

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:



Nemzeti Kulturális
Alapprogram,



NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárt: 2002. január 21-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:

szombat@elender.hu

Címünk az interneten:

http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-

hivatalban, illetve

postautalványon az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

TARTALOM

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Ne adjátok a gyűlöletnek...
(Csáki Márton)
- 5 Egy megemlékezés tanulságai
(Gadó János)
- 6 Az életmű személyes hangú
záradéka
– Ember Mária (1931-2001)
(Várnai Pál)
- 8 Lugosi Viktória: Fityisz
- 9 Esztertáska (Sándor Mónika,
Wirth Judit, Juhász Borbála,
Pető Andrea)

KÖZEL-KELET: MÉDIAKÉP ÉS VALÓSÁG

- 13 Gadó János: Akkor és most
– Európa és a Közel-Kelet
- 15 A Holokauszt-tagadás
társadalmi-történelmi háttere
az arab országokban
(Rajki András)

Summary

The first article of our February issue is written by **Márton Csáki** about the Budapest Ghetto memorial celebration of the 17th January. **János Gadó** found that “with this demonstration Hungarian Jews created a good position for themselves: their various organizations were capable of cooperating effectively, and get ten thousand people to gather, to express their message in the modern language of demonstration – despite minor technical problems, they were capable of raising the attention of the media”.

In our section ‘*Esther’s Bag*’ this month a radical feminist, **Andrea Dworkin** is in focus, whom the author of the essay describes as “a dedicated, uncompromising believer of the fact that all sexual intercourse are potential rapes. There is no need to jump into conclusions though: the author only differs from average feminists in that she does not stop before the logical end of an analysis, but actually states something that many others experience as well. Dworkin does not claim that love-making equals violence, but believes that heterosexual acts hold the potential of violence, and this is experienced by many more than dare or are capable of acknowledging it, even to themselves.”

Viktória Lugosi writes about Stephen Hawking, the outstanding physicist who is crippled but is often mentioned on a par with Albert Einstein.

We publish five larger pieces about the Middle-Eastern conflict. János Gadó puts it this way: “Islamic fundamentalism is sometimes referred to as Islamic fascism. The comparison is not unfounded: it expresses the fact that through its modernization the Islamic world has arrived to the era of totalitarianism.... The real cause of the

- 18 A gyűlölet kommunikációja
– Palesztin uszítás és kettős
beszéd (Seres László)

- 19 Települések keresztútban
(Novák Attila)

- 22 A palesztin menekültügy
története (Novák Attila)

VILÁG

- 24 Mark Kupoveckij:
Zsidók a volt Szovjetunió
területén –
a mai etnodemográfiai helyzet

KULTÚRA

- 26 André Kaminski:
Shalom mindenfelől
- 28 „Óvakodjon azoktól, akik sokat
írnak” – Várnai Pál beszélget
Székely Magdával
- 30 Fotó által, világosan...
– Múlt, jelen és jövő
Fehér László festészetében
(Wagner István)

hostile feelings towards Israel is not the conflict with the Palestinians. This one-time cause is only a pretext today: the real reason is the Arabic-Islamic world tumbling from one failure to the other, searching for redeeming ideologies and seeking a scapegoat.”

László Seres describes the anti-Israel hatred campaign of Palestinian media. “On the official television channel of the Palestinian Authority a little boy is shown encouraging another even smaller, stone-throwing boy: Do not be afraid, Allah is with us, the stones in our hands have changed into Kalashnikovs.”

We talk about how widespread the negation of the Holocaust has become in Arabic countries. The ex-communist French author, **Roger Garaudy**’s book “*The basic Myths of Israeli Politics*” (published in 1996) in which he refers to the Holocaust as a Zionist lie, through the years has become a sort of Bible for the Arabs.

Attila Novák’s first article tells about the Palestinian refugee situation, his second writing sums up the history of the “Territories”.

Our *World* section contains a demographic survey of Jews living in Russia.

We publish an extract of an interview with writer **Magda Székely**: “The survivor feels remorse because surviving was a matter of luck. It was hard to cope with this burden. Perhaps this is what forced me to write about it, because I thought nobody would talk about it. At that time it looked like no one would.”

Pál Várnai writes an obituary for the recently deceased writer, **Mária Ember**. We also publish a critique of painter **László Fehér**’s exhibition that was on display until January 2002 in *Műcsarnok*, the great exhibition hall.

Olvasóink írják

Gondolkodó értelmes szavak

Ezúton szeretném megköszönni Szántó T. Gábornak a gettó-megemlékezésén elmondott beszédet. Jóleső érzéssel hallgattuk a jövőbe mutató gondolokat. Az eddigi megemlékezések már-már sablonos szövegei után öröm volt hallani a mai gondolkodó értelmes szavakat. Szívesen elolvasnám nyomtatásban is! Barátaim és családom nevében még egyszer köszönöm, szívből gratulálok.

MAZEL TOV!

Szeretettel és őszinte tisztelettel

Winkler Miksa

Valami új kezdődött el...

Örömmel hallottam Szántó T. Gábor Kossuth téren elmondott beszédét.

Végre egy új és öntudatos, magabiztos hang. Erre vártam a sok siránkozással vegyes vádló és mégis megalázkodó

Folytatódik a MAZSÖK Iroda „átszervezése”

Szerkesztőségünk tudomására jutott, hogy **Eliezer Gilád**, a Mazsökök alelnöke kezdeményezésére, **Sebes Gábor** irodavezető után **Dr. Peresztégi Ágnesnek**, a MAZSÖK nemzeti közí jogászának is felmondtak – eddigi munkája elismerése mellett.

Lapzárta miatt már nem tudtuk az érdekelteket megkeresni. Amennyiben az érintett felek vállallják, a következő számunkban visszatérünk a hírre.

Hibaigazítás

Lapunk decemberi számában tévesen szerepel egy adat: Kom Horváth Zsuzsa, „A Szirtes ügy” című cikkében, mely a Kamenyec Podolszkba deportált „hontalan” magyar zsidók tragikus történetét, és annak utóéletét mutatja be, a meggyilkolt magyarországi zsidók száma nem 2000, hanem 20 000 (húszezer). A szerző és olvasóink elnézését kérjük.

A szerk.

beszédük után. Az öntudatos és magabiztos ember és közösség előbb kap esélyt arra, hogy egyenjogúként léphessen fel, kölcsönösen előnyös szerződéseket lehessen kötni, véget lehessen vetni a hatalomhoz való dörgölődés és az eltúlzott önbizalom szélsőségei közötti hányódásnak, amely két szélsőség valójában szimbiózisban él egymással. Hibáznai természetesen így is lehet, de az öntudatos ember és közösség hamarabb ismeri fel hibáit és a rá leselkedő veszélyeket, és jobb eséllyel léphet fel elhárításuk érdekében. Szeretném remélni, hogy valami új kezdődött el.

Baráti üdvözlettel

Quittner János

Két anticionizmus találkozása

Nagy érdeklődéssel olvastam a Szombat 2001. decemberi számában Gadó János és Novák Attila írását, az anticionizmusba öltöztetett modern antiszemitizmusról. Ez olyannyira napi kérdés, hogy a Magyar ATV, a Pannon rádió és a Vasápmapi újság belterjes világából kilépett az utcára, az utcai beszélgetésekbe, a baráti társaságok körébe. A minap az egyik barátom arról panaszkodott, hogy évtizedes nem zsidó kártyapartnerei minősíthetetlen durbani stílusban szidták Izraelt, zsidózni nem mernek a barátom miatt, de mondták a lányának, hogy az anyja is értsen belőle.

Nem vitás, hogy az anticionizmussal kapcsolatban egy nagyon is élő problémával állunk szemben, amelynek mélyek és szerteágazóak a gyökerei. E gyökerek egyik ága Moszkvaig nyúlik vissza és sokkal régebbi, mint az újképlet nyugati anticionizmus. Jó okom van hinni abban, hogy a mai nyugati balos és ultrabalos megnyilatkozások is azok az Izrael-ellenes konferenciák alapozták meg, amelyeket az SZKP KB mellett működő munkabizottság 1967 után nagy rendszerességgel minden évben megtartott, s amelynek dokumentumai a birtokomban vannak. Miért fordult a Szovjetunió ilyen vehemensen Izrael ellen? Tegyük túl magunkat az érzelmi kérdéseken, a hagyományos orosz antiszemitizmuson. Izrael az 1967-es hatnapos háborújával a történelemben először és mindvégig egyedüli erőként mért csapást a Szovjetunió helyettesekkel vívott expanziójára. Ezt a szovjet katonai és politikai vezetés soha-

sem tudta lenyelni, megemészteni. De maradt számukra egy menekülési útvonal, az anticionista propaganda, amellyel milliók véleményét tudták formálni, metelyezni.

Nos, amikor Gadó János és Novák Attila urak a nyugati világ anticionizmusáról ír, akkor bátran hozzá lehet tenni a keleti világ még régebbi és még racionálisabb alapon életre hívott Izrael ellenességét. A két anticionizmus ott ölelkezik egymással, hogy amint a polgári világban penetráns és nem szalonképes a nyílt antiszemitizmus, ugyanúgy idegen volt a kommunizmus eszmerendszerétől. Az a szilárd meggyőződés, hogy a mi házi antiszemitéink, a lovasok, chrudinákok, bencsikék, bayerzoltok, járaijuditok és a többiek ugyanúgy táplálkoznak a nyugati sajtó megnyilatkozásokból, cikkekből és tanulmányokból, mint az általuk elsajátított kommunista technikából. Sem gondolatiságban, sem emberi, erkölcsi tartásban nem tudták sem ezt, sem azt túlhaladni. Nem voltak képesek sem rendszert, sem szemléletet változtatni.

Molár Ferenc
újságíró-szerkesztő
Budapest

Magyarország és a tágabb összefüggés

Lapjuknak alapítása óta szorgos előfizetője-olvasója vagyok. Legutóbbi decemberi számuk – mivel külföldön élek – csak most ért el hozzám, s abban több a lap szellemiségével ellentétes jelenségre bukkantam. Kérem észrevételeimet, közöljék olvasói levél formájában.

Amint a legutóbbi lapjuk által közölt felmérésekből is kiderült olvasótáboruk a hazai zsidóságnak a vallási hagyományokhoz inkább közelebb álló rétegéből kerül ki. Ezért megengedhetlen:

1. Bárdos Pál írásának mondandója. Az emberi nyomorúság lehetőleg legszélsőségesebb szituációját dolgozza fel a szemelvény, ugyanakkor olyan tetteket tulajdonít az elbeszélés főhősének – emberölés, kannibalizmus – amelyet vallásos zsidó a legembertelenebb körülmények között sem követett, követne el. Amint tudjuk, az esetek legalább 99%-ában ehelyett (s itt követem meg az esetleg nem így eljáró akár 1%-ot) a mártíriumot választották.

(Folytatás a 32. oldalon.)

FELHÍVÁS

A Svájci Bankszövetség által közérdekű kötelezettségvállalás céljából létrehozott alaptól járó támogatásokra vonatkozó igény 2002. február 28-a után nem érvényesíthető, tehát az, az után jelentkező örökösök számára nincs lehetőség kifizetések teljesítésére. Ezért felhívjuk mindazok figyelmét, akik olyan Holocaust túlélők után örököltek, akik 1997 december hónapját követően haltak meg, ezért a támogatásra jogosultak, hogy vegyék fel a kapcsolatot, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvánnyal (1066 Budapest, Lovag u. 5. tel: 374-3074).

Lista azon elhalt személyekről, akiknek örökösei nem szerepelnek a MAZSÖK nyilvántartásában.

Aczél Béláné
Aibester Sándorné
Allerhand Mórné
Altmann Jenőné
Anhalt Arnoldné
Dr. Aradi Frigyesné
Szenczi Mária
Aranyhegyi József
Aranyi Györgyné
Dr. Arató Ottó
Armuth Julianna
Atlasz Miklósné
Ádám Istvánné
Ádám Lászlóné
Ádám Rudolfné
Dr. Ádám Tamásné
Ákos Antal
Ákos Györgyné
Babinszki Mihályné
Baján Ferencné
Bajor Tamásné
Bakács István
Balázs Györgyné
Dr. Balkányi László
Balogh Jánosné
dr. Barabás Mihályné
dr. Baranyai Elza
Baranyai Vilmosné
Bardóci Sándorné
Barna Istvánné
Barna Lászlóné
Barta Endréné
Barta Rózsa
Barta Sándorné
Bartos Livia
Basch Adolf

Bauer Edit
Bauer Istvánné
Bauer Sándor
Baumann Vilmosné
Bálint Marcell
Bánáti Lajosné
Bánki Józsefné
Bárany Edéné
Bárany Vilmos
Bárdi Erzsébet
Bárdos Tamás
Beck Andorné
Beer Miklós
Bence Kamilla
Bence Pálné
Dr. Bencze György
Dr. Bene Györgyné
Benedek Lászlóné
Benedek Magdolna
Benes Józsefné
Berendik Erika
Berényi Miklósné
Berger Árpádné
Bermann Istvánné
Bernáth Dezsőné
Besnyő Gábor
Békefi Endréné
Bérces Jenőné
Bérci György
Bicskey Mátyás
Biro Zsuzsa
Biró József
Biró Lászlóné
Bittó Györgyné
Bíró András
Blau Gyuláné

Dr. Blum Anna
Blum Józsefné
Blumenfeld Béla
Bodor Endréné
Bodroghi Péterné
Bogdány Ferencné
Bojár Béláné
Bojár Sándor
Bojtár Pál
Bokor Ottóné
Dr. Bonta János
Borbás Istvánné
Boros Pálné
Boross István
Böhm Márton
Böhm Ferencné
Böhm Kálmánné
Bősze Istvánné
Braun Ferencné
Braun Lászlóné
Dr. Braun Pál
Braun Sámuel
Breuer Endréné
Breznitz Éva
Bruck Márton
Brüll Ilona
Bugár Kálmánné
Burger Péter
Büchler Józsefné
Cohn József
Csapó Andrásné
Csatay Ibolya
Cseh Tibor
Csemegi Károlyné
Csillag Árpádné
Csillag György

dr. Csillag Istvánné
Csiszár Ferencné
Csonka Györgyné
Csóka Ferencné
Czellér Lajosné
Czigler Nándorné
dr. Dallos Ferencné
Darvas Róbertné
Davies Anna
Delikát Árpádné
Delmár Richárdné
dr. Deutsch Aladárné
Deutsch Sándorné
Deutsch Tibor
Dénes Artúrné
Dénes Béla
Dénes Sándorné
Diószegi Ernő Zoltán
Dr. Dobos Sándorné
dr. Dobó Ágnes
Dombi Lászlóné
Dombi Zoltánné
Dombóvári Dezső
Domokos Jenőné
Donáth Istvánné
Démény István
Eckstein György
Egri Borisz
Egri Tibor
Endler Ilona
Erdélyi Lászlóné
Erdős Béláné
Erdős Józsefné
dr. Erényi Tibor
Érdesi Adolfné
dr. Faludi Béláné

Falus Ferenc
dr. Faragó György
Faragó István
Farkas Ervin
Dr. Farkas Imre
Farkas László
Farkas Lászlóné
Fazekas Jenőné
Fáber György
Fedor Jánosné
Fehér Dénes
Fehér Lászlóné
Feith Andorné
Feitl Lászlóné
Fejes Rezső
Fekete Dezsőné
Feldmann Blanka
Feleki István
Fenyves Miksáné
Ferenczi Marcellné
Fettmann Mártonné
dr. Fényes Tamás
Fiát Julianna
Finiász Józsefné
Fischer Andor
Fischer Béláné
Fischer Gyuláné
Fischer Herbert
Fischler Henrikné
Fischhoff Livia
Flammer Marietta
Fleischer Erika
Fodor Gyuláné
Fonyó Imre
Forgács Ottó
Dr. Fóti Erzsébet

Fóti Pál	Grosz Imréné	Hollénder Károlyné	dr. Kertész Tibor	Krausz Sándor
Földes Istvánné	Gróf Pál	Holtz Terézia	Kertész Vilma	Krauth Pálné
Földes Lajos	Grósz Lajos	Homonnai István	Kertész Zsuzsanna	Kristóf Hugó
dr. Földesi Emilné	Dr. Grósz László	Hortobágyi Ernő	Kestler István	Kristóf Hugóné
Földi Lászlóné	Grünvald István	Horváth Gáborné	Dr. Kis Ernőné	Kronovics Lajos
Földvári Sándorné	Gulyás András	Horváth Istvánné	Kisfaludi Ervin	Kroó László
Frank Lászlóné	Gyetvai Károlyné	Horváth Sándor	Kiss Endréné	Kulcsár Lászlóné
Frei Ferencné	dr. Gyémánt Árpádné	Horváth Vilma	dr. Kiss Györgyné	Kulka Jenőné
Frey Pálné	Gyémánt Vilmos	Hubai Zsigmondné	Kiss János	Kun Imre
Freyberger Klára	Győri Károly	Huber Zoltán	Kiss Károlyné	Kupecz Jánosné
Fried Ernő	dr. Haász Istvánné	Husz Istvánné	Kiss Lajosné	dr. Kuti Lászlóné
Fried Imréné	Dr. Haba Antalné	Iványi Istvánné	Kiss Miklósné	Lakatos Béláné
Fried Mihály	Haber Pál	Iványi Lajosné	Klauber Andorné	Lakos Lajos
Friedrich Lászlóné	Hackel Rezső	Izsák Józsefné	Klauber Károly	Láncz Sándorné
Fuchs Ferencné	Hagymási Kélméné	Jakab László	Klein Árpád	Lányi Ágnes
Fuhrmann Aladárné	Hahn Alice	Jakobovics Ivánné	Klein Endre	László Elemérné
Fülöp Istvánné	Hajdu Józsefné	Jánosi Györgyné	Klein Ferencné	László Sándorné
Füredi László	Hajdú Lajos	Jávor Lászlóné	Klein Gézáné	Lefkovich Sándorné
Fürst Andorné	Hajnal Györgyné	Jávor Sándorné	Klein József	dr. Lefkovits Lajosné
Füzes Istvánné	Hajnal Istvánné	Jóny Imréné	Klein Ödönné	Leitner Lajos
Dr. Galambos András	Hajtó Ernőné	Juhász Károlyné	Klein Sándorné	Lengyel Péter
Gang Alfrédné	dr. Halasy Gyuláné	Juhász Péter	Klein Vilmosné	Lébi Árpád
Ganzer Józsefné	Halász Györgyné	Juhász Szilveszterné	Kocsis Józsefné	Léderer Sándorné
Gara Andor	Halmos Jolán	Kaiser Mórné	Kocsis Lajosné	Lévai Gézáné
Gara Ferenc	Hamvas Endre	Kallós Lajosné	Kohn Ottó	Lévai Györgyné
dr. Gara Miklós	Hansági József	Kalmár István	Kohn Ottóné	Lidith Imre
Garai László	Hantos Miklósné	Kalmár Lászlóné	Kojsza Ferencné	Lipscher Ervin
Garami Tibor	Harmat Gyuláné	Kamoncza Imréné	Kolb Károly	Liszeckyné Fried Ibolya
Gartner Aladárné	Harsányi Jenő	Kaposi Sándor	Kollár Jánosné	Löbl Marcellné
Gábor Béláné	Hartmann György	Karádi Tiborné	Kollár Tiborné	Luczatti Miklósné
Gábor Ernő	Haskó Béla	Kardos Ibolya	Kolozs Józsefné	Lukács Andorné
Gábor Erzsébet	Havas Blanka	Kardos Miklós	Koltai Ernőné	Lukács Károlyné
Gábor György	Havas Gizella	Kardos Tibor	Koltai Géza	Madarassy Éva
Gábor Imréné	Havas Istvánné	Katona Istvánné	Koltai Livia	Magyar Béláné
Gábor Istvánné	Havas Károlyné	Katrics Mihályné	Komlós Miklósné	Mahler Marcellné
Gábor János	Havas Miklósné	Katz Ferenc	Konrád György	Dr. Major Tamásné
Gábor Ottó	Hátori Andorné	Katz Ferencné	Korda Andorné	Majoros Józsefné
Gábor Sándorné	Hárs Iván	Kaufer László	Kornhauser Fülöpné	Makó Jánosné
Gábor Zoltán	Hegedüs Andrásné	Káldor Gyuláné	Korodi Sándorné	Markos Miklós
Gábor Zoltánné	Hegedüs Józsefné	Káli Imre	Koródi Tamás	Markovics Józsefné
Gál Hugóné	Hegyi Györgyné	Kálmán György	Kovács Ferencné	Markovits Tibor
Gál Lászlóné	Hegyi Gyula	Kálmán Györgyné	Kovács Gézáné	Markóczy Miklósné
Gálos Tiborné	Heimann Lajos	Kálmán Sándorné	Kovács Pálné	Marosi Béláné
Gárdai István	Heimann László	dr. Kálmán Zsigmondné	Kovács Péterné	Mayer Lajosné
Gárdos Ernőné	dr. Held Róbertné	Károly Józsefné	Kovács Vilmosné	Marton Imre dr.
Gárdos István	dr. Heller Györgyné	Kárpáti Emánuelné	Kovács Zoltán	Mayer Jenőné
Gáti Andor	Hellmann Márton	dr. Kárpáti László	Kovácsi Józsefné	Mayer Róbertné
Gáti Ferencné	Hercz Béláné	Kárpáti Mihály	dr. Kozma Tamás	Márkus László
Gellért Imréné	Hercz Julianna	Kárpáti Sándor	Kósa Károlyné	Márkus Miklósné
Gergely Józsefné	Herczeg József	Kelemen Fülöpné	König Jenőné	Meersand Józsefné
Gergely Miklós	Hermann Lajos	dr. Kelemen Károlyné	Körmendi György	Meisner Tamás
Gerő Lóránt	dr. Hermann Róbert	Kelenhegyi Emilné	Körmendi Tivadarné	Menczelesz Ferencné
Gerő Vilmosné	Herzinyák Istvánné	Keleti Sándorné	Körmendi Nándorné	Mendel Józsefné
Geszti Imréné	Hidegkuti Károlyné	Kelédi Béla	Köves Ernőné	Merényi Lászlóné
Getrey Miksáné	Hidvégi Imréné	Kelényi Gáborné	Köves Gyula	Messina Lászlóné
Gichner Vilmos	Hirsch Ferencné	Kelényi Gézáné	Köves Lászlóné	Mezei Györgyné
Goldmann Ferencné	Hirschler Károly	Kemény Györgyné	Kövé Győzőné	Mezei Pál
Gondos Pál	Hochfeld Sándor	dr. Kemény Józsefné	Kövi Alajosné	Mészáros Jánosné
dr. Gortvai Györgyné	Hoffer Ferenc	Kenderesi Károlyné	Kőhalmi Tibor	Mészöly Tibor
dr. Gosztolay Kálmánné	Hoffman Zoltánné	Kenéz György	König István	Mindszert Zoltánné
Gosztonyi Árpád	Hoffmann Gertrúd	Keresztényi Ferencné	dr. Kőrösi Bende Sándorné	Mogyorós Lajosné
Gosztonyi Tibor	Hoffmann Lászlóné	Kerényi Edit	Kőrösi Lajos	Mohai István
Gömöri János	Hoffmann Vilmosné	Kerpen László	Kőrösi László	dr. Molnár Antal
dr. Göndör Györgyné	Hofman Károlyné	Kertész György	Kővári Endre	Molnár Istvánné
Görög Sándorné	Holczer Ilona	Kertész Györgyné	dr. Kővári Ferencné	Munk Ferenc
Grandpierre Zoltánné	Hollókői Ferencné	Kertész Károlyné	Krakovits Görgy	Munk Ferencné
Grosz György	Hollós Andorné	Kertész Lajos	Krausz Györgyné	Mühlrad Endre

Müller Eszter	dr. Réti Pál	Simon Sámuelné	Székely Ferencné	Vámos Béláné
Nagy Antal	Révay Tiborné	Simonyi Jánosné	Székely György	Vámos György
Nagy Béla	Révész Miklós	Simor Imréné	Székely Izabella	Vámos Sándor
Nagy Béláné	Richter Imre	Simor Sándorné	Székely Lászlóné	Váradi Mihály János
Nagy Józsefné	Rohrlich Blanka	dr. Simó Jenőné	Székely Miklósné	Várhegyi György
Nagy Lajosné	Rosenberg Árpádné	Singer Imréné	Székely Noémi	Várhegyi László
dr. Nagy László	Rosenzweig Anna	Singer Kálmán	Dr. Székely Sándorné	Várkonyi Gyuláné
Nagy Pálné	Rosner Ernő	Sipos Ferencné	Szép András Iván	Várkonyi Lajosné
Nádai Sándorné	Rosta Erzsébet	Sipos Jenőné	Szigethi Lajosné	Várnai Nándorné
Nádas Lászlóné	Rosta István	Sipos Pál	Szigethi Nándor	Várnai Sándorné
Nádas Margit	Rostás György	Somfai István	Szigeti Aladárné	Vedres Miklósné
Nádasi Lászlóné	Roth Árpádné	Somló József	Szigeti Antal	Venetianer Lászlóné
Nádor István	Roth Kálmánné	Somogyi Jenő	Szigeti Ferenc	Vermes Bella
Neiger Sándorné	Rottkel Lászlóné	Somogyi Jenőné	Szigeti László	Végvári Lajosné
Nemes Lászlóné	Roubal Rezsőné	Somogyi Jenőné	Szigeti Miklós	Vészi Lászlóné
Nemeskéri Ferenc	Rozgonyi Jánosné	Somogyi Miklós	Szilágyi Nándorné	Vidor Ernőné
Neubauer Lászlóné	Róna Ferencné	Somos Hermanné	dr. Szilágyi Péter	Vidor Pál
Neumann Livia	Rónai Imréné	Somos Istvánné	dr. Szinai Miklós	Vijber Adolf
Négyesi Bernátné	Rózsa Jenőné	Somos Tiborné	Szirmai György	dr. Vincze István
Néma Istvánné	Rózsa Sándorné	Sólyom György	Szirtes Miklós	dr. Vincze László
dr. Németi Éva	Rémer Sándor	Sós Gyula	Szitányi István	Virág Lászlóné
Novák Ivánné	Rudas Klára	Sóvári Alice	Szitányi Istvánné	Dr. Vörösváry Miklósné
Nyara Jánosné	Rusznay Tiborné	Spitzer Béláné	Sziva Imréné	Wagner Richárdné
Oberländer Erzsébet	Rutkai Jenőné	Spitzer Izsákné	Szívós Józsefné	Walter Józsefné
dr. Oblatt Gáborné	Salamon Arnold	Spitzer Margit	Dr. Szőke Andorné	Wechsler Zoltánné
Oláh Istvánné	Salamon Józsefné	Stark Miklós	Szőke László	Weckler Ernő
Olt Károlyné	Salczér Sándor	Stein Ferencné	Szőnyi Endre	Weiman Józsefné
Orbán Erzsébet	dr. Salgó Lászlóné	Steiner György	Szőnyi Hugóné	Weinberger Erzsébet
Orbán Tiborné	Sallai Károly	Steiner Lajos	Szürtei László	Weinreb Antal
Orlai Sándorné	Samu Józsefné	Steiner Lászlóné	Szürtei Lászlóné	Weinreb Antalné
Orlovsky Ferencné	Sági Györgyné	Steinfeld Margit	Szőcs Hugó	Weisz Éva
Osman Ferencné	Sági Péter	Stelzer János	Szőcs Zoltán	Weisz Jenőné
Pakulár Erzsébet	Ságodi Miksáné	Stern Árminné	Szűcs János	Weisz Józsefné
Palásti Lászlóné	dr. Ságvári Ágnes	Stern Jenő	Takács Győzőné	Weisz Menyhértne
Pap Lászlóné	dr. Sámuel Jenőné	Strahl Andor Imréné	Tamás Endréné	Weisz Pálné
Parczer József László	Sándor Endréné	Strausz János	Tarján Dénes	Weisz Sándorné
Patkós János	Sándor Gyuláné	Strausz Tiborné	Tatai Tiborné	Wellner Albertné
Pál Sándor	dr. Sárkány György	Suchomel Róbertné	Tálya Miklósné	Weöres Róbert
Pálffy Györgyné	Sárkány Györgyné	Sugár István	Teknős Péter	Weöres Róbertné
Párkány Endréné	Sármány Dénes László	Sugár Miksáné	Thuró Vilmosné	Wertheimer Lajos
dr. Pártos István	Sásdi Lajos	Surányi Endréné	Timár Márton	Wertheimné
Pásztor József Ferenc	Schagrin Endre	Surányi Éva	Tóth Benjáminné	Alexander Éva
Pásztor Magdolna	Schenker Imréné	Susán Gáspár	Tóth Gyuláné	Wetzler Sándor
Pásztor Miklósné	Schiffer György	Svetics Miklósné	Tóth Istvánné	Wiener Ferenc
Peterdi Ferencné	Dr. Schmideg József	Szabó Istvánné	Tóth Jánosné	Wilder Zoltánné
Pető Miklós	Schmidek Andorné	Szabó Lajosné	Tóth Lajosné	Wilhelm Klára
Pető Miklósné	Schnitzler Sándor	Szabó László	dr. Turányi Lászlóné	Windholz Józsefné
Péter Ernőné	Schön Endréné	Szamosi Simon	Türelmes Lászlóné	Winternitz Antalné
Pfeifer Imre	Schönfeld Teréz	Szanda Istvánné	Tyroler Zsigmond	Wirkmann Ödönne
Pintér Gyula	Dr. Schönvald Pál	Szatmári Zsigmondné	Udvardi Sándor	Wiszkindenszky Györgyné
Polgár Albert	Schulcz Edit	Szántó Györgyné	Ujvári Ferencné	Wodetzky Imréné
Pollák Dávidné	Schweitzer Ede István	Szántó Jenőné	Urbán Ferencné	Wohlstadter Miklós
Pollák Izidorné	Dr. Schäffer Mihályné	Szántó Péter	Uzoni Magdolna	Wojticzki Oszkár
Potok Jenőné	Scott Leslie Leonardné	Szántó Sándor	Vadas György	Wolf Tiborné
Pór Imréné	Sebők Emilné	Szecsei Györgyné	Vadas Herman	Zahorecz Lászlóné
Prágai Lajosné	Sebők Ervin	Szegő Edit	Vajda Lászlóné	Zajicz Vencelné
Preisich Gábor	Sebők László	Dr. Szegő György	Valkó Tamásné	dr. Zala Tamás
Preis Szára	Sebők Vince Vilmosné	Szegő Sándorné	Varga Aladárné	Zalai Sándorné
Raffai Sándorné	Seidler Tibor	Szemere László	Varga Andorné	Zádor Gyuláné
Rankai Bernátné	Semsei Jenő	Szendrei Jenőné	Varga György	Zádor Ilona
dr. Ransburg Gábor András	Seremet Erzsébet	Szendró István	Varga Imréné	Zádor Tiborné
Raskó Ernőné	Seres Jenőné	Szendró Lászlóné	Varga Lászlóné	Zobor Jenőné
Rácz Lászlóné	Serényi Ferencné	Szendrei Lórátné	Varga Perke Józsefné	Zsigmondi Endre
Redé Imréné	Serényi Sándor	Szenes Andorné	Vargán Ottó	Zsoldos György
Reiss Imréné	Serényi Sándorné	dr. Szentesi Edéné	Varsányi Gábor	Züszmann Zoltánné
Réti Bertalan	Siklós Pál	Szécsi László	Vasadi Pálné	Zwirn Ferencné
	Simon Miklós	dr. Székács István	Dr. Vágó Gabriella	

A
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

alapvető célja
a Holocaust túlélőinek támogatása
és a zsidó közösségi élet újrászervezése.

Kérjük, akik mindezekkel a célokkal azonosulnak,
szíveskedjenek
2001. évi személyi jövedelemadójuk

1 % -át

a következő adószámra felajánlani:

18158957-2-42

Ne adjátok a gyűlöletnek...

Bárki bármit is mond, és bármi követte, 1945. január 18-át mindig a felszabadulásra emlékezve fogja megünnepegni az a több tízezer ember, akik nem szabadságukat, hanem saját és hozzátartozóik életét köszönhatték az új megszállóknak, ahogy ma nevezik őket, mondta **Kardos Péter** főrabbi az ideai megemlékezésen.

A demonstráció ebben az évben nem a hagyományos helyszíneken, a Dohány utcai zsinagógában, vagy a Kozma utcai temetőben került megrendezésre, hanem – most első ízben – a Parlament előtt. A választás nem véletlen, üzenete egyértelmű, s a döntésben a számos rendező szervezet között teljes egyetértés volt. Már ez is előre jelezte, hogy a vallásos megemlékezés mellett, nagyobb teret kap idén a politika, mind a szónokok, mind a közönség részéről, ami ezúttal nem csupán a mindig felbukkanó fenyegető jelekre való figyelemztetésben merült ki.

Kik beszéltek?

A szónokok sorát Kardos Péter nyitotta meg. **Tóth Emil** főkantor gyászéneke után, az ő részvételükkel így a megemlékezés némileg megőrizte korábbi jellegét, ám utánuk **Martonyi János** külügyminiszter és **Demszky Gábor** főpolgármester személyében képviseltette magát a kormány és az ellenzék, ezen kívül felolvasták **Mádl Ferenc** köztársasági elnök levelét, végül pedig **Szántó T. Gábor** író a *Szombat* főszerkesztője mondta el gondolatait. A szónok dolga nem könnyű ilyenkor, elmondani az elmondhatatlant, az elhangzottakat azonban egyik fél sem intézheti el kézlégintéssel. Mádl Ferenc levele kétségteljesen a rendezvény súlyának megfelelő rangot kölcsönzött, ám a szöveg inkább a háború előtti „boldog békeidők” idealizálását jelentette, majd az aranykor történetében mint hibás, vé-



Fotók: Gordon Eszter



Szántó T. Gábor

Martonyi János külügyminiszter, **Judith Várnai-Shorer**, Izrael nagykövete és **Pokorni Zoltán**, a Fidesz elnöke

Demszky Gábor főpolgármester



letlenszerű epizód, a *huszadik század botránya* szerepelt a '39 és '45 közötti időszak. Mádl Ferenc csakúgy, mint Martonyi, megkerülte a legfontosabbat, a jelet, míg Demszky annak csak egy rövid szakaszáról beszélt, a máról, figyelmeztetve a szélsőjobb előretörésére. A főpolgármester biztosította a résztvevőket, hogy amíg pozícióját birtokolja, nem ad helyt szélsőjobboldali rendezvényeknek.

Ezután felszólította Mádl Ferencet, hogy ne adjon kormányalakítási megbízást a választás győztesének, legyen az bárki, amennyiben arról feltételezhető, hogy koalíciót kötne szélsőséges pártokkal.

Kik hallgatták?

A meghívás mindenkinek szólt. Már-mint azoknak a zsidóknak és nem-zsidóknak, akik a felhívás szerint azonosulni tudnak „egy demokratikus, előítéletektől mentes, szabad és öntudatos, európai Magyarországgal.” Több ezer ember gyűlt össze, túlélők és fiatalok egyaránt, ami részben a helyszínnek is köszönhető. Legtöbbjük valószínűleg

budapesti volt, bár számos busz érkezett a vidéki nagyvárosokból, de olyan határ menti településről is, mint Kiszvárda. A tömegben feltűntek neves közéleti személyiségek, a MIÉP és az MDF kivételével a parlamenti pártok elnökei, írók, színészek, továbbá a különböző baloldali ifjúsági szervezetek és az anarchisták is megjelentek. Néhány izraeli zászlót is lengetett a szél. A transzparenszek többsége a kettős identitás félelem nélküli vállalására buzdított, az Izraellel való szolidaritásra, általában egy nyílt és valóban szabad, jövőbeli Magyarországot követelt. A szintén megjelenő kormányellenes transzparenszek (Orbán-imázs, Kolesz-diktatúra), borítékolták a megemlékezés alatti heves tetzés vagy ellenszenv-nilvánításokat.*

Ugyancsak várható volt, hogy a különböző médiumok, főleg a jobboldali sajtó a Martonyi idézte pápai szöveg füttykoncertbe fulladó fogadtatását, és a Demszky-beszéd kampány-céljait fogja előtérbe helyezni. (Időközben a Mazsihisz elhatárolódott a „rendbontóktól”. Arról azonban nem szóltak, hogy amikor a megbékélést hirdető, vagy bűnbánatot gyakorló katolikus egyházfő megnyilatkozásaira Szántó T. Gábor utalt, semmi hasonló reakció nem volt tapasztalható. Mivel az összegyűlték szabad értéktételét megbízhatóbbnak tartom, mint a különböző média botrányt szimatoló és generáló szelektálását, feltételezem, hogy nem Isten említése, a közös emlékezés és megbocsátás ellen volt kifogásuk, hanem a szónok, pontosabban az általa képviselt kormány ez ügyben tanúsított elkötelezettségét vonták kétségbe. Nem tartom továbbá kegyeletsértőnek, vagy a rendezvény méltóságát lealacsonyítóknak a főpolgármester beszédét sem, akár kampánycélból mondta, akár nem, mert olyan megkérdőjelezhetetlen értékek mellett foglalt állást, mint egy befogadó metropolisz megteremtése, melynek ellentéte csak a kirekesztés és a gyűlölet politikája lehetne. Az antiszemitizmus pedig aktuális politikai kérdés.

Az új társadalmi szerződés

Valóban fontosat mondani egy ilyen napon csak a politikával karöltve lehetséges. Vagyis nem egészen. Nem idéz-

ték a sajtóban az utolsó beszédet, amit Szántó T. Gábor mondott el. Nem egy olyan gondolatot vetett fel, melyek valóban múlt és jövőképünk kialakításának kérdéséről egészen a nemzet fogalmának és a különböző identitások vállalásának átértékeléséig vezetnek, de ami a legfontosabb, hogy szólt a jelenben létezés lehetőségeiről. Tudja azonban, hogy a sérelmek emlékéből nem született párbeszéd, azzal is tisztában van, hogy nem holnap valósul meg egy ténylegesen többkultúrájú társadalom, a történelem tisztázására pedig nem a bűntudatra nevelés, nem a tolerancia szükségességének jó- vagy rosszhiszemű hangoztatása, hanem a nyílt párbeszéd vezet. Új társadalmi szerződést ajánl, ami az asszimiláció helyett az integrációt tűzi ki célul. A történelmi tapasztalatok birtokában, mondta Szántó T. Gábor, éppen ezért mindenfajta diszkrimináció ellen fel kell lépni, cselekedni kell szóban és tettben. Szólt természetesen a politikusok fokozott felelősségéről, ami ma nagyon is időszerű.

A hatás

Mint Kardos Péter mondta, nem megemlékezni, hanem folyamatosan emlékezni kell, ahhoz pedig, hogy az emlékezet ne váljon történelemmé, tenni is kell valamit együtt, egymásért. Az ilyen rendezvények fő problémája azonban az, hogy az üzenet nem azokhoz jut el, akiknek szól, csupán azokat erősíti meg elveikben és tetteikben, akik eddig is egészséges értékrendet alkottak és vallottak. Jellemző, hogy a budapesti gettó felszabadulásának ötvenhetedik évfordulójáról lapzártáig a Demszkyt és a füttyölőket elítélő nyilatkozatokon kívül érdemi összegzés és beszámoló nem készült, az érvek még elutasításra sem találtak. A rendezvény egészét pedig még mindig megbélyegzik, rejtélyes összefüggéseket sejtetnek, amiért a Hit Gyűlekezete tagjai is szolidárisak voltak a megemlékezőkkel. A rendezvény megzavarása miatt a szervezők ismét az első pillanatban védekezni és magyarázkodni kényszerültek, míg a megvitatásra, továbbgondolásra érdemes mondandót sikerült elsikkasztani. Nem ezek a napok fognak érvényt szerezni az új társadalmi szerződésnek, de úgy látszik még a szerződő fél figyelmének felkeltésére sem elegendők.

Csáki Márton

A 16 óra című rádióműsorban Dorogi Katalin kérdezte a megemlékezésen megjelent Pokorni Zoltánt, a FIDESZ elnökét és Lendvai Ildikót, az MSZP alelnökét. Részleteket közlünk az interjúkból.

Pokorni Zoltán

Ha valaminek szimbóluma a holocaust, akkor annak, hogy a modern technológia az emberi gonoszsággal szövetkezve minden korábbi borzalmat és mélységet meghalad. Nem a gépek, nem a technológia, nem a CNY és az Internet fog minket megmenteni attól, hogy ez a (...) borzalom be ne következék még egyszer, hanem az a gát, amit (...) minden egyes nemzedékben föl kell építeni. Oktatási miniszterként feladatommak éreztem, hogy (...) átnézzük az összes Magyarországon forgalomban lévő történelemkönyvet. Elavult, mechanikus, vagy a témát nem kellő érzékenységgel kezelő könyvek még vannak forgalomban, de vérlázító tartalmú vagy felfogású könyv már nincs. (...) A kormányzópart feladata az, hogy a lehető leghatározottabban utasítsa el (...), hogyha bárkit Magyarországon származása, világnézete, meggyőződése miatt ki akarnak rekeszteni, pusztán ezért el akarnak ítélni (...) A kormányzópartnak az az igazi feladata, hogy saját kezdeményezésében, pozitív kezdeményezésében fejtsse ki arról a fontos kérdéssel a maga álláspontját. Ezt tettük, amikor a Holocaust-emléknapot a magyar középiskolákban bevezettük (...) amikor a magyar parlamentben, abban a teremben, a felsőházi teremben, arról a helyről, ahonnan egykor a zsidótörvények mellett érveltek a harmincas és negyvenes években, arról a helyről hangzott el tavaly április 16-án héberül a gyászima, a Kaddis. Ilyen a magyar országgyűlés épületében sose volt (...) Nem az a dolgunk, hogy elhatárolódjunk az ország legkisebb pártjának valamelyik képviselőjének a (...) megnyilatkozásaitól, hanem (...) hogy önálló, saját kezdeményezésünkkel kijelöljük azt az irányt, amit szerintünk ebben az ügyben vinni kell.

– És akkor mivel magyarázható az, hogy a vonatkozó törvény módosítá-

* A kormányellenes – a gettó felszabaduláshoz nem kötődő – transzparenszeket a szervezők levetették (a szerk.)

sára, a kiszabható büntetés módosítására végül nem került sor?

– Ezt sokkal inkább az igazságügy-minisztertől kell megkérdezni, hiszen ez egy nagyon bonyolult ügy, mindezt a világon. Itt két elv, az emberi jogok alapvető védelme, azon belül is a diszkrimináció tilalma, illetve a szó-lásszabadság kérdése áll szemben egymással. Két elv áll szemben egymással, de meg fogjuk találni azt a keskeny ösvényt, az igazságnak, az emberségnek, a moralitásnak azt az ösvényét, hogy a magyar igazságszolgáltatás a két fontos jogot egyensúlyban tartsa.

Lendvai Ildikó

– Most valóban újabb jelentése van ennek a felszólításnak („Ki a gettóból” – a szerk)... Ma, ahogy a vers is mondja, finomul a kín, épülhetnek szellemi gettók. (...) Jelképes sárga csillagot tűznek ki mindenkire, akár rám is, akít az idegenszívűséggel bélyegeznek meg, pusztán azért, mert esetleg másként gondolkozik egy-két kérdéssről a politikában. Finomodnak a jelszavak, de nem a szándékok. Mert bizony ugyanúgy gettó, csak nem téglából épült (...) hanem szellemi gettó az, amibe be akarják záni, bűnbakká minősítve azokat a csoportokat, akikkel az előítéletekre támaszkodva ezt a legkönnyebb megtenni. Nehéz követni sokszor azt a jogi érvelést, mely azt mondja, hogy gyűlölet van benne, de nem tevékeny gyűlölet. Ha kell a jogszabályokon módosítani, akkor módosítsunk, de az erkölcsi szabályok egyértelműek. Amikor Kennedy amerikai elnök a Berlint akkor még kettérekesztő berlini falnál mondott egy beszédet, azzal rikkta meg a jelenlévőket, hogy azt mondta: „Ich bin Berliner”, azaz, „én berlini vagyok”. Tisztességes embernek Magyarországon ugyanezt kell éreznie: ha cigányokat különböztetnek meg, cigány vagyok, ha antiszemita indulatokra építenek, akkor (...) zsidó vagyok. Ha a homoszexuálisokat rekesztik ki a társadalomból, akkor (...) az vagyok. Hogyha mindenki így gondolkodik, akkor nem a jogszabályokra lesz szükség, mert a társadalom önvédelmi reflexe szabadit meg minket ezek-től a vírusoktól.

Egy megemlékezés tanulságai

A budapesti gettó fölzsabadulásáról ezúttal nem a gettó területén elbújva emlékeztünk meg, hanem bátran kiálltunk az ország nyilvánossága elé – ez történelmi lépés. A megemlékezésen az ország legismertebb politikusai szólaltak föl. A holocaust témájára mindig érzékenyen reagáló média jelentőségének megfelelően foglalkozott az eseménnyel: aznap este mindhárom országos tévécsatorna híradója beszámolt róla; másnap a *Népszabadság* és a *Magyar Hírlap* a címlapon közölt fényképes tudósítást, a *Népszava* a második oldalon tette ugyanezt. (A *Magyar Nemzet* hárommondatos rövidhírként számolt be az eseményről.) Foglalkozott az üggyel a 16 óra című rádióműsor.

A magyar zsidóság helyzetbe hozta magát: különféle szervezetei képesek voltak hatékonyan együttműködni, tízezres tömeget megmozgatni; a tömegdemonstráció korszerű nyelven – apróbb technikai hibáktól eltekintve – üzenetüket előadni; a média figyelmét fölkelteni.

Ennyit könyvelhetünk el a nyereség oldalán. Ennél fontosabbak azonban a megemlékezések nyomán ránk váró kihívások.

– A jó szervezés elfedte azt a tényt, hogy a nem zsidó szimpatizánsok – Hit Gyülekezete, baloldali szervezetek – részvétele nélkül fele ekkora sem lett volna a résztvevők száma. Ez persze végül is rendjén van: örülnünk kell, hogy a mai Magyarországon a zsidók ügyének vannak támogatói. Ha a százezresre becsült magyarországi zsidóságból a népszámlálás során 13 ezer vallja magát zsidónak, irreális csak ebből a közegeből tízezer résztvevőre számítani.

– A médiával való kapcsolattartás téren korántsem merítettünk ki minden lehetőséget. Miközben a magyar nyomtatott és elektronikus sajtó hírt adott az eseményről, a külföldi újságok és tévéállomások székszavúan tudósítottak az eseményről.* A *Jerusalem Post* ez év január 20-i száma beszámol arról, hogy



egy francia kisvárosban több százan tüntettek az antiszemitizmus ellen. Vajon a tízezer fős budapesti tüntetésnek nem lett volna esélye, hogy akár nagyobb terjedelemben is tudósítsanak róla – ha tudják, hogy van?

– A demonstráció bebizonyította ugyan, hogy a magyar zsidóság képes modern és hatékony politikai aktorként cselekedni, ám a másik cél – az új üzenet célba juttatása – elsikkadt. Az esz-közt sikerrel megalkották, a célt viszont csak részben érték el – ez lehetne az egész akció summázata. Asszimiláció helyett integrációt, „zsidó vallású magyar” helyett vallási, nemzeti, kulturális, népi, kozmopolita, stb. kötődésünk sokféleségének elismerését, ennek megfelelő új szervezeti kereteket, új alapokra épülő viszonyt a többségi társadalommal, a *sajátos kollektív jogok elismerését* – e kívánságunk volt az üzenet, amit a demonstráció kezdeményezői el akartak juttatni a nagyközönséghez. Épp annyira hangsúlyos volt ez, mint az antiszemitizmus elutasítása. Ám a nyilvánosság ebből mindössze annyit hallott meg – ha egyáltalán –, hogy nem kívánunk asszimilálódni. Aki ezt az üzenetet tolmácsolta, **Szántó T. Gábor**, a protokoll szerint utolsó-

* A Jewish Telegraphic Agency közzétette Böhm Ágnes beszámolóját a demonstrációról.

ként következett a szónokok sorában, s a politikai nagyhatalmuk mellett a média másnapi tudósításai szinte egyáltalán nem foglalkoztak vele.

A magyar demokrácia elmúlt tíz évében kialakult szerencsétlen hagyomány szerint a zsidóság, mint csontváz a szekrényben, állandóan ott kísért a közéletben, ám mindennek csak egyetlen aspektusa, az antiszemitizmus foglalkoztat mindenkit. A gettó felszabadulásának évfordulója természetesen szintén ezt a szemléletmódot hívja elő. A megemlékezést érthető, de nem elfogadható módon olyannyira uralta ez a felfogás, hogy az újfajta üzenetet senki nem hallotta meg.

A következtetéseket le kell vonni: az információs társadalomban az új üzenet is egyfajta áru – tudnunk kell professzionális módon eljuttatni a közönséghez. A mélyen rögzült felfogást – mely szerint a zsidóság semmi egyebet nem jelent, mint az antiszemitizmus elleni harcot – csak hosszadalmas munkával lehet megváltoztatni.

– Végezetül: a demonstráció megmutatta, milyen tartalékokat rejt a zsidó szervezetek lehetséges együttműködése. Ez volt az első alkalom, hogy egy komoly megmozdulást nem egyedül a Hitközség, hanem a zsidó szervezetek koordinációs tanácsának égisze alatt zajlott. Ez a testület – melyben a zsidó szervezeteket egy-két vezetőjük képviseli – egyelőre alkalmasszerűen ülészik, informális és semmilyen döntési jogköre nincs. Ha azonban fentebb megfogalmazott üzenetünk szelleméhez ragaszkodunk – hogy tudniillik a zsidóság nem csak vallás, hanem nép, kultúra, nemzet, életmód, stb. – akkor a különböző felfogást képviselő szervezeteket is be kell vonni a zsidóság állandó képviselőjébe. A kulturális identitást képviselő Mazsike, a nemzeti azonosság alapján álló cionisták, a zsidó nép hagyományos felfogását képviselő ortodoxia, a nemzetek fölötti kötődést képviselő B'nai B'rith páholy mind jogosultak a zsidóság képviselőjében részt venni. A jelentős részben asszimilált, szekuláris magyar zsidók csak akkor fognak újra közösségünk felé fordulni, ha annak képviselője a kor szellemének megfelelően plurális válik.

A január 17-i megemlékezés legfőbb tanulsága: lehetséges és egyben szükségzerű, hogy a honi zsidó közösséget kívül-belül modernizáljuk.

Gadó János

Az életmű személe

Ember Mária (1931-2001)

Egyszer találkoztunk személyesen. A Gerlóczy utcai lakásában látogattam meg, a *Hajtűkanyar* megjelenésekor. Amikor elárultam neki, hogy kisgyermekként én is megjártam az ausztriai Strasshofot, egy pillanatnyi megilletődött csend után rám mosolygott. Akkor kaphattam Tőle azt a pároldalas kéziratot, amelyben beszámolt nemrég tett strasshofi látogatásáról.

A magyar holocaustról megjelent irodalmi alkotások közül talán a *Hajtűkanyar* kapta a legnagyobb publicitást. Ahogyan a legtöbbet idézett mottók közé tartozik a könyv elején elhangzott pár mondat: „*Ennek a könyvnek a tárgya nem a zsidó sors, amit ez a könyv elbeszél, az magyar történelem.*” Bár igaz lenne! Idekiváncozik következő, már nem fizikai értelemben vett találkozásunk Ember Máriával. *Ránk akarták kenni* című könyvéből tudtam meg, hogy volt apósom is azok közé a hitközségi vezetők közé tartozott, akiket az ÁVH **Wallenberg** meggyilkolásának abszurd vádjával lecsukott és megkínzott.

Sokrétű életműve felölelt regényeket, novellákat, dokumentumkönyveket, viccgűjteményt és interjúkötetet, útikönyveket és fordításokat. Sok évig újságíróskodott, utóbb a *Barátság* c. folyóiratot szerkesztette. Szövegeket írt a vészidőszakról készült megrázó *100 kép* alá, jiddis közmondás-értelmezéseket **Hermann Lipót** rajzaihoz, a *Járkel mint zsidóban a fájdalom* c. könyvhöz. A *Múlt és Jövő* szép kiadásában, 2001-ben megjelent utolsó könyvének „*2000-ben fogunk még élni?*” a címe (kérdés, melyet kislány korában tett fel apjának) prófétikus, hiszen maga is alig élte túl az ezredfordulót.

„*Sok, jelentéktelen apróságot is feljegyzek. De hát ez az egésznek az értelme. Az ember utólag megpróbálja birtokba venni életét.*” Nehéz lenne

ennél hívebben jellemezni ezeket a visszaemlékezéseket.

Deportálásának történetét a *Hajtűkanyarban* írta meg Ember Mária. A *2000-ben fogunk még élni?* a gyermek és kamaszkor regénye, melynek apró, nem mindig összefüggő képei, mint filmkockák peregnek előttünk, elevenednek meg az író tudatában. Élményekben, benyomásokban gazdag évek ezek, melyekben azért kimondva – kimondatlanul, jelen van az elbeszélő mássága, úgy is mint úrlány, Elsner ügyvéd lánya és úgy is mint zsidó. A deportálás hosszú esztendejéről, eltekintve az őket odaszállító vagonoktól és a keserves, gyalog megtett hazavezető úttól, kevés szó esik. Mint a vidéki zsidó gyerekek többsége, Marika is elveszti apját, erre, mint írja, élete végéig nem tudott sírás nélkül gondolni. Amíg a *Hajtűkanyar* kontrapunkciós szerkezetű, amelyben levéltári dokumentumok és elbeszélések váltogatják egymást, itt a személyes átélés hitelét egészítik ki helyenként néprajzi adatok, háborús feljegyzések. Egy asszimilált vidéki zsidó család, s ezen belül egy érzékeny, koraérett gyerek, majd kamaszlány szemén keresztül az író, megjeleníti a 20-as, és 30-as évek levegőjét.

A könyv a szociográfia és a memoár sajátos elegye. A falukutatóktól eltérően, Ember Máriának nem kellett vidékre mennie ahhoz, hogy egy-egy régiót feltérképezzen, még ha személyes emlékeit helyenként össze is veti, és alá is támasztja dokumentumokkal. Szülőföldje, a Tisza-vidék iránti múlhatatlan szeretete az egész könyvön átérződik. Megtaláljuk itt Abádszalók flórájának, faunájának, gyermekjátékainak, nyelvi, ünnepi és népszokásainak, népdalainak egész tárházát, ugyanúgy, mint a kis falu (minden falu) lakóinak pár szóval felvázolt

es hangú záradéka

portréját, azoknak erényeivel és gyengeivel.

A nyolcéves Marika Petőfi verseit olvassa: „*Boldog voltam, amíg csak nem értesítettek, hogy nekem azt nincs jogom átérezni. Az értesítést csendőrök hozták.*” Mindnyájunk gyermekkorát írta meg Ember Mária. Mi is gyönyörködünk a Grimm mesékben és lelkesedünk Petőfiért, mi is játszottunk „Lánc, lánc, eszterláncot” és „Adj király katonát”, mi is emlékszünk a rádió akkori szünetjelére: „Vak Pali, Vak Pali mindent lát”. Sokunknak volt „félszeg” karácsonya és húsvétja, láttunk disznóölést, lelkendeztünk vándorcirkuszért és vidéki szintársulatért. A mi apáink is hallgatták titokban a BBC-t és követték izgalommal Európa térképének változásait. Ez a kis vékonyka könyv bepillantást enged a disszonáns hangoktól nem mindig mentes zsidó-keresztény együttélésbe is. Apró, jellemző történeteket olvashatunk az akkori falu jellegzetes polgáraitól: a földbirtokos grófról, a zsidó Ehrlich pékről, a mindig uzsonnaidőben betoppanó Für Margit néniről, Kiss Kálmán bácsiról, a Takarékgazdátjáról, a török szőnyegkereskedőről, Tináról, a szépszemű cigánylányról, az intrikus és zsidófalo patikusnéról, a törökszentmiklósi („szemiklósi”) nagymamáról.

Mint fejlődéstörténet is figyelemre méltó ez a regény. Marika kezdetben „aaföldi jány”, majd „háborús gyerek”, ismét később, 14 éves korára, a „racionális” leány már szinte családfenntartó. Az idill „Azok a gyermekkori kertek sokunk lelkében élnek még, pedig már rég odavesztek” észrevétlenül fenyegetővé válik. 1941-ben összeszedik, majd deportálják a „rendezetlen állampolgárságú” egyéneket. Az antiszemita patikusné feljelentése nyomán a család is gyanúba keveredik, de most még megússzák. Igaz, nem sokáig. Az apa Auschwitzban hal meg, míg a nagyma-

mát vallatás közben verik agyon a csendőrök a szolnoki cukorgyárban.

Húgával és édesanyjával együtt Mária azon szerencsések közé tartozik, akik Ausztriába kerültek munkára és így túlélték a deportálást. Hazamehettek Abádszalókra, ahol „kidobolták” hogy vége a háborúnak. Semmijük sem maradt. Könyörögniök kellett, foggal-körömmel harcolniok azért, hogy visszakapják a szomszédokra bízott, számos esetben letagadott bútorikat, ruhaneműjüket. Nem lehet mondani, hogy tárt karokkal várták őket vissza. Ember Mária igyekszik megértő lenni: mindenkinek megvan a maga baja. Az egész falu, a zsidókat is beleértve, szenvedett a megszálló katonaság – románok, bolgárok, oroszok önkényeskedésétől, majd következett az osztályharc, a kuláklista, a kommunista uralom kezdetei.

Pár zsidó jött csak haza Abádszalókra. Jobbára munkaszolgálatosok, azok is családjuk nélkül. Hallgatva a lakosság jogos, bár sérelmeikhez képest talán aránytalan panaszait, a zsidók nemigen beszéltek arról, hogy mi is történt velük. Nem is igen lett volna kivel megosztani, legfeljebb csak egymásnak mondhatták el.

A *2000-ben fogunk még élni?* Ember Mária utolsó és egyben leglíraibb, legszemélyesebb regénye. Méltó összefoglalása, befejezése színvonalas alkotói pályájának. Érezhette, hogy még meg kell írnia ezt a könyvet, melynek – most hogy elhagyott bennünket – „más távlatot ad a halál már.”

Jó érzés volt tudni, hogy közöttünk van. Dolgozik valami, számunkra is fontos munkán. Nélküle kevesebbet tudnánk a magyar történelem e gyászos korszakáról, melynek feldolgozásához egy élet sem elegendő.

Gazdag örökséget hagyott ránk Ember Mária.

Várnai Pál



EMBER MÁRIA
2000-BEN
FOGUNK MÉG ÉLNI?





LUGOSI VIKTÓRIA

Fityisz

Stephen William Hawking angol elméleti fizikus 60 éves.

Hogy kerül a csizma az asztalra? – kérdezhetik. A jegyzetíró meg önkényesen úgy gondolja, ez a történet is arról szól, amiről mi, Szombat-írók és olvasók gondolkodunk. A kérdésről, amit mindig felteszünk. (És a válaszáról, ami valószínűleg most sem érkezik meg...)

Amikor az ember még egyetemista, de rádiós babérokra vágyik és baromira pedálozik, hogy mikrofont kapjon a kezébe, akkor hosszas procedúra után kap. Még az is előfordul, hogy egy-egy jobb feladat is beesik. És akkor elindul. Valami angol pasas érkezik, mondják neki, állítólag az benne a truváj, hogy teljesen béma, de zseni. Ilyenkor a lendő riporter elkezd olvasni, mert hát az mégis ciki, hogy a szerkesztő tudja, ki ez a **Hawking**, neki meg fogalma sincs. Ki is derül, hogy nem akárkí. Egy fizikus, akit **Newton** és **Einstein** után emlegetnek. Einstein eljutott a relativitáselméletéhez, de azt elképzelni sem tudta, hogy az univerzum egy változó valami lehet, kezdettel meg véggel. Elhíresült mondása, hogy „Isten nem kockázik” hamisnak bizonyult. Jött **Hubble**, aki bebizonyította, hogy az űrben a galaxisok távolodnak egymástól. És jött Hawking, aki szerint a fekete lyukak szubatomi részecskéket bocsátanak ki és végül felrobbannak. Azóta azt az egy elméletet keresi, amely megmagyarázza a világ pontos szerkezetét, a miből vagyunktól a mivé leszünk-ig, a kezdetet és a véget, de legalábbis a jövőt, a választ arra a kérdésre, hogy a nagy Bumm elmélete elég

volt-e ahhoz, hogy az univerzum örökké táguljon, vagy egyszer ez a folyamat visszafordul, és bekövetkezik a Nagy Zutty.

A riporternövendék immár háttérismeretekkel a fejében elindul. Borsózik a háta, mi tagadás. Mert keveset ért ebből az egészből, de azért van, amit felfog. Az átkos végén vagyunk, de ezt még nem lehet tudni. Azt viszont igen, hogy egy hazai politikus közelébe se engednék. Zöldfülű és megbízhatatlan. Interjú javaslatait sorra visszadobják. Mindeközben senki sem törődik egy passzal, akit Einstein egyetlen utódaként emlegetnek, aki ugyanazon a Cambridge-i tanszéken tanít és ugyanazt a **Lucas**-professzori kinevezést kapja meg, mint 1669-ben Newton. Egy alakkal, aki minden létező elméletet megdönthet és minden kérdések eredendőjére, a honnan jöttünk és mivé leszünk-re adhat választ – ide jön. Technikailag persze nem könnyű ez a válasz. Mert Hawking az izomsorvadás egy, speciális formájában szenved. Semmije se mozog. Tolószékben hozzák, a nővér egy percre sem hagyja magára. Tudom, hogy béma és beszélni sem tud. Mégis egy világ figyel a szavára. Pontosabban...

Hát, hogy is mondjam. Ott állunk, szóval ott hajolok vagy guggolok mellette az egyetem folyosóján, ami már önmagában is igen hülye helyzet, mert hát akárhogy is, én vagyok feljebb. Kérdezek, ő meg válaszol. Namármost: hangja ugye nincs, a keze nem mozog. Van egy táblája a tolokocsin. Azon betűket mutogat. Talán az egyik ujjá mozog, de bevallom, nem emlékszem. Azt tudom, hogy a szemöldökének a mozgásával reagál a kérdéseimre. Meg a betűkkel, amikből időnként összeáll egy mondat. Ugye, nem nehéz elképzelni, milyen türelem kell ahhoz, hogy valaki interjút adjon úgy, hogy betűket mutogat egy táblán.

Vessenek meg! Én nem emlékszem, hogy mit mondott. Én csak a zavaromra emlékszem, meg az ő végtelen türelmére. Hogy nem izgatta magát, hogy ráért. Mint, akit a kozmosz megvár. A nővér ki van fizetve...Készséges volt. Ha lett volna mimikája mondhatnám, hogy kedves. De persze, az se volt. Nem tudtam eldönteni, mi a nagyobb udvariatlanság: ha hagyom kinlódni ezzel a kezdetleges kommunikációval, vagy ha néhány kérdés után megköszönöm, és véget vetek ennek a hercehur-

cának, mint aki nem érdeklődik. Azt tudom, hogy döbbenten figyeltem. Aztán egy idő után megsajnáltam.

Elköszöntem tőle.

Newton és Einstein utódjának haja zsírosan lógott a homlokába. Ferde szája lebiggyedt. Ajkaiból nyál csordogált. Inge úgy lógott a vállán, mint egy letört ruhafogason. Nem volt ott más, mint két hatalmas elálló fül, egy ormóttan szemüveg, kacska kéz, deformálódott test. Mintha fityiszt mutatott volna a Jóisten.

És ahogy távolodott a folyosón én csak arra gondoltam, hogy vajon hogyan pisilltetik meg?

Mostanában sokat gondolok rá.

Olvasom, hogy 21 éves volt, amikor közölték vele, hogy a betegsége, a

*Newton és Einstein
utódjának haja zsírosan
lógott a homlokába.
Ferde szája lebiggyedt.
Ajkaiból nyál csordogált.
Inge úgy lógott a vállán,
mint egy letört
ruhafogason. Nem volt
ott más, mint két
batalmas elálló fül,
egy ormóttan szemüveg,
kacska kéz,
deformálódott test.
Mintha fityiszt mutatott
volna a Jóisten.*

mozgatóidegek sorvadása néhány éven belül megöli. A kórházból kiengedték, visszament Cambridge-be. Az orvosok megmondták, mennyi lehet még hátra, az pedig nem volt elég ahhoz, hogy befejezze a doktori disszertációját. Ezért elhatározta, hogy maradék idejében nem csinál más mint **Wagnert** hallgat és iszik. Legfeljebb magazinokat olvas.

Azt írja, hogy mielőtt beteg lett, unalmasnak találta az életet. Aztán legnagyobb meglepetésére, jobban élvezte az életet, mint korábban. Megismerte **Jane**-t (első feleségét), eljegyezte, és innentől kezdve volt miért élnie. Beteg-

ségéről hihetetlen tömörséggel fogalmaz:

„'74-ig még tudtam egyedül enni és fel tudtam kelni az ágyból. '80-tól már 24 órában nővéri segítségre szorulok.”

(Közben megszületik három gyermeke. '85-ben megműtik és többé már nem tud beszélni.)

„Az egyetlen mód, ahogy kapcsolatot tartottam az emberekkel, hogy szavakat betűztem. Betűről betűre. A szemöldökömet mozgattam, aszerint, hogy akivel beszélek, az a helyes betűre mutat-e a betű táblán. Azután egy komputer-szakértő küldött egy programot, amit Equalizernek neveztek. Ez lehetővé tette, hogy szavakat válasszak a menüből. Az ehhez szükséges gombot a fejem, és a szemmozgásom irányította... Aztán egy későbbi új program már lehetővé tette, hogy egy perc alatt akár 15 szót is leírjak. Ezzel a módszerrel írtam a könyveim.”

Ez a program később már hanggá alakította az írást.

„A hang nagyon fontos. Ha a beszéd egybefolyik, az emberek azt hiszik szellemileg visszamaradt vagy. Ez a szintetizátor messze a legjobb, amiről eddig hallottam. Ez még különböző hanglejtésekre is képes. Az egyetlen baja, hogy amerikai akcentust kényszerít rám: betegségmentől eltekintve szerencsésnek mondhatom magam. Az elméleti fizikában csak gondolkodásra van szükség. Rokkantságom ezért nem jelentett különösebb hátrányt.”

Hawkingnak tehát van humorérzéke. Optimista, hiszen boldog, hogy fizikusként készült és, mondjuk, nem hosszútávfitónak.

Drukkolok neki. Mert hiszen a széder esti történetből is tudjuk, hogy a buta az, aki még kérdezni sem tud. Azaz, jó válaszok csak jó kérdésekre érkezhettek. Az egyiket, a miéttet, a miért épp őt, én is fel tudnám tenni. A többit, viszont csak ő. Azt mondják, a világon egyedül.

Hawking (aki már 38 potya évet mondhat magáénak) állítja: az univerzumban nincsenek véletlenek. Így bizonyára arra is van válasza, hogy miért épp Galilei halála napján született, éppen 300 évvel később. Nem emlékszem, hogy erre mit mondott. Csak arra, hogy a törvényszerűségekre kíváncsi. **Carl Sagan** szerint: Isten gondolatait akarja megérteni. Emlékszem, hogy megkérdeztem, hisz-e Istenben. Nem válaszolt.

Esztertáska



Milyenek is vagyunk mi nők, hogyan éljük meg zsidóságunkat és vajon különbözik-e saját képünk attól, ahogyan a zsidóságot és a világot összességében látjuk? Hát persze, bár ehhez nem feltétlenül kell nőnek lenni. Mindenki más szemüvegen át néz és mást lát. Mi ezt és így, ahogy az Esztertáskában írjuk.

Kárpáti Katalin visszaemlékezésein keresztül – aki naplószerűen írta meg Holokauszt-memoárját – továbbra is a női emlékezettel foglalkozunk.

Andrea Dworkin amerikai zsidó nőként a legcsekélyebb formában sem alkuszik. Ő szép, bár csúnya. Mi nem ilyenek vagyunk, de talán egy kicsit mindannyian szeretnénk ilyenek (is) lenni. Bátran vállalni magunkat, érzéseinket, ami nem könnyű. Sőt, olykor kifejezetten nehezen jön össze.

Hogyan érezzük rosszul magunkat egy rituális hajvágáson?*

Mindenek előtt a legfontosabb, hogy semmiképpen ne gondoljuk át előre, hogy hova is megyünk, kik is lesznek ott és mit is szokás tenni az ilyen helyzetekben. Csak úgy menjünk és lesz, ami lesz. A legjobb, ha gyermekünkre bizzuk az ajándékba szánt lego, és természetesen az ehhez tartozó csomagolópapír kiválasztását is. Csukjuk be a szemünket jó erősen, és semmiképpen ne vessünk egyetlen kósza pillantást sem a becsomagolt ajándéokra!

Mindez sokkal könnyebben kivitelezhető, ha egy egyébként végigdolgozott nap után, de még a hajvágás előtt beiktatunk egy laza szánkozást a frissen fehér Normafán és úgy egyből, lucskosan, bakancsban, sínadrágban és kötött pulóverben huppanunk be az eseményre. Ja, és még egy fontos dolgot majdnem elfelejtettem: a gyerekeknek semmilyen körülmények között ne vigyünk váltócipőt, és a kipájukat is hagyjuk otthon! Csak így lehet garantált az alaphangulat.

Ott aztán meglátjuk, hogy jó meleg lesz, sikabátunk jól mutat a hosszú sötét szövetkabátok sorában, és miután leolvadt a hó a csizmánkról és az általunk prezentált karácsonyi jókívánságokkal színesített ajándék is közszemlére került, bátran elmerülhetünk a boldog kirekesztettség érzésében: szökén és pulóverben idegennek érezhetjük

magunkat ott, ahol lelkünk pedig szeretne volna otthon érezni magát. Garantáltan úgy beszélgetnek majd velünk, mintha kalapban és pajeszosan jelentünk volna meg az éjféli misén.

Mert végül is mi a fontos? A ruha, vagy ami alatta van? A válasz egyértelmű, mégis megértem a rabbit, megértem a feleségét, megértem azokat, akik megtették maguknak azt a minimális erőfeszítést, hogy szoknyát húztak, rá tették a gyerek fejére a kipát, választottak egy nem-Garfieldos-karácsonyos csomagolópapírt, vagyis gondolkodtak. Nem másért, mint azért, hogy megadják a tiszteletet azoknak, akik meghívták őket Mendel három éves születésnapjára és az ehhez kapcsolódó rituális hajvágásra és azért, hogy jól érezhesék magukat ott, ahol jól szeretnék érezni magukat. És leginkább én vagyok az, akit nem értek, hiszen mindez tényleg nem lett volna nehéz.

Sándor Mónika

*A régi zsidó szokás szerint a kisfiúk haját sem vágják le három éves korukig. Ekkor, a születésnaphoz kapcsolódó ünnepség keretében a közösség jelenlévő férfi (!) tagjai egy-egy tincset vághatnak le az addigra valószínűleg hosszú fűrtökből – a pajeszt természetesen meghagyva. A levágott hajat lemérik, pénzre váltják és ezt az összeget többnyire jótékonyági célra fordítják.

Andrea Dworkin amerikai zsidó író a legcsekélyebb mértékben sem alkuszik. Nézeteit nem csak vallja, hanem éli is. Amikor évtizedekkel ezelőtt egy ismerőse segítségével sikerült elmenekülnie bántalmazó férjétől – akinek nevét azóta sem meri leírni – megfogadta: mindent, amit ezután tesz, a nőkért teszi. Elkötelezettsége sem nem patetikus, sem nem drámai; kizárólag és szigorúan a valóságból hajlandó építkezni. Írásai és beszédei rendkívüli erővel és logikával felépített tanúságtételek. *„Szavai szeretettől véreznek, és látnoki erővel bírnak. A látnok vádol. Azoknak a nevében, akiknek hangját szisztematikusan nem hallgatják meg. Vádjai nem tudományosak vagy elméletiek. Abból a muzsikából süvitenek fel, amely eredetileg mindenki-ben ott van valahol. Ha Dworkint olvasod, és tényleg figyelsz, még hallhatod ezt a muzsikát. És ha egyszer hallotad – akármennyire kényelmetlen is – mögé akarsz majd sorakozni.”* – írja műveiről **John Berger**.

Dworkin kizárólag a legsúlyosabb kérdésekkel hajlandó foglalkozni: a nők elleni erőszak gyakran halálössá váló formáival – a prostitúcióval, a pornográfiával, a bántalmazással, a nemi erőszakkal – és azzal a ténnyel, hogy ezeket az teszi lehetővé, hogy a jog és a pénz a férfiak kezében van. Ír a nacionalizmus és az erőszak összefüggéseiről, a patriarchális állam, a társadalom, a „kivülálló” felelősségéről. Nem ismeri el, hogy bárki megengedheti magának, hogy kívülálló maradjon. Következtetései mindig a végső logikai határig mennek, ahol már nincs felmentés. **Alice Vachss**, a szintén amerikai, szintén zsidó, szintén feminista és szintén a nők elleni erőszakkal foglalkozó szerző írja: *„Andrea Dworkin és én nem sok mindenben értünk egyet (...). Ha különböznek is a nézeteink, ebben a harcban*



nővérek vagyunk. Te pedig: vagy benne vagy a harcban, vagy útban vagy. Ha azt hiszed, hogy ülhetsz a nézőtérén, olvasd Dworkint”.

Ha teheti, Kedves Olvasó, olvasson Dworkint!

Wirth Judit

Könyvismertetés

Mit gondol egy csúnya és zseniális feminista Izraelről? Aki, noch dazu, zsidó.

Andrea Dworkin: Scapegoat: The Jews, Israel And Women's Liberation (A bűnbak: Zsidók, Izrael és a női emancipáció), London: Virago, 2001

Magyarországon hónapok óta neves férfi közírók vitatkoznak zsidó nacionalizmusról, cionizmusról, hazaszeretetről. Él Amerikában egy író, az egyik leghíresebb radikális feminista, aki könyvet írt erről. **Andrea Dworkin** Brooklynban él férfi partnerével, s a leszbikusságon kívül megtestesít minden előítéletet, melyet férfi- és nőtársaink hordoznak magukban a feminis-tákkal szemben. Elszántan, kompromisszum nélkül vallja, hogy minden koitusz potenciális megerőszakolás. Dworkinnak ebből a megállapításából

persze nem kell óvatlan következtetésekre ragadtatnunk magunkat. A szerző, aki egyébként évtizedek óta él boldog házasságban, és akinek a férje a nők elleni férfierőszakkal szemben állást foglaló amerikai mozgalom egyik jelentősszemélyisége állítását könyveiben, beszédeiben, jogalkotó tevékenysége során, és mindennapi munkája során számos ténnyel igazolja. Csupán annyiban különbözik az átlagos (középvonalas) feministáktól, hogy nem áll meg az elemzés logikai vége előtt, hanem kimondja azt, amit sokan meg-

tapasztalnak. Dworkin nem állítja, hogy minden szeretkezés erőszak, hanem hogy minden heteroszexuális szexben ott rejlik az erőszak lehetősége, amit sokkal többen meg is élnek, mint amennyien ezt – akár maguknak is – bevallani merik vagy képesek. Kérlelhetetlen ellenzője mindenféle pornográfiának (pedig van olyan feminista irányzat, amelyik nem), boldogtalan házasságból szökött meg ifjú korában, ahol bántalmazó férje majdnem agyonverte. S nem utolsó sorban valószínűleg teljesen kimeríti a „ronda” fogalmát. Amerikai módra túlsúlyos, a kozmetikai norma által nemkívánatosnak talált szőrszálak eltávolításával nem foglalkozik, őszülő haját nem festi, öltözködése már csak súlyproblémái miatt is nélkülözi a divatosságot, nőiességet. Mégis, már két Andrea Dworkin sor elolvasása után tudjuk, mi a gondolkodás és a fogalmazás szépsége.

Még szeptember 11-e előtt megjelent új könyve, a *Scapegoat* előre láthatóan egyaránt felháborítja majd a cionistákat, az anticionistákat, a palesztinokat, a zsidókat, a Holocaust-kutatókat, a baloldalt, a jobboldalt, a férfi és női olvasókat. Dworkin nem alkuszik, azt mondja, amit gondol, hidegen hagyja őt, hogy mint baloldali zsidó feminista-nak elvben hol lenne intellektuális helye, s valljuk be, erre a csoportfüggetlenségre kevés politikai írónak van mersze. Kilenc év kemény munkája a könyv, mely a társadalmi nem (gender) szemüvegén keresztül vizsgálja az izraeli társadalmat és a Holocaustot. Érvétele szerint a zsidók és a nők egyaránt történelmileg elnyomottak, mindkét csoportnak joga van önvédelemből visszaütni. Nesze neked nyugat-európai balos palesztinromantika! Izraelben mégsem valósult meg a nők egyenlősége, pedig a cionista szabadságharcból ők is kivették részüket. Izrael is férfiközpontú, militáris társadalom, mely a palesztinok és az izraeli arabok elleni apartheidra épül. Nesze neked zsidó Izrael-lojalitás!

„A nacionalizmus és a férfidominancia ellensége vagyok. Vagyis a saját nacionalizmusomon kívül minden más nacionalizmust visszautasítok, s a férfiak részéről minden elnyomást elutasítok, kivéve azokat, akiket szeretek. Ebben nem különbözöm a nőktől általában, hisz mindannyian csak tettetjük a lázadást, mert ha valóban szakítanánk a patriarchális rendszerrel, el kéne árulnunk saját népünket, azokat, akikkel közös a csoportidentitásunk. Az én esetemben ez a zsidóság, a zsidóság feltételezett történelme, ami egyenlő zsidó férfiak történelmével (....) A feministáknak nincs könnyű dolguk, mikor a nőkért is harcolnak és közben a férfiak egy alcsoportjához különleges hűség köti őket (...) A zsidókat, s köztük természetesen a zsidó férfiakat is évszázadokon keresztül inherensen pacifistának tartották, genetikailag kódolt pacifistának, akárcsak a nőket. A huszadik századi zsidó állam léte és honvédelme azt bizonyítja, hogy ezt a pacifizmusképet társadalmilag konstruálták, s semmi köze nem volt hozzá a DNS-nek, vagy a tesztoszteronnak, vagy bármilyen más hormonális vagy biológiai adottságnak. Az állam megalakítása előtt a zsidó férfiak feltételezett gyöngeksége mégsem sarkallta a többségi férfitársadalmat arra, hogy úgy éljenek,

mint a zsidó férfiak, vagyis nyílt erőszak nélkül. Éppen ellenkezőleg, a békés férfi képe csoportos erőszak tételre, a zsidók elleni pogromokra sarkallt, mely a Holocaustban teljesedett ki. Ugyanez az eszmefuttatás lenne igaz a nőkre is? (...) Véleményem szerint a nőket a belső ellenség szerepébe kényszerítik, függetlenül a csoport férfiainak etnikai, faji vagy nemzeti státuszától, s Izrael tökéletes példája annak, hogyan alakul ki egy új államban a férfidominancia. Az új államnak szüksége van saját asszonyainak alárendeltségére és egy másik faj vagy etnikum alárendeltségére: azaz belső és külső bűnbakra” – írja Dworkin könyve előszavában.

S ha az évszázadokon keresztül bűnbakként kezelt zsidóság egyszer csak előállhatott azzal az akkor még fantazmagóriának tartott elképzeléssel, hogy külön államot kéne létrehozni a zsidóknak, miért ne tehetnék azt a nők, mint

„bűnbak csoport”? A radikális feminista író **Herzl** alapján olyan női nemi-államot szeretne látni, ahol csak nők élnek. Nem kötelező minden nőnek oda költöznie, de ha bajban érzi magát, ha üldözik, nyugodtan oda mehet kicsit ebbe a női hazába, női háttérországba. S lennének talán, akik végleg ott maradnának *Womenland*-ben, s feminista államukat joguk lenne erővel is megvédeni. Dworkinnak akkor jutott először eszébe a női nemi-állam gondolata, amikor a pornográfiáról írt könyvén dolgozott és rájött: ha **Marquis de Sa-de** első áldozata, **Jeanne Testard** leszúrta volna a szadista író, a többi áldozat életben maradt volna. Durva? Naná, hogy az! Naná, hogy Dworkin!

(A cikk alapja **Linda Grant** Andrea Dworkinnal készült interjúja, mely a *The Guardian* május 13-i hétvégi mellékletében jelent meg. A fordítás a szerző munkája.)

Juhász Borbála

A női holokausz-visszaemlékezések

A feminista kutatók az elmúlt évtizedekben gyakran bíralták a *Holocaust establishment*-et, mely szerintük tudatosan fi-gyelman kívül hagyta a női túlélők élményeit. Bírálataik eredményeként ma már a Holokausszal kapcsolatos női visszaemlékezések és kutatások a Holokausz tanulmányok külön részét alkotják. Pedig a „női emlékezet” mindig is jelen volt, hiszen közvetlenül a Soá után már női visszaemlékezések is megjelentek nyomtatásban, mint **Lengyel Olga** 1947-es vagy **Ida Fink, Gerda Klein, Charlotte Delbo**, s a nemrég elhunyt **Ember Mária** későbbi könyvei.

A társadalmi nemek (gender) iránt fogékony tudományos Holokausz-kutatást három tényező tette lehetővé. Az első magának a Holokausztnak mint témának az elfogadtatása, a második a demokratikus és újszerű vizsgálati módszer, az *oral history* meghonosítása, mely lehetővé tette, hogy az emlékezet a történeti kutatás megbízható forrásává válhatott, és ezzel maga az emlékezetkutatás is teljesen átalakult. A harmadik ok pedig a társadalmi mozgalmakkal együtt fejlődő nőmozgalom „tudományosulási” törekvése, melynek eredményeképpen a *gender studies* elfogadott tudományos kutatási ág lett.

A sikerek eredményeképpen a Soá történeti kutatásában a társadalmi nemek közötti különbségek négy szinten vizsgálhatók. Az első a társadalmi nemek közötti különbségek vizsgálata, melyek meghatározzák, hogy a zsidó férfiak és nők milyen tudással rendelkeztek és milyen viselkedési mintákat sajátítottak el a zsidó kultúrában. A második annak elemzése, hogy a zsidók mit gondoltak a náci politikáról, és milyen reményekkel próbálták azt túlélni. A harmadik magának a náci politikának a vizsgálata, hiszen az különbözött a zsidó férfiak, illetve a nők és a gyerekek tekintetében. A negyedik pedig a zsidó nők és férfiak életének és esetleges ellenállásának különbözősége a gettóban, a bujkálás során és a koncentrációs táborokban. Az újszerű, minden társadalmi csoportra kiterjedő vizsgálatnak azonban, ahogy **Lawrence L. Langer** kimutatta, nem lehet célja, hogy azt firtassa vagy méricskélje, ki szenvedett többet: a fiát elvesztett apa vagy éppen az anya. Mára a „zsidó” kategória nem egyfajta tapasztalatot és életformát ír le, ahogyan a „nő” sem.

Az áttörést az a döntés hozza, mikor elhatározzuk, hogy emlékezünk. Többféle oka lehet ennek az elhatározásnak: kísérlet az öngyógyításra, emléklá-

lítás az utókor számára, vagy politikai megfontolás. Ám mindezen motiváció a jövő iránt érzett felelősségből ered. Alább egy személyes visszaemlékezést szeretnénk bemutatni. Amikor a személytelen tudományos elemzések helyett inkább a szubjektív emlékezetet választottuk, „az első írás” fontosságával együtt a Soá sokmilliónyi női áldozatáról is szeretnénk megemlékezni.

A hiányzó, legelső írás...

Barátnémmal szakmai úton voltunk külföldön, ahol a hosszú, téren és időn kívüli utazásban előkerültek a családi történetek is. Barátném elmesélte édesanyja testvérének történetét, aki két változatban is megírta emlékiratait, melyeket aztán rábizott. Az én történeti ösztöneim rögtön felébredtek: elkapott az ismeretlen, eddig még senki által nem látott dokumentum megtalálásának hűbrisze. Mivel Kati néni nagyon szerette volna magyarul megjelentetni a visszaemlékezését, barátnőm az Esztertáskának szívesen odaadta a kéziratot.

Ahogy a kéziratot a kezembe vettem, megdöbbentem a terjedelmén. Mindössze 25 gépelt oldalból állt, melynek tartalma két-három év különbséggel írt – visszaemlékezés volt. Az ún. második írás azt is megfogalmazza, hogy mi a visszaemlékezés célja az öngyógyításon túl: „nehéz mindenre visszaemlékezni, de megpróbálom, mert nem akarom magammal vinni a sirba, mit tettek velünk, magyar zsidó nőkkel (kiemelés tőlem: P. A.) a német koncentrációs lágerekben. Talán ezek után fogok tudni újra aludni.”

„Valamikor harminchárom évvel ezelőtt megpróbáltam leírni, mi történt. Elkezdtem, és abba kellett hagynom két oldal leírása után. Nem bírtam tovább írni. Újra mindent átélni – nem az akkori leromlott idegeimnek való volt. Azóta is minden éjjel felébredek, vagy el sem tudok aludni, vergődve órák hosszat, mert megjelennek előttem a képek, arcok, események...”

Kati néni két írása hasonló szerkezetet használ, mint a visszaemlékezések nagy része: a háború előtti békés polgári élet bemutatása után a zsidóüldözés, a haláltábor, majd a felszabadulás, a hazatérés és az újrakezdés nehézségeinek leírása következik. A mondatok töredeztettek, érződik az emlékeket emlékeztető formáló írás közben érzett fájdalom és szenvedés. Az „írások” nehéz olvasmány. Mégis olvasni kell, el kell olvasni. Nemcsak azért, hogy a két szöveget

összehasonlítva megérezzük a közöttük vibráló feszültséget: a történelmet magát, ahogy a szerző küzd a saját megélt múltjának feltárással, hanem azért is, hogy megértsük: az írások bizony azért születtek, hogy mi a saját fájdalmunkat, félelmeinket és közönyünket legyőzve elolvassuk, és megértsük belőle az emlékezés fájdalmának szükségességét.

A szerző, Kati néni, visszaemlékezéseiben már legyőzte saját rémképeit: az ő erejéből mindannyian tanulhatunk. De éppen a legelső, a legfájdalmasabban, a legnehezebben megszülető írás nem maradt fenn, és ezt értelmezhetjük szimbolikusan is. Saját küzdelmünk múltunk-

kal, családi ámyainkkal nem mindig a nyilvánosság számára íródik. Viszont ami a külvilágnak szól, azt kötelességünk közzétenni. És talán egyszer a nők által írt Soá-élmények is mindannyiunk számára hozzáférhetőek lesznek egy kötetben, amelynek olvasása sokunknak segíthet abban, hogy azok a bizonyos „legelső írások” megszülethessenek *.

Pető Andrea

*Az Esztertáska szeretne önálló kiadványt összeállítani a Holokauszt-túlélő nők visszaemlékezéseiből. Ebben a kötetben lát majd napvilágot Kati néni szövege is. Örömmel fogadjuk olvasóink írásait is.

Kárpáti Katalin, Nagy Lajosné: Írások

(Részletek a második visszaemlékezésből)

„Szelektálás a 22-esből. Még elég kővér vagyok az éhezések ellenére, pedig már sokat lefogytam. Félek, hogy nem találnak elég soványnak munkára. Meztelenül felemelt karokkal kell elvonulni az SS-ek előtt, most már tudom, ki Ő. Mengele. Lábujihegyre álok és úgy megyek el előtte, hogy soványabbnak látsszam. Egy SS-nő rám vág egy nagy bottal: „Schnell!” – ordítja...”

Huszonöt kilós cementzsákokat kellett kettőnek elvinni a keveréshez. Legtöbbször a legerősebbek vitték a zsákokat, a fiatalabbak, gyengébbek keverték a betont, ahogy bírták, lassan. A kiürült cementes zsákokat félretettük, volt már tervünk velük. Ruhát csináltunk belőlük, mert csak egy szál ruha volt rajtunk. Kivágtuk felül és két karlyukat csináltunk és a felsőruhánk alá vittük fel. Nem éreztük úgy a hideget. Később szalmával töltöttük meg és spárgával megkötöttük a derekunkon. Rövidesen megtiltották, mert sebeket kaptunk a cementportól. Fejünket, ami kopasz volt, nem engedték bekötöni a törülközőnkkel, nekünk csak szenvedni volt szabad, enyhíteni semmit sem...”

Minden idősebb nőnek volt egy pártfogoltja, akire vigyázott, óvta mindentől, megosztott vele minden falat ennivalóját, csak életben maradjon. Az én pártfogoltam Steiner Vali volt, Újpestről... Gyönyörű édes hangja volt, mindig énekelt, fiatal szép gyerekek, 20 éves... Az egyik német Todt munkás – idős, 50 körüli ember – nagyon megszerette Valikát és a hangját. Minden alkalommal hozott neki egy-egy almát, nekiadta a szendvicset, vagy egy pár szem nyers krumpelit hozott. Egy alkalommal megsúgta Valinak, hogy másnap ruhákat fog hozni nekünk. Meg is jelent az öccsével egy-egy hátizsák ruhafélével. Már akkor térdig erő hóban jártunk ki az erdőbe. Most is előttem vannak a hótól lehajló fenyőfák, azóta utálom a fenyőfákat. Odaadták a hátizsákot tiokban, és mi azonnal, ott a hóban szétszortottuk az egészet, mindenkinek. Mintha most lenne: én letérdepeltem a hóba, és elkezdtem vinnyogni, bögni, és köszönni az Istennek, hogy ezt tette velünk, hogy így segített rajtunk...”

A nő emlékezet tárának szép példája az a honlap, melyet a magyar származású Judy Cohnnek köszönhetünk, s melynek címe **Virginia Woolf** feminista körkben elhíresült regényére (*Saját szoba*) utal. Az elmúlt időszak tudományos és irodalmi eredményeit rendszerezi a *Women and the Holocaust – A Cyberspace of their own* (Nők és a Holokauszt – Saját virtuális tér) nevű oldal. A honlap a téma angol nyelven hozzáférhető szakirodalmát mutatja be, s abból szemlél. Hasznos web-linkek mellett az oldal női visszaemlékezések teljes szövegét is közli. www.mighty.com

*Mellékletünk a közel-keleti konfliktus hátterét próbálja megvilágítani. Szinte mindennap érkeznek drámai hírek a térségből. A Szombat szerkesztősége fontosnak tartja, hogy megpróbáljon behatolni a hírek mögötti régióba, és megismertesse az olvasókkal a történések hátterét, a konfliktus okait. **Gadó János** írása a nyugati közvélemény Izraellel kapcsolatos állásfoglalásairól értekezik, **Seres László** pedig a palesztin média elfogultságait veszi górcső alá. **Novák Attila** a palesztin-izraeli viszály történelmi hátterét világítja meg, és a zsidó állam által 1967-ben elfoglalt területeken létrejött zsidó településekről ír. Foglalkozunk még az iszlám világban egyre inkább terjedő antiszemitizmusról is, melynek során a Nyugatról importált zsidóellenesség új és gigantikus tárgyat talált magának Izrael állam formájában.*

GADÓ JÁNOS

Akkor és most

Európa és a Közel-Kelet

Január első felében, Belfastban ismét fellángoltak a zavargások. Egy protestáns és egy katolikus nő veszekedése percek alatt vad konfliktussá fajult: ahelyett, hogy lecsillapították és hazaküldték volna őket, mindkét fél militánsai azonnali mozgósítással reagáltak. Mindez világosan mutatja, milyen mélyen beépültek, és mennyire jól működnek még mindig a konfrontáció mechanizmusai.

Az északír konfliktust jól ismerők ennek ellenére optimisták: reménykednek abban, hogy sikerrel túljutnak a békefolyamat talán legnehezebb próbatételén: az IRA fegyvereinek leadásán. Ha ezt sikerül tető alá hozni, a szembenállás többé nem lehet olyan véres, mit eladig, soknemzedéknyi időn át.

A Közel-Keleten jelenleg épp ellenkező irányú folyamatok zajlanak. A palesztin hatóság gőzerővel fegyverkezik, és maximális fordulatszámmal működteti a harci propagandát. Miközben Észak-Írországban katolikusok és protestánsok egyre nagyobb hányada hajlik a békés egymás mellett élésre, és a konfrontációt hovatovább csak egy militáns kisebbség szorgalmazza, addig a palesztin társadalomban a békepártiak hallgatnak, mert a (hatalom által kontrollált) közhangulat az ilyen megnyilvánulásokat az árulással tartja egyenértékűnek.

A jámbor kívülálló nem érti: ha az egyik helyen sikerül, a másik helyen miért nem?

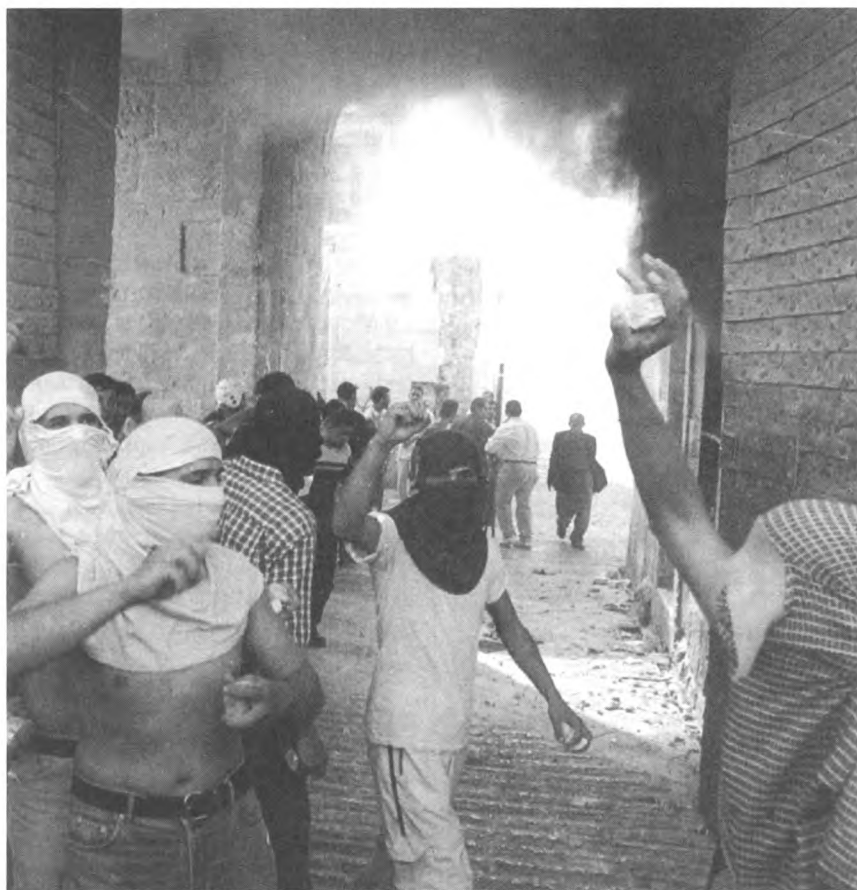
Az alapvető különbség a kétféle konfliktus eltérő világpolitikai beágyazottságában rejlik. Az északír belháború az elmúlt tizenöt évben elveszítette azt a nemzetközi hátteret, amely nagymértékben felelős volt fennmaradásáért. Miután az írek sok évszázados függetlenségi harca nyomán az 1920-as évek elején megszületett az Ír Szabadállam, rendezendő konfliktusként fennmaradt a hat, protestáns többségű északír grófság ügye. A brit demokrácia korabeli eszközeivel ez a kérdés kezelhetetlennek bizonyult: a brit protestáns többség demokratikus úton kifejezett akarata éles ellentétben állott az ír katolikus kisebbség által követelt szabadságjogokkal. A kor egyik vezető ideológiája, a nacionalizmus folyamatosan magas hőfokon tartotta a kedélyeket. Miután ez az eszme Európában 1945 után fokozatosan visszaszorult, a marxista gondolatrendszer lépett a helyébe, és gondoskodott a konfrontáció ébrentartásáról. Az északír függetlenségért harcoló szervezet, az IRA és a vele szembenálló brit protestánsok a korabeli ideológiai képletnek megfelelően radikalizálódtak: a protestánsok a szélsőjobbra, az IRA pedig a szélsőbalra sodródott. A vallásos és nacionalista szembenállást így harmadikként tetézte a kelet-nyugati konfrontáció: az IRA az antagonisztikus szembenállást hirdető kommunista bloktól kapott ideológiai és egyéb muníciót.

1989 után a szovjet rendszer megszűnt. A vallásos fundamentalizmusnak a mai nyugaton csekély a befolyása, a nacionalizmust pedig a nemzetek fölötti, egységes Európa eszméje kezdi ki. Az északír szembeállítás ideológiai utánpótlása így erősen elapadt. A kortárs nyugati világ ráadásul igen fogékony a kisebbségi kérdés iránt: különböző etnikumok békés együttélésére a legkülönbözőbb technikákat hajlandó kidolgozni. Ily módon Nyugat-Európában nem egy etnikai konfliktusnak (Baskföld, Dél-Tirol) sikerült kihúzni a méregfogát. Mindezen fölül az érintett országok sikeres modernizációja, a középosztályosodás a konfliktus szociális okait is kiküszöböli: nincsenek többé elnyomorodott, ideológiai maszlagra fogékony, törni-zúzni mindig hajlandó tömegek.

*

A Közel-Keleten épp fordított a helyzet: az Izraelt az arab világgal szembe fordító konfliktus újabb és újabb ideológiai dimenziókkal bővül. Ebben a régióban a fentebb leírt európai folyamatokkal ellentétes dinamika működik. Miközben a nyugati világ már a posztmodern időköt éli, a fáziskésésben lévő iszlám világ most lépett a modern korba: a régi hagyományaikból kiszakadt, nagyvárosi nyomornegyedben élő tömegek, a haza sorsáért aggódó értelmiségiek mohón szaladnak a megváltó ideológiák után, amelyekből Európa – a XX. század tapasztalatai után – lassan kiábrándult. A csődtömegnek bizonyult arab szocializmust most fölvaltja az iszlám fundamentalizmus, amely az arab-iszlám világ gazdasági csődjére, versenyképtelenségére az iszlám gyökekre való visszatérést és a nyugatellenességet ajánlja gyógyszerül.

Az iszlám fundamentalizmust néha iszlám fasizmusnak is nevezik. A hasonlat nem teljesen alaptalan: azt fejezi ki, hogy az iszlám világ modernizációja során most érkezett el a totalitarizmus korszakába. A totalitarizmus lesöpri az asztalról azt a kifinomult intézményrendszert, amelyet a modernizálódó társadalom fokozatosan épít ki magának a benne zajló végtelenül sokféle folyamat kezelésére. Mindezt érvénytelennek és hazugnak nyilvánítja. Ehelyett minden társadalmi konfliktust egyetlen okra vezet vissza: az osztályharcra, az idegen népek gonosz szándékaira, a hitetlenek áskálódására. E felfogás hívei, mint az igazság letéteményesei, a nép üdvö-



zítói, az egész társadalmat egyetlen, szerető, nagy családként képzelik el, ahol mindenki egyszerre lélegzik, egyszerre mozdul. (Innen ered féktelen vonzalmuk a monumentális népünnepélyek iránt, ahol több tízezer ember menetel, kiált és lendít kart, pontosan azonos ritmusban.)

Miután a konfliktusok rendezésére szolgáló intézményrendszert kiiktatták, a feszültségek kezelése csak úgy lehetséges, hogy minden bajt egyetlen ellenségre vetítenek ki. Ez a totalitárius rezsimék paranoiájának strukturális oka. Az iszlám fundamentalizmus/fasizmus esetében az egyetlen üdvözítő ideológia az igaz hithez való visszatérés, az ellenség pedig a nyugat, amely – tévképzetük szerint – az iszlám elpusztítására tör. A nyugatot megszemélyesítő két sátán a távoli, nagyon erős, nehezen megközelíthető Egyesült Államok, valamint a közeli, kicsiny, könnyebb faltnak ígérkező Izrael.

A zsidó államot övező ellenséges indulatok valódi oka nem a palesztinokkal fennálló konfliktus. Ez az egykori ok ma már csak újratermelt ürügy – a valódi ok az egyik csődből a másikba tántorgó, megváltó ideológiák után szomjazó arab-izlám világ bűnbakkereső

A kődobáló, az intifáda hazug szimbóluma

hajlama. Izrael, mint bűnbak, természetesen nem a semmiből lépett elő: a zsidóság hasonló szerepét vette át 1948 után a levitézlett európai totalitarizmusoktól. A náci Németország ehhez a faji alapú zsidógyűlöletet és az összeesküvés-elméletet szállította, a Szovjetunió pedig a zsidógyűlölet korszerű, baloldali nyelvezetét, az anticionizmust.

Míg tehát Európában a kisebbségi kérdést egy kifinomult és folytonosan tökéletesített intézményrendszer segítségével kívánják megoldani, addig a Közel-Keleten minden racionális megfontolást félreloknak, és tobzódni a bűnbakra zúdított gyűlöletben. Míg Európában a konfliktus különböző rétegeit (etnikai, vallási, kulturális, stb.) türelmes munkával igyekeznek egymásról lehántani és semlegesíteni, addig a Közel-Keleten a konfliktus alkotórészei egyetlen üstbe hányva rotyognak, gőzölögnek. Vallási, etnikai, kulturális, civilizációs, ideológiai ellentéteknek esélyük sincs, hogy megfogalmazzák őket: a totalitarizmus egyetlen tömbből fara-

gott, irracionális ellenségképe nem ismer ilyen mechanizmusokat.

Ezen irracionális gyűlölködés első számú letéteményese ma a palesztin társadalom, amelyre az arab világ – négy vesztes háború után – az Izrael-ellenes küzdelmet rátestálta. Izraeli zászlók rituális égetése, öngyilkos robbantók csuklyás felvonulásai, dzsihadra való szüntelen buzdítás iskolában és televízióban, gyerekek *sahiddá* (mártírrá) nevelése tanúskodik arról, milyen mintaszerűen követi e téren a kortárs totalitarizmus 60-70 évvel korábbi elődeit.

*

Az európai média közel-keleti tudósításai roppant érdekes határvidéket jelentenek: itt találkozik a posztmodern Európa két-három nemzedékkel korábbi önmagával. A kisebbségi jogokat, különbözők együttélését, a másság iránti toleranciát, stb. magáévá tevő Európa nemigen tudja/kívánja tudomásul venni, hogy a Közel-Keleten még mindig azok a normák érvényesek, amelyeket ő már maga mögött hagyott, ám mindmáig olyannyira röstell. Izrael és a palesztinok viszályát ennek megfelelően kisebbségi, etnikai konfliktusként értelmezi, és ennek megfelelő „helyi érzéstelenítést” javasol: kisebbségi jogok elismerését, a konfliktus tárgyalásos rendezését, stb. Mint a felnőtt világ értékei szerint ítélő kamasz, aki szégyelli tudomásul venni épp hogy maga mögött hagyott gyerekkora balgaságait.

Az európai közvélemény ennek megfelelően a konfliktus interpretációjából minden olyan elemet kisorsít, amely ordítva bizonyítja, hogy itt a 20-as 30-as évek Európájából ismert véres, kegyetlen, irracionális zsidógyűlölet tobzódik.

Európa, amely nagy keservesen, súlyos traumák közepette képes volt szembenézni a zsidósággal szemben évszázadok alatt elkövetett és a holocaustban betetőzött bűneivel, most – legnagyobb döbbenetére – ugyanezzel szembesül, élőben. Amit fekete-fehér archív felvételeken, nyolcvanéves túlélők vallomásaiban, fél évszázad távlatában el tudott viselni, az a maga jelenvalóságában túl sok. Beindulnak a védekező mechanizmusok: Izrael a felelős a konfliktusért, mert „nem ismeri el a palesztinok jogait”, stb. Mindezek után az *Európai Unió* politikusai sérelmezik, hogy a közel-keleti tárgyalásokon Izrael nem hajlandó nekik Amerikához hasonló szerepet biztosítani.

A Holokauszt-tagadás társadalmi-történelmi háttere az arab országokban

„Hatmillió zsidó áldozat? Ugyan már, ennél sokkal kevesebben voltak. Vessünk már végre véget ennek a tündérmesének, amely csak arra jó, hogy Izrael maga mellé állíthassa a nemzetközi közvéleményt”.
(La Repubblica, 2000. március 24.)

Ezek a jeruzsálemi mufti, **Ikrima Szaid Szibri** szavai. Többek között ezeket válaszolta a Palesztin Hatóság által kinevezett mufti, a jeruzsálemi Szentély romjaira épült Aksza-mecset imámja, a Vatikán *„Emlékezzünk”* című dokumentumára, amelyben a római katolikusok bocsánatot kérnek a II. világháború idején tanúsított magatartásukért. **Jacques Chirac** hasonló tartalmú nyilatkozata és a pápa 2000 tavaszán Izraelben megtartott beszéde szintén ilyen elképesztő reakciókat váltott ki az arab médiából.

Az arab média, és vele párhuzamosan a kortárs arab politikai-történelmi közbeszéd érvrendszere a „szakirodalmon” alapul: **Roger Garaudy** *Az izraeli politika alapmitoszai* című (1996-ban kiadott) műve – amelyben az ex-kommunista francia szerző a Holokausztot egyszerűen cionista hazugságnak nevezi – az évek során az írástudó arabok egyfajta bibliájává vált. Garaudynak a marxizmusról és az iszlámról szóló tudatnyi művét fordították le arabra, amelyek roppant népszerűek szerte az arab világban. Így nem csoda, hogy az *Alapmitoszok* arab fordítása sem váratott sokáig magára. A könyv megjelenése után az arab lapok szinte azonnal interjúkat készítettek a szerzővel, bőségesen tudósítva a francia bíróságokon Garaudy ellen zajló perekről, amelyekben a per tárgya általában a **Gayssot**-féle törvény megszegése, azaz a Holokauszt-tagadás és az antiszemita izgatás volt. Garaudy az 1998-as Kairói Nemzetközi Könyvkiállítás egyik prominens meghívottja volt, és közel-keleti túráján pereit finanszírozásához nem kevés

pénzt kapott támogatóitól. Közben művét kiadták Damaszkuszban és Bejrutban is. A Palesztin írószövetség és az Arab ügyvédszövetség harcias hangú levélben tiltakoztak perbe fogása ellen. Olyan ismert arab személyiségek fogták a pártját, mint a Nobel-díjas író, **Nagib Mahfuz**, az *Al Ahram* neves újságírója, **Hasszanin Heikal**, vagy a volt libanoni miniszterelnök, **Rafik Harari**. Egyikük sem kérdőjelezte meg Garaudy azon képtelen és aljas állítását, mely szerint a Holokauszt a cionisták képzetszüleménye volna.

A „Holokauszt mítosza”, avagy hogyan lehet áldozatokból tetteseket fabrikálni

Mivel számos arab szerző szerint a Holokauszt a zsidó állam legitimációjának fő eszköze, nagy vehemenciával keresik annak a módját, hogy bebizonyítsák: a Holokauszt, ha volt is, maguknak a zsidóknak a műve. Ez szerintük úgy történt, hogy a zsidók – azáltal, hogy magukra haragították az európai népeket – saját maguk idézték elő a keresztények előre látható bosszúját.

Hasszán Alam például a cionizmus „rák-szerű” terjedéséről ír, amely pogromokat váltott ki a 19. századi Európában a „szeparatista” zsidók ellen. Alam szerint mindez csupán a keresztények érthető önvédelmi reakciója volt a zsidó fenyegetéssel szemben.

Szalah Zahraddin *A Garaudy-per történelmi háttere* című arab nyelvű művében (Bejrut, 1998) szintén az állítólagos zsidó fenyegetéssel operál. Szerinte az oroszországi pogromok a II. Sándor cár elleni merénylet következményei voltak, míg a *Reichskristallnacht* oka von Rath német követségi tanácsos párizsi meggyilkolása volt.

Mahmud Fawzi Garaudy, az *iszlám és a cionizmus dühe* című arab nyelvű művében (Kairó, 1996) már egyenesen azt írja, hogy a zsidók 1939-ben hadat

üzentek Németországnak. Erre a németeknek nem is lehetett más választásuk, mint hogy a zsidó származású németeket táborokba zárják. Nem ugyanezt tették-e az amerikaiak 1941-ben a japán származású amerikaiakkal?

„Cionizmus egyenlő nácizmus”

Az arab sajtóban számos cikk jelent már meg, amely egyenlőséget tesz a cionizmus és a nácizmus között. Ezek szerint a cionizmus rasszista, gyarmatosító mozgalom. A cionisták ugyanúgy a vért tekintik meghatározónak, mint a náci, csak míg az első arra keresi a választ, hogy ki a zsidó, a második meg arra, hogy kik tartozhatnak a *Volk* kötelekébe. Zahraddin szerint a cionizmus a nácizmus szellemi örököse. A kairói *Október* című hetilap főszerkesztője, **Radzsab al Banna** szerint a világban fellelhető mindenfajta rasszizmus eredője és szülőanyja a judaizmus, továbbá a náci bűnök eltörpülnek a cionisták bűnei mellett.

Anan Bardzsi és **Fathi Amar** nem voltak restek, és előhalászták az egyik ősnáci, **Alfred Rosenberg** korai művét (*A zsidók nyoma a változó időkben*, 1919), azt bizonyítandó, hogy a náci-cionista együttműködésre Palesztina zsidó gyarmatosítása céljából volt szükség. A náci mozgalom legfontosabb célja ugyanis az volt, hogy a német zsidókat áttelepítsék Palesztinába. A náci és a cionisták céljai tehát egybeestek.

Az arab sajtó szerint az üldöztetés és a deportálás fő felelősei maguk a zsidók voltak. Zahraddin szerint például a táborokban a rend azért volt példás, mert **Kasztner Rezső** és társai erre ígéretet tettek tárgyalópartnereiknek, a náciaknak.

Garaudy érvei visszahangoznak azokban a cikkekben, amelyek azt bizonygatják, hogy az Oslo-i egyezmény szövege egy az egyben megegyezik a Hitler és Pétain közötti szerződés szövegével, amelyben meghatározták a megszállt

Franciaország jogállását. Az *As-Sahid* („A vértanú”) című lap szerint Auschwitz és a palesztin menekülttáborok semmi-
ben sem különböznek egymástól.

A Holokauszt tagadása

Ha egyszer a cionizmus és a náciizmus között sikerül eltüntetni a különbséget, a Holokauszt tagadása sem várathat magára sokáig. Ennek folyamata már jól ismert, hiszen olyan „szakértők” taposták ki az ide vezető utat, mint **Robert Faurisson** vagy **David Irving**. Először meg kell kérdőjelezni a gázkamrák létezését, majd legyinteni kell egyet a statisztikák pontosságára, végül jöhet a relativizálás: nem zsidó áldozatok is voltak bőven, mások is szenvedtek, nem csak a zsidók, stb. Rá kell mutatni, hogy a gázkamra-krematórium ipari komplexum működése „műszakilag nem kivihető”, „a táborokban csak tetvetlenítés folyt”, és „a krematóriumok csak a betegségekbe belehalt néhány fogoly elégetésére szolgálhattak” (*As-Saab* 1998. március 24, *Al-Ahram* 1996. május 20, *Al-Ahbar* 1998. július 14). Mivel Garaudy szerint Dachauban nem volt gázkamra, ebből az arab újságírók azt a következtetést vonták le, hogy nyilván máshol sem voltak. A legnagyobb példányszámú arab napilap, az *Al-Ahram* („A piramisok”) szerint Európában 1939-ben mindössze 3-4 millió zsidó élt, és összehasonlítva a második világháború sok millió áldozatával, a zsidó áldozatok aránya elenyésző lehetett.

A Holokauszt mint a cionisták eszköze

Az arab szerzők a Gayssot-féle történyt, amelynek megszegéséért Garaudyt végül is elítélték, tákolmánnak tartják, amelyet a cionisták erőltettek a franciákra. A cionista lobby ugyanígy nyomást gyakorol többek között a pápára, az ENSZ-re és számos olyan országra, amelyek például hajlandóak évről-évre megemlékezni a Holokauszt-ról. Természetesen a cionista mesterkedések mögött pénzügyi érdek húzódik, „a zsidó profitszerzési vágy.”

Az arab szerzők a náci korszak valós történelmi mozgatórugóit és eseményeit, vagy a zsidók kollektív emlékezetét figyelmen kívül hagyják, és a Holokausztra úgy tekintenek, ahogy Garaudy: azaz a Holokauszt egyszerű mítosz, amelyet a zsidók azért fabrikáltak, hogy igazolják Izrael létét és saját igényüket a vagyoni kárpótlásra.

A zsidók megjelenítése az arab sajtóban

Míg Garaudy kifejtette, hogy könyvét a maga részéről a cionista politikai mozgalom kritikájának szánja, az arab szerzők számára a *cionista* egyszerűen a *zsidó* szinonimája. **Ahmed Rami** szerint a két kifejezés összemossa azért jogos, mert a Talmud gyűlöletre és bűnök elkövetésére kötelezi a zsidókat, tehát a zsidók akár cionisták, akár nem természetüktől fogva rasszisták.

Ennek az elméletnek az alátámasztására az arab szerzők soha nem mulasztanak el hivatkozni az – arabul nagy számban közkézen forgó – *Cion bölcsének jegyzőkönyvére*, továbbá arra az állítólagos tényre, hogy az Egyesült Államok külügyminisztere szinte mindig zsidó. A szemükben újabb megerősítést nyert ez az elmélet a **Monica Lewinsky**-ügy kapcsán: a hölgyet nyilván a Moszad küldte Clinton nyakára, hogy ezzel Izrael mentesüljön a várható amerikai nyomás alól.

Ahmed Rami az *As-Saab* („A nép”) hasábjain felvilágosítást ad a zsidó összeküvés végső céljáról is:

„A cionizmus a maga roppant hatalmával nemcsak Palesztina megszállását tűzte ki célul, hanem a Nyugat minden országának, a világgazdaságnak, a médiának és a nemzetközi és regionális szervezeteknek az elfoglalását is. Az sem kizárt, hogy a kereszténységet is judaizálják. Erre már volt példa a történelemben. Mára odáig jutottunk, hogy Franciaország püspöke egy lengyel zsidó és Lustigernek hívják.”

A Holokauszt-tagadó anticionizmus gyökerei

Az antiszemita ideológia kialakulása a társadalmi struktúrák modern átalakulásához, azaz a 19. század végéhez köthető. A hagyományos kötődések – család, rokonság, vallás – fellazulásával az egyén a társadalomban alapvetően új helyzetbe került, és egészen más-ként tekintett a világra. Sokan a nemzetben találták meg a kötődés új, biztosnak vélt közegét. A nemzeti mozgalmak kialakulásával az egyén számára lehetővé vált az azonosulás egy nagy csoporttal mind kulturális, mind politikai téren. Az antiszemitizmus is új értelmet nyert: megmagyarázhatóvá tette a máskülönbben érthetetlen társadalmi változásokat.

Mivel az európai társadalmak antisze-

mitizmusát már elég behatóan kutatták, az eredményeket bátran összevethetjük az arab társadalmak hasonló jelenségeivel. Általában az ideológiákat, és ezeken belül az antiszemitizmust nem a specifikus kultúrák autentikus jelenségeként kell felfognunk, hanem inkább bizonyos gondolkodásmódoként, amelyek a sajátos társadalmi-történelmi összefüggésekből erednek. Sokan feltételezik, hogy az arabok az antiszemita sztereotípiákat Európából importálták, mintha ez kizárólag európai jelenség volna.

A kérdést három oldalról kell megközelítenünk. Az első a vallási – keresztény, illetve az arabok esetében iszlám – háttér, amely tápot adott a zsidó sztereotípiák kialakulásának és amelyből később kifejlődött a fajon alapuló antiszemitizmus. A második a nacionalizmus és a mögötte húzódó gondolkodásmódok. A harmadik pedig az iszlámizmus megerősödése, amelynek éppen most vagyunk a tanúi. Ha mindhárom területet áttekintjük, akkor talán jobban megértjük az arab kultúrák antiszemita jellegét. Ez nem jelenti azt, hogy az arab nacionalizmusok és az iszlámizmus szükségszerűen nyíltan antiszemita jellegűek lennének, csupán azt, hogy ideológiai felépítésükben megbújva, ott lapul az antiszemitizmus.

A zsidóellenesség kialakulása az arab világban

Számos tanulmány mutat rá arra, hogy az iszlám társadalmak a legtöbb helyen megtűrték a zsidókat, és az arab térség történetében sokkal kevesebb olyan jelenségről van tudomásunk, amelyeket az európai zsidó szenvedéstörténet hosszan sorol. A Korán mind a zsidókat, mind a keresztényeket úgy tekint, mint „a Könyv Népeit” és az arabok ekképpen is kezelték őket. Bizonyos fokú vallási autonómiával rendelkeztek, biztonságban érezhették magukat, hiszen hitük Allah egyik vagy másik prófétájának (**Musza**, azaz **Mózes**, illetve **Issza**, azaz **Jézus**) a tanításából eredt, noha alapjában véve csak *dhim-mik*, azaz védelem alatt álló másodrendű állampolgárok voltak.

Ugyanakkor a *Korán* és a *Hadisz* (Mohamed tanításai) számos negatív példát hoznak a zsidókra, akik azzal, hogy nem fogadták el az iszlámot, magukra zúdították Allah haragját. A zsidók az iszlám Szentírásban ravaszak, gyávák

és mindig aljasul rászedik az igazhitűeket; cselt szőnek Mohamed próféta és a muzulmán közösség ellen; továbbá szándékosan elferdítik a saját szent szövegeiket. Szerencsére az iszlám nem tekinti Jézust istennek, ezért a zsidók náluk nem gyilkosai az istennek úgy, mint a keresztényeknek. Összességében elmondható, hogy az arab világban a zsidókkal szembeni megnyilvánulásokat egészen a modern kor hajnaláig a jóindulatú lenézés jellemezte.

Szíria és Egyiptom már igen korán megismerkedett a vallási antiszemitizmussal. A vérvád a 19. század második felében „vált divattá” és az 1840. év tavaszán az ún. damaszkuszi ügygel teljesedett ki. Ezidáig a vérvád az arab világban ismeretlen volt, valószínűleg keresztény szerzetesek terjesztették el. Ugyanebben az időben bukkantak fel Szíriában a francia antiszemita irodalom „gyöngyszemei”, amelyekből a helyi francia telepések, majd nyomukban a franciául beszélő helyi arabok elsajátíthatták az európai zsidógyűlölet kulcsifejezéseit. Az arab zsidóellenesség fontos fordulópontja a haldokló Ottomán Birodalom utolsó időszaka volt. A vallásos antiszemitizmus ugyanis ekkor kezd átítatódni faji motívumokkal.

Arab nacionalista ideológia és a mögötte lappangó antiszemitizmus

Bár a nacionalizmus csak a 20. század elején, az ottomán uralom utolsó éveiben jelent meg az arab világban, ugyanakkor az arab „nemzeti ébredés” jelei már korábban is jól láthatók voltak több országban. Ilyen volt például az úgynevezett *nahda* (újraszületés, felébredés), az arab művészet és irodalom felvirágzása a 19. század végén Szíriában.

George L. Mosse szerint a nemzeti hovatartozás kérdésének eldöntéséhez ellenségre is szükség van. Így vált sok helyen a nacionalizmus szükség-szerű velejárójává a zsidónak, mint a nemzet ellenségének a megjelenése Európa egyes országaiban, és az arab világban. Mivel a zsidókat egyszerre tekintették népnek és vallási csoportnak, sok antiszemita publicista olyan nemzetellenes kozmopolitáknak festette le őket, akik nem kötődnek egy-egy országhoz, azok között szabadon vándorolnak, nyelvet és kultúrát úgy cserélgetve, mint más a kabátját. Az arab na-

cionalisták természetszerűen kizárták a köztük élő zsidókat a nemzettestből.

A 20. század elején tovább élezte a helyzetet a romantikus nacionalizmus és a fenyegetően közelgő modernizmus összeesése. Ugyanúgy, mint egy fél évszázaddal korábban a német romantikus nacionalisták, az arab nacionalisták is zsidónak tekintettek minden újat, amely véleményük szerint a hagyományosan elképzelt nép-ideált fenyegette, legyen az kapitalizmus, liberalizmus, demokrácia, vagy szocializmus. Tehát, ami korábban csupán mint vallási-kulturális különbség jelentkezett az iszlám és a keresztény-zsidó kultúrkör között, átalakult nemzeti ellentété az arabok és a nem-arabok között. Az utóbbi ellentét pedig sokszor csapott át az uralkodó faj és az ellenfaj (a 19. századi német *Gegenrasse*), azaz a zsidók ellentétébe.

Iszlám ébredés és a nagy összeesés rémképe

Az arab nacionalizmus virágkorának az arab-izraeli háborúk vetettek véget, melyek során, mind **Nasszer** Egyiptom, mind a *Baath*-párt Szíriája csúfos vereséget szenvedett. Az arab nacionalizmus helyét minden tekintetben fokozatosan átvette a *szahwa* (iszlám ébredés). Mivel a szocialista-nacionalista modernizációs kísérletek elvetéltek, az arab értelmiség az iszlámba menekült. A *qaum* (a nép, vagyis a romantikus német *Volk*) helyét átvette a nála sokkal tágabban értelmezett *umma* (az iszlám közösség, amelybe a nem-arab mohamedánok is beletartoznak).

Az arabok a társadalmi és politikai konfliktusokat hagyományosan hajlamosak vallásos-kulturális köntösbe öltöztetni, és különösen igaz ez az arab-izraeli konfliktusra. Az iszlámista csoportok Izrael megalakulását Allah büntetésének tekintik azért, mert az arabok hűtlenek lettek a Korán szelleméhez és idegen ideológiákat vettek át. Az arabok és Izrael konfliktusa az igazság és a hitetlenség (cionizmus, materializmus és ateizmus) összeesésaként jelenik meg.

A „nyugati” dolgok gyökeres visszatartása kéz a kézben jár a Korán szelleméhez való betű szerinti visszatérés követelésével – ez az iszlámizmus lényege. Az iszlámisták szándékosan visszavetítik az arab-izraeli konfliktust a 20. század első felének gyamatosító politikájára, és azt állítják, hogy Izrael a

Nyugat „előretolt bástyája”, amely Amerika támogatása nélkül azonnal összeomlana. Tehát a cionizmus nemcsak gonosz és hitetlen, hanem a nyugati expanzió eszköze is.

1967 itt is fordulópontot jelentett: a hatnapos háborúban győzelmes Izrael elfoglalta az Aksza-mecsetet, és ezzel örökre véget vetett annak a lehetőségnek, hogy az arabok a zsidókat jóindulatú lenézéssel kezeljék, mint a megelőző 1300 éven át, hiszen a legyőzött a győztes szemben erre kevésbé lehet képes. A zsidó már nem a Koránban leírt nyomorult, hanem a Nyugat eszköze, az örök ellenfél. Így válik az arab antiszemitizmusban az *izraeli* a *zsidó* szinonimájává. Az iszlámisták találtak olyan utalásokat a Koránban, amelyek világossá teszik, hogy a zsidók és a cionista állam tulajdonságai egybevágóak. Szerintük Izrael nem más, mint tumor, parazita az arab világ testén, amelyet a Nyugat helyezett oda, hogy tönkre tegye az igazhitűeket és hagyományos értékeiket. Így az arab világ számos – valóban nyugtalanító – társadalmi és gazdasági problémájának az oka is világossá tehető: ezeket mind a zsidók okozzák. Mivel a meglehetősen elmaradott közel-keleti társadalmak szinte állandó mozgásban vannak, a változások magyarázatára egyre-másra bukkannak fel a fantasztikusabbnál fantasztikusabb magyarázatok, amelyek végső eredője szinte mindig valamilyen távolban szőtt összeesküvés az arab világ ellen. A tudatlanság velejárója, hogy az ostobák minden számukra nehezen, vagy egyáltalán nem érthető társadalmi-politikai jelenséget csak a jó és a gonosz, azaz – iszlámista nyelvre lefordítva – az igazhitűek és a hitetlenek közötti harcra képesek megmagyarázni.

Így válnak a zsidóellenes sztereotípiák az arab társadalmakban megfigyelhető közbeszéd egyik leggyakrabban idézett hívószavává.

1998 óta Garaudy hírhedt Holokauszt-tagadó műve roppant népszerűvé lett az arab értelmiségi körökben. Bár a nyugat-európai, amerikai és kanadai revizionisták és az antiszemita érzelmű arab értelmiség között alapvető ideológiai különbségeket lelhetünk fel, a két csoport a Holokauszt tagadásának formájában megtalálta a közös nyelvet.

Götz Nordbruch elemzése nyomán:

Rajki András



A gyűlölet kommunikációja

Palesztin uszítás és kettős beszéd

A közel-keleti helyzet megértése, a napilapok sajátosan elfogult tudósításainak zsidó szempontból kulcsfontosságú dekódolása lehetetlen a palesztin közbeszéd, a Palesztin Hatóság (PA) médiájának megértése nélkül. Az autonóm terület virtuális arab államként viselkedik: kormányozni nem tud, de a cenzúrához, a szabad sajtó, a kritikus tudósítói hangok elnyomásához kitűnően ért. Ebben különbözik gyökeresen a Közel-Kelet egyetlen demokráciájától, Izrael Államtól, ahol éppen a demokratikus szerepekből kifolyólag szintén problematikus a sajtó és kormányzat viszonya, ám mindkét szereplő természetesen szabad.

Az amerikai külügyminisztérium és több civil, emberi jogi szervezet (Freedom House, Amnesty International, Human Rights Watch) évek óta kifogásolja a PA sajtóellenyomó gyakorlatát; azt, hogy a PA területén szinte lehetetlen valóban független, kritikus anyagokat forgatni, és hogy komoly szankciókkal kénytelenek szembenézni azok a (főleg arab) újságírók, akik bírálni merészelik a PA-t vagy annak elnökét. Az 1995-ös palesztin sajtótörvény nem védi

kellőképpen az újságírást, a véleménynyilvánítás szabadságát. A PA fenyegetésekkel, nyomásgyakorlással, nem egyszer veréssel és kínzással éri el arab újságíróknál azt az elfogult tudósítói magatartást, amit a BBC, CNN helyszíntre küldött kritikátlan és felületes emberei sokszor önként és dalolva teljesítenek. A Reuters nem hajlandó terroristáknak nevezni a Hamasz gerilláit, a BBC csak „militánsokként” aposztrofálja az Iszlám Dzsihád gyilkosait, a CNN iráni tudósítója nemrég „cionista agresszióról” beszélt teheráni anyagában, ha pedig az önkéntes azonosulás nem segít, a PA azonnal lecsap: így például több tévéstábót is a kamera elkobzásával fenyegettek meg, amikor azok a tavaly szeptember 11-e utáni – szerencsére csak elszórt, nem jellemző – palesztin utcai örömmünnepeket forgatták.

Mindeközben a PA területén egyre súlyosabb a helyzet: a nagyrészt Hamasz által fenntartott vagy támogatott szociális intézményekben, óvodákban, iskolákban, mecsetekben, köztereken, szociális és iszlám kulturális központokban nyíltan gyűlöletre uszítanak, megvalósítva természetesen azt a köz-

Szó és tett – az intifáda harcosai

vetlen és nyilvánvaló veszélyt, amely kizárja a „szólás szabadságára” hivatkozó álszenteskedést.

A PA területén, a PA elnökének és legfelsőbb vezetőinek tudtával és aktív támogatásával fegyveres erőszakra buzdító „hazafias”, „iszlám” klippek láthatók a PA hivatalos tévécsatornáján, amelyekben például egy kisfiú ilyen szavakkal ösztökél bátorságra egy kődobáló még kisebb fiút: „Ne félj, ne félj, Allah velük van, a kezükben levő kő Kalasnyikovvá változott.” Egy másik klippben egy izraeli zászló előtt kipát viselő tanár oktatja állítólag a gyerekeket Izrael határainak „a Nílustól az Eufráteszig” való kiterjesztésére.

Az ilyen klippekben agresszív izraeli katonák vernek és rúgnak palesztinokat, főleg nőket és gyerekeket, tüntetőkre lönek valódi vagy könnygáztöltényekkel, a kamera közelről mutatja a lött sebeket, a síró gyermekeket, asszonyokat. A palesztin tévé néző soha nem látja az események előzményeit, a molotovkoktélok dobáló fiatalokat, a mögöttük Kalasnyikovokkal tüzelő terroristákat. Hab a tortán, amikor a síró-szenvedő jelenetek egy részéről kiderül, hogy csak játszott. A palesztin televízióban rendszeresen a zsidógyűlölő, holokauszt-tagadó, az izraeli lakosság, a „cionista entitás” ellen gyűlöletkeltő felszólítások („minden fegyverünket a zsidók, Allah ellenségei, a Korán elátkozott nemzete ellen kell fordítanunk”), és a nyílt fenyegetések („Allah segít abban, hogy a muzulmánok uralkodjanak a zsidókon, felrobbantjuk őket Haderában, felrobbantjuk őket Tel Avivban és Netanján”).

A sokat szenvedett palesztin népre egyébként akkora nyomást gyakorol „saját” vezetése, hogy a PA hivatalos lapja, az *Al Hayyat Al Dzsedida* szerkesztőségi cikkeiben szabályosan megroja azokat a szülőket, akik nem engedik, hogy gyermekeik követek dobáljanak izraeli katonákra: „Ezek a deszruktív, szörnyűséges egyének több kárt okoznak nekünk, mint a megszállók golyói, mert ők alkotják az ötödik hadsereget.” A másik palesztin lap, az *Al Ayyam* meg nyíltan hazudik Izraelről, nyilvánvaló tényeket hamisít meg: például a palesztin katonai törvényszék által 2001. februárjában, Hebronban kivég-

zett 55 éves **Hassan Massalem**-ről, kritikátlanul egyetértve találja a bírálóláspontját, hogy tudniillik Massalem együttműködött az izraeli hírszerzéssel.

A „megszállt” területek hivatalos hírgyűnöske nem informál, ellenben szovjet pártidőket idéző stílusban számol be Arafat és más vezetők nemzetközi vendégeiről, látogatásairól, a találkozókat a jelek szerint mindig „szívélyes, baráti légkörben” zajlanak. A PA döntései nem demokratikus viták eredményei, hanem szűk körben hozott katonai napi parancsok, szigorú hangú felszólítások, közlemények, amelyek azonnal hitelüket veszítik, amint megnézzük, ki mennyire tartotta be őket. Egy nappal azután, hogy Arafat közölte, vasszeggel vetnek véget a Hamasz terrorizmusának Gázában és a Ciszjordániában (Nyugati Part) (a palesztin elnök egyébként most nevezte először nevén a „terrorista aktivitást”), és azonnal bezárják a Hamasz irodáit, az elnök emberei cellux-szalaggal (!) ragasztották le nevezett irodák ajtaját, majd piros spray-vel feliratozták – mindez nyilván hatásos eszköz a terrorista hálózat ellehetetlenítésére.

Legalább ennyire fontos, a világ közvéleménye által nem észlelt fejlemény, hogy Arafat két nappal nevezetes „békeparti” beszéde után, december 18-án Ramallahban elmondott egy másik szónoklatot, amely – arab közönségnek szánva –, már egyáltalán nem úgy hangzott, mint az előző: „Isten segítségével jövőre Jeruzsálemben találkozunk, mert azért harcolunk, hogy győzelemre segítsük prófétáinkat (...), feláldozzuk magunkat a szent helyekért, (...) és készek vagyunk arra, hogy hetven mártírt áldozunk minden egyes mártírjunktól ebben a kampányban, mert ez a mi szent földünk. „Hamisítatlan Palesztin kettős beszéd: Arafat kifelé, nemzetközi fórumokon, ENSZ-rendezvényeken rendszeresen szidja ugyan Izraelt és a cionizmust, de békeparti, kompromisszumkész félként adja el magát és ügyét; befelé, az arab nyilvánosságnak azonban rendszeresen a szent harc folytatásának fontosságát kommunikálja. Vagy azt, hogy az 1993-as oslói megállapodások csak időleges, taktikai lépések, a palesztin nép következő generációi majd befejezik, amit apáik elkezdtek: a fegyveres harcot.

Seres László

(Forrás: Palestine News Agency, Palestinian Media Watch, honestreporting.com)

Települések keresztútban

A Területek (héberül: „Stachim”), azaz Gáza és Ciszjordánia az a két földterület, melyet Izrael az 1967-es, ún. „hatnapos” háború alatt foglalt el; azelőtt Egyiptomhoz (Gáza) és Jordániához (Ciszjordánia) tartozott. Bár a Jordánion túli területek fölötti uralom megszerzése a jobboldali cionisták célkitűzései közé tartozott, a politikai realitás nem engedte meg ennek megvalósítását. Gáza jelenleg a Palesztin Autonómia része, ugyanakkor több, izraeli fennhatóság alá tartozó, kicsiny zsidó település is található a térségben, mely – mivel fegyverekkel, többek között aknavetőkkel támadják a palesztinok – komoly biztonsági problémákat okoz a zsidó államnak. Ciszjordánia – mely „Nyugati Part” néven is elhíresült – egy része szintén még mindig izraeli katonai közigazgatás alá tartozik és több, mint egymillió arab, valamint százötven-kétszáz ezer zsidó telepes lakja.

1967. november 22-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa elfogadta a 242. számú határozatot, mely szerint Izraelnek vissza kell vonulnia az „elfoglalt területekről”. Ezt a kifejezést Izrael úgy értelmezte, hogy csak bizonyos területekről kell kivonulnia, míg az arab országok az összes elfoglalt területet értették rajta. A határozat beszélt még a térség államairól, de nem szólt palesztin népről, csak a menekültek problémájáról.

Közben az izraeli társadalom kezdte tudatosítani, hogy „bibliai területek” kerültek fennhatósága alá és megerősödtek a megváltást érzékelhető politikai-katonai folyamatként is értelmező vallásos cionisták. Létrejött az *Izrael Földje Mozgalom*, mely a „bibliai” területek zsidókkal történő benépesítését tűzte ki célul. A tettek következtek: 1968 áprilisában tíz izraeli család svéd turistaként bejelentkezett az egyik hebroni szállodába, majd **Mose Lewinger** rabbi, a csoport vezetője kijelentette: azért jöttek, hogy újjáépítsék a zsidó életet a városban. (Hebronban ugyanis – mely a zsidó hagyomány szerint az Ősatyák sírjának a városa – 1929-ben

nagy pogrom zajlott: a város zsidó lakóit az arabok lemészárolták.) Az izraeli kormány – komoly hezitálás után – úgy döntött, hogy Lewingerék a városban ugyan nem, de amellől települést hozhatnak létre: ez lett a későbbi Kirjat Arba. **Mose Dajan** ellenezte a tervet, hiszen hitt a „felvilágosult” izraeli adminisztráció szükségességében, és nem akart konfliktusba kerülni a helyi arabokkal. Ám a ciszjordániai telepek közben szaporodtak, lakosai számát pedig az izraeli kormánypolitika is növelni próbálta. Az 1977-ben uralomra jutott jobboldali Likud-kormány kitartott az „Erec Jisrael sléma”, azaz a „teljes Erec Jisrael” koncepciója mellett, és várossá növesztett több a Területeken lévő települést, így Ariel-t is. A telepek olcsó lakáshoz jutottak, a kormány pedig meg volt győződve arról, hogy az arabokat kész demográfiai helyzet elé fogja állítani. A telepes mozgalom és a vallásos cionizmus kibogozhatatlanul összefonódott, és az utóbbi szellemi vezetői – hagyományos szövegekre hivatkozva – azt tanították, hogy ha egész Izrael Földjét zsidók lakják, akkor eljön majd a Messiás. Ezzel magyarázható a – kívülállók számára atavisztikusnak tűnő – ragaszkodás, ahogyan ők viszonyulnak például Hebron városához, ahol az ősatyák sírja található, és amely többször volt zsidók és arabok közti véres villongások színtere. A kívülálló számára – sajnos – a telepek a tradicionális arab környezettől élesen elütő nyugati fejlettsége enklávénak maradt, harmadik világbeli körülmények közepette. A Területek arabjai különleges státuszát megtartották, és katonai közigazgatás alatt éltek, míg a telepek zsidó lakói minden izraeli állampolgári kedvezményben részesültek. Etnikai és szociális különbségek összekeveredtek, a konfliktus gyúanyagát pedig a radikális iszlám adta.

Az 1970-es évek elején lépett fel és erősödött meg a *Gus Emunim* („A Hívők Blokkja”) mozgalom, mely – szintén – a Területek betelepítését célozta

meg. Szellemi atyja **Cvi Jehuda Kuk** volt, **Avraham Jichak Kuk**, a vallásos cionizmus atyjaként tisztelt rabbi fia volt. A mozgalom „idegen uralomnak” tekintette az arabok jelenlétét, és több akcióval is kiprovokálta új telepek létesítését. Az akciósorozat sátrak felállításával kezdődött Eilon-Morénél (Nablusz mellett). 1973 decemberében jött létre Maale Adumim („Vörös magaslatok”) települése, a Jeruzsálemet a Holt-tengerrel összekötő út fölött. A város sajátos látványt nyújt: a Jeruzsálemet az esti órákban elhagyó Egged-busz utasa, néptelen tájak után a hegyvonulaton piros lámpák és lakótelepek tömkelegének sziluettjeit pillantja meg. Maale Adumim stratégiai jelentőségű helyé változott, ma több, mint húszezren lakják. 1996-ban a **Netanjahu**-kormány különleges övezetnek minősítette, és az „A” fejlesztési zónába sorolta.

A Sinai-félszigeten lévő településeket 1978-ban, a Camp David-i megállapodás során a Területeket csak ősi nevén, Júda és Somrón elnevezéssel illető **Menachem Begin** vezette izraeli kormány átadta Egyiptomnak. Felszámolták például Jámit települését, melynek lakosai ellenálltak, amikor a hadsereg kiűrtette a várost.

A hebroni történet nem ért véget: 1979-ben Mose Léwinger rabbi beköltözött a Hadasza-klinika (volt) épületébe, oda, ahol 1929-ben az arabok zsidóellenes pogromot rendeztek. A rabbi kikényszerítette a hadsereg aktív jelenlétét: ezentúl nagy számú katonaság védte és védi az ottlakó maroknyi zsidót, akik jesivát is létesítettek.

1980-ban a Kneszet elfogadta az „egy és oszthatatlan” Jeruzsálemről szóló alaptörvényt, mely Izrael fővárosává, a várost, és a város zsidó jellegét több, kelet-jeruzsálemi zsidó lakónegyed felépítésével erősítette.

A Likud-kormány az 1980-as években nagyobb lakásokat, alacsonyabb lakbéreket és törlesztőrészeket, valamint nagyobb adókedvezményt nyújtott azoknak, akik a településekre költöztek. A Munkapárt viszont a palesztinokkal kötendő béke legnagyobb akadályának tekintette létezésüket és azt ígérte, hogy – hatalomrajutása esetén – megszünteti ezeket a kedvezményeket. Ez 1992-ben be is következett, ám 1996-ban a **Netanjahu**-kormány idején folytatódott a kedvezménypolitika. A telepek helyzetét alapján változtatta

meg az otllakást egzisztenciálisan is veszélyeztető 1987-ben kitört intifáda, mely a palesztin területek huszonhét menekülttáborára alapozta erejét. A Telepek sokszor váltottak ki politikai viharokat: a **Samir**-kormánytól például az amerikaiak az 1980-as évek végén nagy összegű kölcsönhitelt tagadtak meg, mert attól félték – nem is alaptalanul – hogy a Nagy Izrael mellett elkötelezett miniszterelnök újabb telepeket fog építeni az összegből.

A mai helyzetet az Oslo I. és II. megállapodások alakították ki. Az 1993. szeptember 13-án, Washingtonban aláírt megállapodás megteremtette a gázai és jerikói palesztin autonómia alapját. A bukaresti, majd kairói megállapodás során megalakult a Palesztin Hatóság, és 1994-ben több közigazgatási szférát kaptak meg a palesztinok. Közben azonban a Területeken állandósultak a terrorcselekmények, és a telepések állandóan életveszélynek voltak és vannak kitéve. Az 1995-ös megállapodás alapján a Területeket három részre osztották. Az A-körzethez tartozik a Nyugati Part területének 3 százaléka, ahol a palesztin lakosság 29 %-a él: ez hét nagy arab várost jelent, melyekben teljessé vált a palesztin ellenőrzés. A B-körzetbe palesztin falvak kerültek, elvileg itt közös palesztin-izraeli ellenőrzés van. A C körzet (ez a Nyugati Part 74%-a) izraeli ellenőrzés alatt maradt, ezeket speciális utak kötik össze Izraellel.

Jichak Rabin miniszterelnök meggyilkolása, majd a Netanjahu-kabinet megalakulása lelassította a politikai megoldások keresését. Az új kormány „kedvezményezett nemzeti körzeteknek” minősítették a Területeket. Másfél éve, Camp-Davidben **Ehud Barak** akkori baloldali izraeli miniszterelnök (saját lakossága ellenében) óriási engedményeket ígért **Arafat**nak: a településeket összevonták volna pár blokká, és – bizonyos kompromisszumok beiktatásával – még Jeruzsálem keleti felét is megkapták volna a palesztinok. Arafat ekkor új követeléssel állt elő: tudva lévő, hogy a zsidó állam kikiáltását követően hatszázezer arab menekült el Izraelből, és e népesség létszáma az évtizedek alatt hárommillióra nőtt: ezek „visszaengedését” követelte Arafat, ráadásul eredeti otthonaikba. Ezt az izraeli fél nem tudta elfogadni, mert számára öngyilkossággal ért volna fel: az ország lakosságának felét kitevő, ellenséges emberek tömegeinek befogadá-

sa (nem számítva a Hinterlandként funkcionáló arab államokat) felszámolta volna Izraelt. A tárgyalások ezen a ponton meg is szakadtak, azóta pedig a Területek jogállásában nem történt semmilyen változás.

A jelenlegi helyzetben a palesztin arabok számára sem túlzottan kellemes az ottani élet. Hiába van minden nagyváros a kezükben, az izraeli hadsereg – egy-egy merénylet után – lezárja a városokat egymással összekötő utakat, és elszigeteli egymástól az ott élőket. Izrael nem nagyon tud mást tenni, a palesztin lakosság közel hetven százaléka támogatja az öngyilkos merényleteket, a különféle iszlám szervezetek, így a Hezbollah és a Hamasz által is uszított lakosság korlátlan Izraelbe történő áramlása pedig biztosan megfelelne az emberi jogi elvárásoknak, nem úgy az ország biztonsági érdekeinek: még több merényletet követnének el izraeli civil lakosok ellen. A politikai létbizonytalanság és a roppant ellenséges légkör a telepések életét teszi nehezzé. Az annak idején olcsón lakáshoz jutottak – egy esetleges felszámolás után – állami kárpótlásban reménykedhetnek. A telepések az izraeli társadalom leginkább viták kereszttüzében álló alakjai, akikről külföldön sok igaztalan hír kering, az izraeli baloldal és a palesztinok pedig főleg őket vádolják a a konfliktus kiterjesztésével.

De hogyan néz ki egy település közelről?

Tomi Jichak magyarajkú ismerősöm, aki a Hebron melletti Kirjat Arba településen lakik, jemeni zsidó eredetű feleségével együtt magától értehető természetességgel osztotta meg velem házát a Sabbat tiszteletére. A Jeruzsálemtől mintegy harminc kilométerre fekvő településre az izraeli kormány által épített út vezet, amire azért volt szükség, hogy a telepések biztonságosan közlekedhessenek.

De hogyan is jutunk el a Területekre? Ciszjordániába is az Egged izraeli busztársaság járatával mehetünk. A jeruzsálemi Jaffa-útról induló 160-as buszt speciális golyóálló üveggel szerelték fel, elülső ablakán pedig védőrács van. Ennek ellenére szinte minden további probléma nélkül vihettem fel táskámat a buszra, senki sem kérdezte meg, hogy mi van benne. Az előző izraeli kormány a dél-jeruzsálemi Gilo város-

negyedénél alagutat épített a Területek felé, ami egyértelmű határ. Onnan kijöve, a szintén az izraeliek által épített úton a sofőr idegesen pillantgatott balra és jobbra, az út mentén lévő pár arab kocsi rádudált, majd nagy ívben kikerülte azokat. A sofőr reakciója érthető: ismert technikája az öngyilkos merénylőknek, hogy a robbanószerrel megrakott autóval nekihajtanak buszoknak. Arról nem is beszélve, hogy minden héten lőnek le orvlövészek olyan izraelieket, akik személygépkocsival vagy motoron utaznak. A sűrű katonai ellenőrző pontoknál átengedték a buszt: a talpig felfegyverzett katonák több helyen úttorlaszokat emeltek. A veszélyes vidék még szép is lehet, Júdea hegyei és dombjai, mintha ügyet sem vetnének az éppen aktuális villongásokra, zölden pompáztak a júniusi napsütésben.

A településen Tomi várt rám. Nyugalom és béke honolt, csak a házak körüli szögesdrót és az érzékelhető katonai jelenlét utalt a feszült helyzetre. Vendéglátóm fia, a hebroni jesivában tanuló és arabul is beszélő **Jonatán** a konfliktust természetesnek tartók mozdulatával mutatta meg azt a helyet, ahonnan az arab orvlövészek lőtték a falut, és ahol a hadsereg – válaszul – kikapcsolta az áramot.

Tomi 1969-ben érkezett Magyarországról Izraelbe, felesége jemeni származású. A családban inkább az utóbbi hatás érezhető, bár Tomi édesanyja délutánonként **Gelléri Andor Endrét** és (ha van) magyar lapokat olvas, ám a júdeai hegyek között gyakrabban hangzanak fel a jemeni arab-zsidó imák és énekek, mint a magyar-zsidó sirámok. A konyha is jemeni: csipős leves, nagy olajos pita és zöldségek várják a megfáradt vándort. A házaspár közösségét az izraeliség formálta meg: a héber nyelv és a vallási hagyomány köti össze a teljesen más kulturális és szociális milióból érkezett embereket. A pár – mint sokan mások – az 1977-ben uralomra jutott jobboldali Likud-kormány regnálása alatt került Ciszjordániába, és így a telepesek nem csak, a jobboldali párttömrülésre szavaznak, de a baloldali és velük nem túlzottan szimpatizáló *Ha'Arec* („Az Ország”) című napilap helyett a *Makor Rison* („Első forrásból”) nevű jobboldali orgánusot olvassák. Tomi azt mondta, hogy a telepek vonzásához az is hozzájárult, hogy a júdeai hegyekben (itt 900 méter fö-



Jeruzsálem határán túl – a 160-as busz útban Gus Ecion felé

lött vagyunk) nagyon jó a levegő, hasonló a jeruzsálemihez: a nyári 30-35 fokos száraz nappalt hűvös esték váltják, s a csipős éjszakákon a kiskabát vagy a pulóver is elkél. A klíma így sokkal elviselhetőbb, mint a metropolisszá növekedett Tel-Avivban, ahol a betonrengetegben a nagy meleget az óriási páratartalom is fokozza.

Persze Tomi a helyet maga küzdötte ki: „Ezt a házat több éven át a saját kezemmel építettem” – mutat büszkén otthonára, amelyet kényelmesen berendezett magának és családjának. Arról is beszélt, hogy – hasonlóan az arabokhoz –, a „hegyi emberek” nem mozdulnak olyan könnyedén, ragaszkodnak a földjükhöz. Ez magyarázza azt, hogy minden nehézség ellenére maradni akar.

A dombokra épült és több ezer lakosú Kirjat Arba vallásos település, vallásság nélkül nem is lehetne elviselni az állandó politikai feszültséget. Három, ráadásul építészetiileg rendkívül modern zsinagóga található a településen: askenázi (európai zsidó), jemeni és szfárádi (ma mindent szfárádinak neveznek, ami nem európai és jemeni zsidó). Jonatán a jemeni zsidó temp-

lomba vitt el engem, hiszen édesanyja révén ehhez a közösséghez erősen kötődik. Az imateremben imádkozó férfiak ütemes kántálása betöltötte a termet, a semmihez sem hasonlítható jemeni rítus egy pillanatra – mintha valami varázsszőnyegen lennénk – a messzi Arábiába röpített vissza minket. A jemeni zsidó közösség ősrégi, egyes tudósok a bibliai Sába-királynőig teszik vissza eredetüket. A középkor nagy zsidó vallástudósa, a XII. században élt **Majmonidesz** „Jemeni levél” néven írt levelet, ami jelzi, hogy már akkor komoly zsidó közösség élt ott. A környezetükkel békében élő jemeniek főleg kézművességgel foglalkoztak, és egészen Izrael kikiáltásáig komoly problémáik nem voltak: ekkor viszont több pogrom is volt az ország városaiban, így a jemeni zsidóság nagy része – nagyobb részt messianisztikus elvárásai okán is – kivándorolt a zsidó államba.

A jemeni zsidók egy része telepes, de nem mindegyikük. Bár a szélsőséges palesztinok szerint minden zsidó telepes Palesztina földjén. Ezt a nézetet maguk a telepesek is osztják: csak számukra az Erec Jisrael-i letelepedés (hitjasvut) a messiási idők kezdetét jelenti. Hitüket lassan erodálja a nagypolitika és a létüket fizikailag is megkérdőjelező erőszak: ma a Területek zsidó telepesei a nagypolitika, azaz a történelem foglyai.

Novák Attila

A palesztin menekültügy története

A palesztin menekültügy – a kurdoké mellett – a mai Közel-Kelet egyik legégetőbb problémája. 1947 és 1949 között körülbelül félmillió arab hagyta el az akkori Palesztina, a mai Izrael területét (a palesztinok minimum hétszázezerrel beszélnek). Az idő előrehaladtával a menekültek száma, családtagjaik születésével, több millióra szaporodott.

Az arab-zsidó konfliktus története egyidős a cionista mozgalom történetével. **Israel Zangwill** nem mondott igazat akkor, amikor állította: egy „földnélküli nép” tér vissza egy „nép nélküli földre”. A cionista vezetők – a zsidó nemzeti otthon megteremtése érdekében – törekedtek arra, hogy minél több földet szerezzenek meg Palesztinában. A földeket gyakran Damaszkuszban vagy Bejrutban élő arab földbirtokosoktól vásárolták meg. A tiltakozás nem sokáig váratott magára: 1891-ben már arab előkelők tiltakoztak az ellen, hogy zsidók földet szerezhessenek Palesztinában, és követelték, hogy vessenek véget a zsidó bevándorlásnak.

A cionista földvásárlásokat intéző Zsidó Nemzeti Alap (KKL) viszont folytatta politikáját. Az 1908-as esztendő Purim ünnepét már komoly arab-zsidó villongások kísérték. 1914-ben hozzávetőlegesen félmillió arab és kilencvenezer zsidó élt az országban.

Az első világháború után a Népszövetség Nagy Britanniára bízta Palesztina igazgatását. Az új gazda szabályozni kívánta a földeladásokat. Az 1920-ban meghozott *Land Transfer Ordinance* szerint hozzájárulás kell a föld eladásához, és a vevő csak palesztinai lakos lehet. Az arab parasztok, a fellahok nem adhatják el a földet, míg amíg nem kapták meg a teljes vételárat.

1939-ben már 450 ezer zsidó élt Palesztinában, de az arabok létszáma

még mindig ennek kétszerese volt. Bár a cionisták pénzért vették a földet, arab szemszögből a bevándorlók nem jó szándékú civilizátorok, hanem az „arab földet” kisajátító, azt eltulajdonító telepesek voltak.

Az arab többség nyomasztotta a cionista vezérkart, és a cionista mozgalmon belül több transzfer-elképzelés is felmerült: eszerint az arab lakosságot át kell telepíteni egy másik országba, a helyükre pedig zsidókat kell telepíteni. **Ben-Gurion** környezetében is hangoztattak efféléket, de ő visszautasította ezeket az elképzeléseket.

A második világháború, a holocaust után százezrek keltek útra, Palesztinába. Számukra az ENSZ menekülttáborokat hozott létre, melyeket a cionisták láttak el élelemmel. A *Jewish Agency*, mely a zsidó nép politikai képviselőjének tartotta magát, rögtön megkezdte a harcot a zsidó állam létrehozásáért. 1945 május 27.-én petícióban fordult a brit kormányhoz: nyilvánítsa Palesztinát zsidó állammá, s 100 ezer embert azonnal engedjen be az országba. **Churchill** elhárította a kérést, érezvén, hogy az idő nem neki dolgozik, mivel a brit koalíciós kormány szétesőben volt. Az új munkáspárti kabinet, mely július végén lépett hivatalába szintén hamar kiábrándította a cionista vezérkart.

Az angol-amerikai vizsgálóbizottság 1946-ban végiglátogatta Csehszlovákiát, Lengyelországot, Németországot és Ausztriát, ahol a túlélő zsidóság képviselői sokszor keményvonalasabb álláspontot képviseltek, mint maga a *Jewish Agency*. Ezután a vizsgálóbizottság Kairóba utazott, ahol az arab vezetők egyöntetűen elutasító véleményét hallgathatta meg. A bizottság tízpontos javaslatát 1946 május 1.-én jelent meg. Gyakorlatilag a mandátumpolitika folytatására szólított fel, de az engedélyez-

hető certifikátok számát 100.000-re emelte fel. A jelentést mindkét fél ingerülten fogadta: a zsidók kevesellték, az arabok sokallták a számot s általános sztrájkra szólítottak fel.

Az ENSZ közgyűlése november 29.-i, 181.számú határozatában végül Palesztina felosztása mellett döntött. A határozat végrehajtását 1948 május 14.-re tűzték ki. Ekkor az arabok létszáma kilencszáznyolcvanezer volt, miközben a zsidóké időközben hatszázötvenezerre nőtt.

Közben az Arab Liga sem pihent: 1947 márciusa és decembere között legalább öt találkozót tartottak, s minden kompromisszumos javaslattól elzárkóztak. November 30.-án arab támadások indultak a jisuv falvai és városai ellen. Az arab világ több zsidó közössége (Damaszkusz, Bagdad, Bejrut stb.), pogromokat volt kénytelen elszenvedni: csak a jemeni Ádenben 76 zsidót öltek meg. Ezzel kezdetét vette az arab országok zsidó lakosságának kivándorlása, amely később, az észak-afrikai (főleg marokkói) zsidóság kivándorlásával az ötvenes-hatvanas években érte el csúcspontját. 1950. július 5.-én törvénybe iktatták a Visszatérési Törvényt (*Huk-hasvut*), mely a világ bármely részén élő zsidónak felajánlja az izraeli állampolgárságot.

Palesztina közben hadszínterré változott. A hadüzenet nélküli háború akkor kezdődött, amikor egy Naharijából Jeruzsálembe tartó buszra rálöttek arabok: öt zsidó meghalt. Az Egyiptomban élő, korábban a balkáni SS-hadtest megteremtésében segédkező jeruzsálemi mufti is uszított a zsidók ellen. 1947 december 1.-én az arab Legfelső Bizottság háromnapos sztrájkfelhívása nyomán arab fiatalok felgyújtották a jeruzsálemi városközpontban lévő zsidó üzleteket. Tel-Aviv déli részében jaffói arabok támadták meg a Hatikva-negyedet.

Bár a jisuv ekkor még nem fejtette ki maximális erejét, Ben-Gurion az „agresszív védekezés” technikáját javasolta: *„Minden egyes támadásra döntő csapással kell tudnunk válaszolni, le kell rombolnunk a falut vagy ki kell űznünk a lakosságot, és el kell foglalni a helyét.”* Leszögezte, hogy a Negev-et ért támadáskor sem szabad kitelepíteni a zsidókat. Az arab támadások eközben nap-nap után követték egymást.

1947 december 11.-én az angol alsóházban **Creech-Jones** kihirdette a mandátum végét, de ezzel csak a zsidó

állam kikiáltása, és nem a béke előtt nyílt meg az út. 1948 januárjától kezdve Palesztinában az arabok és zsidók közti erőszakos cselekmények egyre sűrűbben követték egymást.

A Szochnut földterületi osztályának igazgatója, **Joszeif Weitz** azt kérte Ben-Guriontól, hogy űzzenek ki minden arabot a zsidó állam területéről. Ben-Gurion ezt elutasította. Weitz ekkor a helyi Hagana-szervezeteket kezdte arra bátorítani, hogy a zsidó földeket bérlő arab gazdákat lakoltassák ki, s házaikat rombolják le.

Mivel a támadások tovább folytak Jeruzsálem zsidó negyedei ellen, a Hagana megszüntette az „egyéni elbírálás” politikáját. Mikor a Jeruzsálem nyugati részén élő arabok elhagyták otthonaikat, 1948 február 5-én Ben-Gurion engedélyezte zsidó lakosok beköltözését. Erről tájékoztatta a Munkapárt vezetőit is: ami megtörtént Jeruzsálemben „az megtörténhet az ország nagy részén is – ha kitarunk... hat, nyolc, esetleg tíz hónap alatt jelentős változások állhatnak be az ország lakosságának összetételében”. Február 15-én a zsidók elfoglalták Caesareát. Mivel az arabok házai a zsidóktól bérelt földeken épültek, távozásra szólították fel az arabokat. Akik nem akartak menni, azokat kiűzték, és házaikat felrobbantották.

Részben a zsidó védelmi erőtlől való indokolt félelem, részben pedig a környező arab országok propagandája miatt megkezdődött az arab lakosság Palesztinából való kivándorlása. 1948 áprilisában-májusában a halfai arabok menekültek el – erre egyébként a damaszkuszi székhelyű Arab Legfelsőbb Bizottság is bízta őket. Az 1948. június 11-én kötött első tűzszünet után Izrael ellenőrizte Kelet-és Nyugat-Galileát, valamint – nagy nehézségek árán – a Tel-Aviv és Jeruzsálem közötti korridort. Az észak-déli vasútvonal mentén fekvő Lidda lakosait kiűzték: ötvenezer ember menekült Transzjordánia irányába..

1948 október 21-én Izrael katonai közigazgatást vezetett be az izraeli arabok számára: biztonsági zónákat jelöltek ki, és megtiltotta az állandó lakosoknak, hogy engedély nélkül távozzanak. A nem ott lakók csak engedéllyel léphettek be. A szabályok alapján a katonai kormányzat a biztonsági zónákból kitelepíthette a lakosságot: ezt történt 1949 nyarán három arab faluban.

1949-ben, egy Lausanne-ban megrendezett konferencián az USA arra



Egy sahíd (mártír) temetése valamelyik menekülttáborban

akarta rávenni Izraelt, hogy a félmilliónyi palesztin menekültből legalább kétháromszázezret fogadjon vissza, de a zsidó állam ezt elutasította. December 8-án, az ENSZ közgyűlése létrehozta az Izraelből elmenekült arabokkal foglalkozó szervezetét, az UNRWA-t. Izrael csak azokért a menekültekért vállalt felelősséget, akik az ország határain belül maradtak: ők voltak a „belső menekültek”. Sokan közülük azért nem tudtak visszatérni lakóhelyükre, mert házaikat a harcok során lerombolták. A zsidó állammal szomszédos országokban táborokat hoztak létre a menekültek számára, ahol az UNRWA biztosította az ellátást. Eközben Izraelben 1950-51-ben több olyan törvényt hoztak, amelyek a menekültek földjeinek nagyobb részét állami tulajdonba vették.

A menekülteket az arab országok kormányai szándékosan tartották táborokban. 1996-ban még mindig az UNRWA gondoskodott majd kétmillió menekültől, illetve azok sokadik generációjáról leszármazottairól Jordániában, a Nyugati Parton, a Gázai övezetben, Dél-Libanonban és Szíriában.

1951-ben **John B. Blanford**, az UNRWA igazgatója tervet dolgozott ki: eszerint egy év alatt százmillió dolláros költséggel 150-250 ezer palesztin menekültet letelepítenék az arab országokban. Az arab országok elutasították ezt a tervet. Kizárólag Jordánia adott nekik teljes jogú állampolgárságot, és integrálta a menekülteket. Az izraeli kormány – tekintettel az arab országokból, javaikat hátrahagyva elmenekült többszáz ezer zsidóra – a menekültek kérdését egyfajta lakosságcserének fogta fel. Az Arab Országokból Menekült Zsidók Szövetségének álláspontja szerint az igények kiegyenlítettek.

A palesztin menekültek problémáját az arab országok aduként használták Izrael ellen, hiszen Jordánia kivételével sehol sem törekedtek integrálásukra. A zsidók kezdetben békés együttélésre törekedtek arab szomszédaikkal, de – látván az ellenséges hangulatot – kész helyzet elé akarták állítani őket, és arra törekedtek, hogy minél kevesebb arab éljen a zsidó állam határain belül. A nemzetállami logika ezt követelte meg, hiába gondoltak mást erről a baloldali cionisták. Mára a palesztin menekültek ügyét **Jasszer Arafat** és a palesztin vezetés sikeresen emelte be a forró politikai témák közé.

Novák Attila

MARK KUPOVECKIJ

Zsidók a volt Szovjetunió területén – a mai etnodemográfiai helyzet

A különféle források eltérő ismerveket alkalmaznak a zsidó lakosság számának és demográfiai, migrációs stb. mutatóinak meghatározásakor, illetve annak kritériumaként, ki a zsidó. Az utolsó szovjet népszámlálás (1989), az 1999. évi belarusz népszámlálás és az 1994-ben végzett oroszországi reprezentatív adatfelvétel azokat tekintette zsidóknak, akik deklarálták, hogy a zsidó nemzetiséghez tartoznak. A poszt-szovjet időszak folyamatos állami statisztikai jogi értelemben határozzák meg, kik a zsidók (köznyelven szólva ezek az „útlevél-zsidók”). A kétféle meghatározásból eredő adatok között azonban nincs nagy eltérés.

Jelentős azonban az úgynevezett marginálisak csoportja, vagyis azoké az etnikailag kevert származásúaké, akik az utolsó szovjet népszámláláskor nem vallották magukat zsidó nemzetiségűeknek.

Az 1989-es népszámlálási adatok szerint a Szovjetunióban a zsidók száma *1 millió 451 ezer volt, ugyanakkor becsléseim szerint (a zsidó származást visszafelé a harmadik nemzedékig véve figyelembe) a marginálisaké 1 millió 244 ezer, a nem-zsidókként szereplő családtagoké pedig 600 ezer. Ez mindösszesen 3 millió 295 ezer fő.*

Becsléseim szerint a 2000. év elején a volt Szovjetunió területén a következőképp alakultak az adatok:

Zsidók a népszámlálás értelmében:	496 ezer
Marginálisok:	750 ezer
Nem-zsidókként számon tartott családtagok:	500 ezer
Összesen:	1 millió 746 ezer

A legutóbbi 11 évben bekövetkezett változásokat a tényezők három fő csoportja magyarázza: a tulajdonképpeni demográfiai folyamat, a migráció és az etnikai folyamatok.

Az alapvető tényező az emigráció

Az 1989-es népszámlálási adatok szerint a Szovjetunióban a zsidók száma 1 millió 451 ezer volt, ugyanakkor becsléseim szerint (a zsidó származást visszafelé a harmadik nemzedékig véve figyelembe) a marginálisaké 1 millió 244 ezer, a nem-zsidókként szereplő családtagoké pedig 600 ezer. Ez mindösszesen 3 millió 295 ezer fő.

volt. Az ezt előmozdító okok között szerepelnek: a szociális stabilitás hiánya (a szó legtagabb értelmében), a gazdasági nehézségek, a nemzeti konfliktusok, a biztonsági problémák, az ökológiai katasztrófák. Az 1990-es évekbeli alijában – főleg az évtized elején – sokan voltak az úgynevezett „szovjet emberek” rétegéből, akiket igen érzékenyen érintett a Szovjetunió szétesése és az addig uralkodó ideológia alkonya. Különösen érvényes ez például a közép-ázsiai vagy a

roltak ki; ebben nincsenek benne a különböző országokba – így az Egyesült Államokba és más nyugati országokba – illegálisan bevándorlók és azok sem, akik munkát keresve vagy az úgynevezett „zöld kártya” felhasználásával távoztak. E két csoportot beszámítva, a zsidó emigráció összesen 1,3–1,4 millióra tehető. 59 százalékuk – mintegy 750 ezer ember – minősíthető népszámlálási értelemben vett vagy „útlevél-zsidónak”. Ez az arány azonban az évtized során erősen változott: az elején nagyobb volt mint a végén.

Aránybeli különbségek mutatkoztak az egyes volt szovjet köztársaságok között is: a „népszámlálási” és az „útlevél-zsidók” aránya a „zsidó emigráción” belül a 90-es években így alakult:

Örményországból	25% alatt
Kazahsztánból	kb. 46%
Oroszországból	kb. 49%
Észtországból	kb. 56%
Tadzsikisztánból	75% fölött
Moldovából	70% fölött
Üzbekisztánból	70% fölött
Ukrajnából	kb. 60%
Belaruszból	kb. 70%
a volt Szovjetunióból	
összesen	kb. 59%

Nagyon nehéz megállapítani a visszavándorlók számát, mert jelentős részük nem rendelkezik jogi státuszát. Izrael, vagy más országok állampolgáraiként sokan élnek Moszkvában. Azok száma, akik Izraelből, az Egyesült Államokból, Kanadából, Ausztráliából, Németországból stb. az utolsó 11 évben visszavándorolva, rendezték jogi státuszukat, 15 ezerre rúg, vagyis a kivándorolt zsidók 2 százalékára.

A volt Szovjetunió területén létesült államok közötti zsidó migráció is létezik. Ez jóval csekélyebb mértékű, és

kaukázusi régiók párt- és állami apparátusába jól integrálódott askenázi zsidókra.

1989 elejétől 1999 végéig a Szovjetunió területéről a „zsidó emigráció” keretében 1 millió 275 ezren vándor-

Becsülés a zsidók, marginálisok és nem-zsidó családtagok számáról (ezer fő)

Év	Zsidók		Marginálisok		Nem-zsidó családtagok		Összesen	
	1989	2000	1989	2000	1989	2000	1989	2000
Oroszország	551	263	600	367	300	280	1451	910
Ukrajna	487	138	415	232	198	160	1100	530
Más köztársaságok	413	95	229	151	102	60	750	306
A volt SZU összesen	1451	496	1244	750	600	500	3295	1746

felmérése ugyancsak módszerbeli és adminisztratív nehézségekbe ütközik.

Végül, ami a zsidóság lélekszámának alakulását illeti a volt Szovjetunió területén, a legutóbbi évtizedben, szólni kell a demográfiai tényezőkről. Összességükben ezek még mindig jelentékenyek, bár évről-évre kevésbé.

A születések és halálozások számának különbségéből eredő népeségcsökkenés 1989 és 1999 között mintegy 220 ezer. Egyik lényeges oka ennek az alacsony termékenységi mutató: a zsidó nőknél ez már az 1980-as évek végén csupán 1,2–1,3 volt, és a legalacsonyabbak közé tartozott az egész Szovjetunióban, ma pedig alig becsülhető egy-nél magasabbra. A problémát az igen

kedvezőtlen életkori összetétel teszi igazán súlyossá: a volt Szovjetunió területén a zsidók átlagos életkora ma körülbelül 57–60 év, amiből az következik, hogy a zsidó lakosság számának demográfiai okból még akkor is csökkenie kellene, ha a szülőképes korú zsidó nők termékenységi mutatója természetfölötti magasságokba szökne fel.

A következő számításokat végeztem a marginálisok és a nem-zsidókként nyilvántartott családtagok számát illetően, az egyes poszt-szovjet köztársaságokban. Megjegyzem, ezek távolról sem pontosak, hiszen a kiszámításukhoz sok összetevő hiányzik.

Mivel az egyes köztársaságokból az emigráció különböző mérvű volt (Tadzi-

kisztánból például a zsidók 86 százaléka távozott el, míg Észtországból csak 30, Oroszországból pedig 32 százaléka), ennek megfelelően változott a zsidók, valamint a marginálisok és a nem-zsidó családtagok megoszlása is a volt Szovjetunió területén. A vizsgált teljes populáción belül a zsidók aránya elég erősen megcsappant, mivel az emigránsok között az ő arányuk volt a jelentősebb.

Gadó György fordítása

(Forrás: Problemu szuscesztvovani-ja v diaszpore. Diszkuszszija po knige A. Rubinsztejna „Ot Gerclja do Rabina i dalse”. Materialü szeminara. Moszkva, 21–23. aprilja 2000 goda. Minszk, 2001.)

ZSIDÓ BEVÁNDORLÓK ARGENTÍNÁBÓL Ariel Saron izraeli miniszterelnök és Sallai Meridor, a Szochnut elnöke megállapodott arról, hogy az Argentínából érkező zsidó bevándorló családokat húszezer dolláros plusz támogatásban fogják részesíteni; ez az összeg lakás vásárlására szolgál majd. A Szochnut – ezen felül – további kétezzer dolláros támogatásban is részesíti a családokat. A pénzügyi juttatásokat azért növelik, mert Izrael elsősorban a gazdasági és a politikai válságtól sújtott Argentínából vár bevándorlókat. A zsidó állam megalakulása óta hatvanezer zsidó érkezett a dél-amerikai országból, ebből ezerötszázan 2001-ben érkeztek. Argentínában kétszázezer zsidó él, akiknek egynegyedét komolyan sújtja a válság.

Meridor nemrég Buenos Airesban járt, ahol az argentin zsidóság különböző képviselőivel találkozott, és sürgette őket, hogy jöjjenek Izraelbe. Argentína több hét alatt öt köztársasági elnököt „használt el”, a gazdasági helyzet rossz, a munkanélküliség negyven százalékos, az ország eladósodása katasztrofális méreteket öltött. Közel huszonötezer zsidó él a szegénységi küszöb alatt. Izrael éppen innen várja az újabb bevándorlókat, ezért egyedül a Szochnut több mint kilencmillió dollárt költött az argentin zsidóságra az utóbbi két évben.

ISMÉTLŐDŐ ANTISZEMITA TÁMADÁSOK FRANCIAORSZÁGBAN December 30-ról 31-re virradó éjszaka, ismeretlen tettesek gyújtóbombát dobtak a a párizsi Créteil

negyedben lévő Ocar Hatorah iskolára. Ugyanaznap este – szintén Párizsban – egy újonnan felavatott zsinagógát támadtak lövedékekkel arab tinédzserek. *Baise le Juifs!* („B...meg a zsidókat!”) című felirat jelent meg a negyed egyik házfalán. Az illető iskola tanulóinak szülei úgy döntöttek, hogy január 7-én (a téli vakáció utáni első tanítási napon) bojkottálják az iskolát, és rendőri védelmet követelnek.

Mint arról már beszámoltunk, az Al-Aksza intifáda kitörése óta zsidók elleni támadásoktól hangos Franciaország. Többnyire arab sihederek támadják Molotov-koktélok, petárdákkal, gyújtóbombákkal a zsinagógákat, és – sokszor – az imára siető hívőket is. 2000 októberében – a második világháború befejezése óta először történt ilyen súlyos merénylet – felgyújtották Trappes városának zsinagógáját. Az épület leégett. Franciaország muzulmán vallási vezetői elítélték a történeteket.

Ezzel összefügg, hogy Ariel Saron izraeli miniszterelnök kifejezte aggodalmát az európai antiszemitizmus megerősödése miatt, és kapcsolatba lépett az illető országok nagyköveteivel. Jacques Hounzinger francia nagykövetet megbeszélésre hívták be, ahol közölték: Izrael elvárja, hogy a francia kormány minden erejét vesse latba, hogy megakadályozza az ilyen történéseket. Michael Melchior izraeli külügyminiszter-helyettes bejelentette, hogy új, nemzetközi fórumot hoznak létre az antiszemitizmus ellen, és olyan embereket vonnak be ebbe, akik a rasszizmus elleni fellépésükről ismertek.

André Kaminski első kötetét – Mulay Abdallah kertjei címmel – hatvanévesen jelentette meg. 1945-1968-ig a lengyel televíziónál dolgozott, s ez idő alatt számtalan komédiát, forgatókönyvet írt. 1968-ban – az akkori „anticionista” kampány keretében kiutasítják Lengyelországból, ezután Izraelbe, Észak- majd „Fekete” Afrikába ment. Miután Svájcban letelepedett ismét a televíziónál dolgozott, majd 1986-ban megírta „Jövőre Jeruzsálemben” című regényét, mely egy csapásra az irodalmi rivaldafénybe állította. Regényeit fordulatokban gazdag életének eseményeivel szötte át. Mint mondta, „nem mások ezek, mint kudarcaimról írott humoreszkek”.

Zürichben halt meg, 1991-ben hatvannyolc évesen.

ANDRÉ KAMINSKI

Shalom mindenfelől*

1986 márciusában döntenem kellett. Utazzam, vagy ne utazzam. Rossz hónap. Ekkor gyilkolták meg Caesart. Március idusán. Utazzam, vagy ne utazzam. A regényem megjelent és sikeres lett. Már az első napokban. A könyvkereskedők engem akartak. Hogy olvassak föl náluk. 102 német városban. Be akartak mutatni a közönségnek; akkor ugyanis még ismeretlen voltam. Még. „Fölolvasásokat” kellett szerveznem. Ez a pontos kifejezés. Borzalmas. Hogyan kell fölolvasásokat szervezni? Megköszörüljük a torkunkat. Jelentőségteljesen körbepillantunk. Tekintetünket egy idős hölgyre szegezzük. Nem. így nem. Először is tudni kell, mit vegyünk föl. Milyen öltönyt? Milyen nyakkenőt? Milyen cipőt? Vásárolnom kellene egy bőrdzsekít. A híres emberek bőrdzsekít hordanak. Meg széles karimájú, puha kalapot. Nevetleges – ezt én nem csinálom. Akkor inkább otthon maradok. Az ilyesmihez – mint azt apám is megmondta – úgyis kontár vagyok. Szeretem megneveztetni az embereket. Vagy megrikatni őket. Viszont minden, ami ezzel jár, megörjítene. Minden este másik ágyban lefeküdni. Másik szállodában. Nem, köszö-

nöm. És mindezekén túl, még egy súlyos érv szól a mellett, hogy Zürichben maradjak. Az anyám beteg volt. Valami titokzatos betegség kínozza, s mert egyébként is a 95 évében járt, nem hagyhattam magára. Különben is gyászban voltam. Múlt évben halt meg a fiám. A drága, egyetlen Nickem. Húsz éves volt. Csak nem léphetek föl most, hogy pofákat vágjak s megnevettessem a közönséget. Másfelől viszont vonzott a kalandvágy. Hogy végre valóban megismerem Németországot: azt az országot, mely mindig is felvillanyozott. Hiszen még nem ismertem. Vagyis hát ismertem – de másodkézből. A festészetből. A zenéből. A zürichi gimnázium németóráiról. Ismertem attól a különös embertől, aki a harmincas években rendszeresen meglátogatott bennünket: Dr. Rittmeister a berlini *charité* pszichiátere volt. Senki sem tudta, valójában ki is ő. Csak azt láttuk, hogy zárkózott volt, hallgatag és nagyon szomorú. Szégyellte, hogy az országában a söpredék kormányoz. Hogy Németország nevében elmondhatatlan dolgok történnek. Nem így mondta, de ahányszor eljött hozzánk, a hazájáról beszélt, melyet láthatóan mindennél jobban

szeretett. Kantról. Bachról. Dürerről és Heinrich Heineről. Egyszer leült a zongorámhoz és játszott – azt hiszem Heinrich Schützről a Stabat matert. Az egyik mély disszonanciánál szünetet tartott és odasúgta, hogy ez az igazság. Így van ez Németországgal is. Az is egyetlen disszonancia, melyet azonban állandóan félreértenek, mert nem helyesen magyarázzák. Úgy emlékszem ezekre a szavakra, mintha csak tegnap mondta volna. Azóta ötven év telt el. Rittmeister már rég nem él, nevéhez azonban hihetetlen történet kapcsolódik. 1967-ben ellátogattam az egykori koncentrációs táborba, Auschwitzba, melyet mára múzeummá alakítottak át. A túlélők emlékműve. Az igazgató egy csajkát mutatott, melyet nem rég, egy földbe vájt lyukban találtak. 1944-ből való üzenetek rothadtak benne. Így például egy vérrel és könnyel írott szerelmes levél. Egy nőtől. Egy német nőtől, akit azokban a napokban vittek a gázkamrába. A szerelmes levelet egy bizonyos Dr. Rittmeisternek, a berlini *charité* orvosának címezték. Megborzongtam. Ez csak ő lehet. Írtam a klinikára, föl akartam venni vele a kapcsolatot. A csodálatos szerelmes levélről akartam vele beszélni. És arról a nőről, aki az iránta érzett szenvedéllyel indult a halálba. Levelemre rövid értesítést kaptam: Dr. Rittmeistert, mint az egyik harcos ellenállási csoport tagját 1943-ban lelőtték. – A náci nem bocsátották meg neki, hogy hitt Schützben, Hegelben Dürerben. Kivégezték. Mi lett volna belőle, ha túléli mindezt? Akkor talán az elvtársai végzik ki. Mert demokratikus Németországot áhított. Amelyet nem csak úgy hívnak, hanem az is.

Napról napra világosabb lett számomra: El kell mennem Németországba, meg kell ismernem végre. Anyám ellene volt. Az élettársam mellette. Kivételes alkalom. Ilyesmit nem szabad elmulasztanom. Ha Rittmeister annyira szerette, akkor biztosan lehet is szeretni. Vagy mégsem? Lehetséges, hogy arra fogok rájönni, hogy Németország és Dürer két különböző dolog? Dürer 400 éve halott. Az emberiséghez tartozik. Németország ma Krupp, Thyssen meg Mannesmann. A költők és gondolkodók a sírban fekszenek. És különben is: mely németeket ismerném én meg? Lehet e vajon azt állítani, hogy ők reprezentálják Németországot? Semmiképp. Valószínűleg az elittel találkozónék. Akik könyveket olvasnak s akik

nem riadnak vissza attól a címtől, hogy Jövőre Jeruzsálemben.** Akik nem antiszemiták. Épp ellenkezőleg. Amíg mindezt mérlegeltem, az az ötletem támadt, hogy könyvet kellene írni erről. Naplót. Éjszakai gondolatok és zavaros feljegyzések gyűjteményét. Megírni azt, ahogy én fedeztem fel Németországot. Talán tanulnék is mindebből. Talán több dologról hallanék, mint a gimnáziumban. Ez a gondolat lelkesített. Egy zsidó Németországban. Az áldozat, amint üldözöit meglátogatja. Telve lapangó félelemmel és reménnyel. Rittmeister Németországot akartam megismerni.

Egy halom – jó és rossz – klisé élt bennem. Mégsem tartozom azokhoz, akik önmegvetésüket idegengyűlölettel kompenzálják. A szülői házban humanizmusra neveltek. Hogy higgyek a jó emberekben. De más a hit és más a tudás. Olyan könyvet akarnék írni, melyet szerelmi vallomásként lehet olvasni. Az igazi Németországról. Beethoven és Hölderlin Németországról. Arról az országról, melyet sem Hitler, sem a szövetségesek bombái nem tudtak kiradírozni. Lelkem egyik csücskében azonban mégis attól féltém, ez a Németország már nem létezik. Az újságok azokban a napokban tele voltak terrorizmusról és erőszakról szóló hírekkel. Talán vissza se jövök. Tényleg meg kell írom ezt a könyvet? Túl sok lényegeset úgysem fogok felfedezni. Vagy mégis? A kiadóm azt írta, hogy 102 könyvesbolt vár rám. Minden nap másik város. Mit ismerhetnék meg? Legjobb esetben magamat. Gondolataimat, reakcióimat. Mégis. Talán mégiscsak lesz valami értelme. Egy zsidó a Loreleyhoz evez – mely egyszerre vonzza és taszítja. Vajon szétzúzza magát a szikláinál vagy fel tud rá mászni, hogy megcsokolja? Egyre jobban érdekelt, egyre inkább el akartam vállalni ezt a feladatot – és meg akartam írni a könyvet. De Zollinger már nem olvashatja el, már a sirban fekszik. Zollinger a némettanárom volt. Bágyadt hangon, kidülledt szemmel hét éven keresztül prédikált nekünk. Amikor már javában lángoltak az auschwitzi krematóriumok, Gryphius és Logau üzenetét hirdette nekünk. Egy szóval sem említette, mi a különbség Goethe és Goebbels között. Megpróbáltam provokálni, de hiába. Szenvedélyes misszionárius volt, aki diákjait csak a szintaxisal, meg az unalmas verssormintákkal gyötörte. Hét éven át

hallgattam, s mindvégig abban reménykedtem, hogy legalább egyetlen szót hallok Rittmeister Németországról. Mert hát mégiscsak volt egy bizonyos Thomas Mann, Bertolt Brecht, Anna Seghers. Akkor még mindannyian éltek és mi történt volna – gondoltam, ha Zürichben – Zollinger megemlíti ezeket a neveket. De nem említette meg, hiszen ezek nem kíváncsok személyeknek számitottak. Akiket megvetettek és száműzték a náciok. S amit a máglyán elégettek, nem tartozott a német irodalomhoz. Kénytelen voltam elfogadni ezt, Zollinger ugyanis átlépett a megvetettek... Mindössze a Loreleyhoz akartam menni, de vajon méltó vagyok e hozzá egyáltalán? Arra a kérdésre, ki írta a róla szóló verset, annak idején félve azt feleltem, elméletileg Heine, gyakorlatilag azonban egy német népdallal van dolgunk. Mit jelent az, hogy „elméletileg”, meg hogy „gyakorlatilag”? Pontosan tudtam, hogy Heine énekelte meg, az én szeretett Heinrich Heinem, ez a német zsidó, vagy zsidó német, akinek akkoriban azonban a nevét sem volt szabad kiejteni. Ebben a szabad Svájcban, az osztály előtt tiltotta meg nekem Zollinger, hogy felmondjam a híres „disputációt”. Meghajoltam a tilalom előtt és egy szabadon választott költeményt szavaltam el. Egy ponttal mégis kevesebbet kaptam, mert hogy egy nem kíváncsok személy mellett álltam ki. Megérdemeltem, hiszen mégiscsak gyáván viselkedtem. Elméletileg igen, gyakorlatilag nem. Megtagadtam, mielőtt még a kakas kukorékolhat volna.

Nem megyek Németországba – mondta egy belülről jövő hang –, megvetne a Loreley. Maradok, ahol vagyok. Mindamellett nagyon vágytam arra, hogy megöljem. Hogy néz ki vajon ez a csillogó ékszer és aranyhajat viselő szűz? Állítólag tízezrek vették meg a könyvemet. Kíváncsiak voltak rám. Oda kell mennem – súgta egy hang – hívnak a sziklák. Mit akarok?

Van Zürichben egy zsidó kártyavető. Kicsi, kövér, kopasz és azt mondják, még soha nem tévedett. Hibás német-séggel beszél, modora pedig elutasító. Mindezek ellenére fölkerestem. Az ajtót résnyire nyitotta, tetőtől talpig végigmustrált, majd beengedett. Már a neve is érdekes: Chajm Schlapkin. És így is néz ki. Egy székre mutatott, hogy arra üljek le. Hangja vékony volt és gyanakvó: „Na?”

„Schlapkin úr. Meghívást kaptam – hogy is mondjam –, Németországba.”

„És?”

„102 várost kellene fölkeresnem. 65-öt idén, 35-öt a következő évben...”

„Mit akarsz tőlem?”

„Nem tudom, hogy elutazzam e.”

„Én sem.”

„A regényemből kellene fölolvasnom, érti...”

„Milyen regényből? Mi a címe?”

„Jövőre Jeruzsálemben.”

„Akkor meg mért nem megy Jeruzsálembe, miért Németországba utazol?”

„De könyvet akarok írni. Németországról.”

„Megörültél?”

„Mért örültem volna meg, Schlapkin úr?”

„Fel fognak zabálni. Szőröstől bőrröstől.”

„De az is lehet, hogy örülnek majd nekem. Sosem lehet tudni.”

„Sztémarcangolnak majd mint egy darab húst.”

„Kik?”

„A németek, ha rosszat írsz róluk.”

„És ha jót írok, Schlapkin úr?”

„Akkor meg a mieink teszik ezt veled.”

„Akkor? Mit tegyek?”

„Biztos vagyok benne, hogy a kártyavető a lélekvandorlás legkülönbözőbb állomásait járta már végig. Valószínűleg volt már gyógyszerész. Előtte meg rabbi. Egyik korai állapotában pedig időjós-béka. Most úgy néz rám, mint egy sündisznó, majd az ablakon bámul ki. „A tanácsom száz frankba kerül. Bár ezer frankot is megér. Idefigyelj! Maradj itt és ne írd meg azt a könyvet!”

„De el akarok utazni és a könyvet is meg akarom írni. Én csak azt akartam kérdezni, hogyan.”

„Akkor ez már másik kérdés. Ez még egyszer száz frankba kerül. Na, figyelj! Ha Németországba megy...”

„Igen?”

„És könyvet írsz...”

„Akkor?”

„Akkor se jót, se rosszat ne írd.”

„Hanem, Schlapkin úr?”

„Írd meg az igazságot, de...”

„Mi az hogy de, Schlapkin úr?”

„De akkor is felzabálnak.”

Papp Kornélia fordítása

* Suhrkamp, 1989

** Az író nagy sikerű regénye, melynek megjelenése után erre a felolvasóútra indul. – a ford.

„Óvakodjon azoktól, akik sokat ímak”

Várnai Pál beszélget Székely Magdával

Székely Magda költő.

Füst Milán és József Attila
díjas. Összegyűjtött verseinek
mintegy százhusz oldalát
lapozgatom. Vannak sorai,
amelyeket önkéntelenül
kívülről mondogtunk.

– Hadd kezdjem a beszélgetést egy
ma aktuális sorral. Idézem: „Mi most el-
ért, lecsaphat ismét”. Valóban érvé-
nyes ma ez?

– Teljesen igaza van, de nem gondol-
tam rá, hiszen nem erről írtam. Ugyan-
akkor most az a helyzet, hogy bármi,
bármikor, bárkire lecsaphat, nem csak
ránk, zsidókra.

– Maga gyakran használja a jó-rossz
ellenpárt: „a földet a gonosz uralja”, de
mintha a jó mégis dominálna: „Mikor a
jóra semmi jel, jel nélkül is indulni
kell”, vagy „el se indul a jó a cél előtt,
mégis hogy éri be?”

– Nézze, Isten-ördög, jó-gonosz:
ezekben hiszek, és valahogy meg kell
nevezni ezt a szembenállást. Az a cso-
da egyáltalán, hogy van jó is a világon,
ez váltott meg engem. Ugyanis először
csak a gonoszt tapasztaltam meg, és ez
kétségbeejtő volt.

– Gondolt arra, hogy ugyanaz, vagy
valami hasonló megismétlődhet? Ami-
kor az egész világ fenyegetve van, meg-
oszlik a fenyegetettség.

– Ez ahhoz hasonlatos, mint amikor a
háborúban bombáztak és a csillagos
házban nem félték az emberek a bom-
báktól, hiszen éppen annyi esélyük
volt, mint bárki másnak, viszont nyilas
razzia nem volt. Ha az embert pontos-
an annyi fenyegetés éri, mint bárki
mást, az eltérő lélektani helyzet. Bár a
zsidóságot mindig is érte fenyegetés,
csak az mindenki számára természetes
volt.

– Gondolom, a fenyegetettség, a véd-
telenség verseiben való gyakori előfor-
dulása visszavezethető gyermekkori él-
ményeihez, édesanyja elvesztéséhez:
„én lemondtam minden védelemről”.

– Igen, de ez egy korai vers, még
nem hívő koromból. Amikor 12 éves
koromban rájöttem arra, hogy mit is él-
tem meg 8 éves koromban, azaz 1944-
ben, rögtön meg akartam ími. Tele vol-
tam gyűlölettel. Akkor még nem tud-
tam, hogy a zsidóság származás, való-
ban azt hittem, hogy vallás, és hogy en-
gem keresztények üldöznek. Arról ír-
tam verseket, hogy mindenkinek bűn-
hődnie kell, valamint, hogy majd elme-
gyek Izraelbe és a sivatagból termőfől-
det varázsolok. Akkor lépett be az éle-
tembe Tóth Eszter, és azt mondta,
hagyjam abba, hogy arról írok, amit ér-
zek, mert arra még nem vagyok felké-
szülve.

– Akkor beszéljünk még a gyerekko-
ráról. Részletesen szól erről az Éden cí-
mű interjúkötetben, amelyre rögtön
megjelenése után felfigyeltem. Azt
mondta magamban: „Na, még egy
gyerek, aki ilyen dolgokon ment ke-
resztül. Hiszen a mi generációmban
majdnem törvényszerű volt, hogy vala-
ki minimum egy szülő nélkül nőtt fel.
Őn említi az Édenben, hogy mennyivel
védehetőbb volt az, aki a szüleivel lehe-
tett, még ilyen mostoha körülmények
között is. Jómagam apa nélkül nőttem
fel, s az se volt könnyű, de Bergen Bel-
sent anyámmal éltem végig, és ez azért
adott nekem bizonyos védettséget.

– Akik apukával-anyukával csinálták
végig, és életben maradtak, nem nyo-
morodtak el. De aki árván vagy félár-
ván, mint én is, azaz abszolút egyedül
élte meg, az torzult. Nem lehet kibími
nyolcévesen azt, hogy apuka-anyuka
megölhető, hogy az ember pontosan
tudja, miről van szó és ő felel a saját
életéért, netán még egy kistestvéréért
is. Akkor úgy fogtam fel, hogy olcsón
úszom meg azzal szemben, aki láger-

ben volt. Évekig szégyelltem magam
emiatt.

– Egyik központi témája a bűntudat:
„mindannyiuk helyett kellett helyt áll-
nia”, „nem enyhülhetek, mert helyettük
élek, inkább pusztultam volna el ve-
lük.”

– Úgy gondoltam, hogy valahogyan
pótolni kell a halottakat, helyettük kell
élni, és lett egy fiam meg két unokám,
így úgy érzem: tettem valamit.

– Különben egy ilyen iszonyatos múlt
kísértése attól is függ, ki mennyire ér-
zékeny, s hogyan alakul a későbbi éle-
te.

– Biztos, hogy hoz magával az ember
valami hajlamot. Az élettapasztalat sú-
lyosbíthatja azt. Emlékszem arra, hogy
10 éves koromtól 14 éves koromig az-
zal aludtam el, hogy bárcsak fel se kel-
lene ébredni. Később jöttem rá, hogy
feltehetőleg én már akkor is depresszi-
ós voltam.

– És amikor bekerült az iskolába, ha-
sonló korú gyerekek közé, érezte, hogy
más, mint a többiek?

– Nem nagyon. Mire gimnáziumba ke-
rültem, már kialakult egy szorosabb zsi-
dó csoport körülöttem. Aki meg nyilas
volt, azzal hosszan vitatkoztunk.

– Költészetében igen jelentős helyet
kap a zsidóság, ami nem gyakori a ma-
gyar irodalomban. Foglalkozik a holo-
causttal, a túléléssel és annak terhével,
ismerősként barangol a Biblia világá-
ban. Az Édenben elmondja, hogy tulaj-
donképpen dachból lett zsidó, bár zsidó
tudatához jelentősen hozzájárult Be-
noschowsky Imre* hatása is. Ön vallá-
sos?

– Én hívő vagyok, harmincvalahány
évesen lettem az. Valójában a Benos-
chowskyn múltott. Választott zsidóság az
enyém. A családom egyáltalán nem
volt vallásos, tehát én kerestem ma-
gamnak, vagy a sors hozta úgy, már
nem is tudom. Négy éves koromban
Benoschowsky megsimogatott egy sáto-
ros ünnepen, és erre végig emlékez-
tem, amíg a bujkálásom alatt állandóan
megkeresztelkedésre akartak kénysze-
riteni. Rémes volt, mert féltem, hogyha
nem teszek eleget, kirúgnak, de sem-
miképpen nem akartam megkeresztel-
kedni. Nagyon vad zsidó voltam, ért-
hető módon. Aztán újra Benoschowsky
lett a hittantanárom, ami nagy szeren-

* az 1960-as években országos főrabbi volt –
A szerk.

cse volt. Jártunk hozzá széderre, bezélgetésre, Talmud-Tórára; amit tudok, tőle tudom. Csodálatos ember és pedagógus volt.

– Hogyan alakult kamaszkora, mondjuk így, mozgalmi élete a háború után? Gondolok itt cionista és baloldali vonzalmaira, mennyire függtek ezek össze? Gondolom, hogyha egyáltalán eszébe jutott, akkor inkább baloldalinak érezte magát?

– Aki zsidó, annak baloldalinak kell lennie, és ennek megvannak az okai. Baloldaliságból még sosem lett zsidódózás.

– A sztálinizmusból lett.

– Csak azt nem nevezem baloldaliságnak. Pocsék diktatúra volt és nem a kommunista, hanem az orosz antiszemitizmus nyomta rá a bélyegét, melynek a gyökerei ott voltak a *Fekete Százak*nál, meg még korábban is.

– De hát időnként a kommunista pártban is felütötte a fejét az antiszemitizmus.

– Az is a Szovjetből jött. A francia és a spanyol kommunista mozgalmakban nem volt ilyen megkülönböztetés. Kérdésére válaszolva, a cionizmusnak a somér „fele” (Hasomer Hacair – A szerk.) nagyon is baloldali volt, csak a nacionalizmusa különböztette meg a kommunizmustól. A kommunizmus mint ideológia, nem is összeegyeztethetetlen vele. A sztálinizmus igen, de nekem, koromnál fogva, a cionizmusból alig jutott. Ami maradt, az a cionista nyaralások. Szervezeti formában már nem kapcsolódhattam semmiféle mozgalomhoz. Mégis hittem, hogy ki fogok menni Izraelbe. Arra gondoltam, hogyha mint zsidót fognak üldözni, elmegyek Izraelbe. Azután, mondjuk 1956 óta „duplának” érzem magam, mivel beleágyazódtam a magyar kultúrába úgy, hogy nem bírtam kiszakadni. Akkor jött két nagyon keserves év, mert nagyon megvettem magam, ám akkor megtaláltam egy másik Magyarországot, Tóth Esztert, **Nemes Nagy Ágnes**t, **Ottliké**kat. Egyszer összeszámoltam, hogy a közvetlen ismerőseim közül a tíz igaz mindig összejött, és akkor megnyugodtam. Mindez – természetesen – nem csökkenti Izrael vonzását. Bár minden évben egyszer elrepülhetnék Jeruzsálembe, hogy megtapinthatam a Siratófalat! Mintha örökké meleg volna az a kő a sok kéztől, amely kétez év óta érintette. Bevallom, hogy a temetésemet úgy képzelem el, hogy

szórják szét a hamvaimat, és a fele menjen Jeruzsálembe, a fele pedig maradjon itt. Itt nagy asszimiláció volt a 19. század végén és a 20. század elején. Miért van az, hogy bár rengeteg német olvadt bele a magyar kultúrába, fel sem vetődik, hogy eredetileg németek voltak? Miért van az, hogy a zsidókat harmadíziglen is számontartják? Nincs rá reális magyarázat. Hadd mondjam el, hogy a nagyapám 1844-ben született és élete büszkesége, hogy 4 éves korában, Gödöllőn, az anyja karján halotta **Kossuth Lajost**. Tehát elég régi gyökereim vannak. Amikor nagyon zsidó akartam lenni, nagyon utáltam a nevemet. Most se szeretem, mert etnikai név. Viszont a nagyapám már 1902-ben magyarosított, úgyhogy ez már hagyomány. Akkor meg miért változtassak rajta?

– Az asszimilációról szólva, nem gondolja, hogy talán a zsidóknak is volt némi szerepük abban, hogy megkülönböztethetők maradjanak? Hisz a zsidóság nemcsak vallás, hanem nép is, amely a szétszórás ellenére mindig is igyekezett megőrizni tradícióit?

– Igen, és talán túl gyors volt az asszimiláció. Erről nemcsak a zsidók tehetnek, mert Trianon után minden zsidót magyarként regisztráltak, hogy több magyar legyen az utódállamokban.

– Beszéljünk most arról, hogy a gyerekkorától, árvaságától eltekintve, milyen krízishelyzetek voltak még az életében?

– Igen, 1956-ban nagyon lelkes magyar és forradalmár voltam. Két ember, az író **Török Sándor**, meg Benoschofsky mondta nekem, hogy vigyázzak, nem olyan egyszerű, ahogy én látom. Aztán rájöttem, hogy igazuk volt. Azért mégsem felejttem el. Nekem két felszabadulásom volt, és ha meggondolom, mindkettő hamis. Az első, amit átéltem, az 1944. október 15-e, a **Horthy**-proklamáció. Aztán úgy elmúlt a mindennapokban, hogy jönnek az oroszok, már itt vannak az oroszok, még mindig bujkálni kell, még mindig nincs meg a családom, szóval soha többé azt a szikrázó örömet nem éltem át. Így volt ez '56-ban is. Azt gondoltam, hogy szabadság, aztán nem egészen az volt az sem. Azért '56 példa volt arra, hogy egy ország vezetése mégse csinálhat meg mindent egy néppel. Emellett húszéves voltam és bölcsész.

– Hogyan élte meg a rendszerváltást? Az is olyan egy kicsit, mint '56?

SZÉKELY MAGDA

Fektemből

*Nincs otthonom több csak az ágyam
fekszem akár az ispotályban
bármennyi bódulat kevés
irtózat az ébredés*

*Míg föl nem ráz valami más
ellenkező indíttatás
fektemből hirtelen kilódit
követnem kell intencióit*

Arabeszk

*Az ismeri a téli erdőt
aki elsőként járja meg
laza kupacban még a hó
érintetlen a rengeteg*

*A tiszta utat arabeszknek
finom hálója szövi át
felismerni a rajzolatban
a madarak lábanyomát*

Szó

*Már nyelvemen volt hova lett
akadozik a ráció
ha nem találok rá a szóra
majd engem talál meg a szó*

– Nem, ahhoz képest olyan, amivé lett. Sokat nem vártam, mert már elég öreg voltam ahhoz, hogy rájöjjek, hogy minden változás valami rosszat hoz, mert a szemetet kavarja fel, tehát egy kicsit féltem. A késői **Kádár**val se volt nekem semmi bajom. A rendszerváltás hozadéka volt a számomra, hogy lehet zsidónak lenni. Nem mondhatom különben, hogy az egész boldoggá tesz. Nem mintha a szocikat imádnám. Minden politikust utálok.

– És '89 előtt, mint író, hogyan érezte magát? Jó volt az íróársadalomhoz tartozni?

– Ólmeleg. Nagybobb volt az összetartás. Volt, akinek számított a véleménye. Ma már nem tudnék olyan embert megnevezni, akihez reszketve vinnék el egy verset, hogy milyen. Nincsenek. Meghaltak. Annyira más lett minden. Más vagyok, mint a fiatalok.

– Jó volt fiatal költőnek lenni, akinek volt kire felnéznie?

– Hogyne, anélkül nem is lehet. Természetes, hogy az ember mestereket keres. Volt a *Nyugat*, '50 és '54 között ezt is csak a pad alatt lehetett olvasni. Majd József Attila. Azt hittük, hogy ő az utolsó, de vele nem tudtam volna az én mondanivalóhoz kapcsolódni. Akkor megtaláltam az *Újholdat*, megváltás volt, mert eszközöket kaptam, valami megközelítési módot.

– **Mennyire olvasnak ma verset az emberek?**

– Fogalmam sincs, nem hiszem, hogy sokan. Remete vagyok itt a hegyen, ám borzasztó kellemes meglepetések érnek, amelyek országos díjakkal érnek fel. Fiatal voltam még csak a *Kőtábla* jelent meg tőlem és itt egy szomszéd beszólt, hogy „Magdika, Magdika, a pásári templomban a pap bácsi Magából prédikál.” Valamilyen érintkezési felület kell, hogy legyen.

– **Hisz abban, hogy sokkal jobb lehetne a párbeszéd?**

– Igen, de nem lesz, mert nem ez az uralkodó irányzat, mondja mélységes pesszimizmusom. Most éppen a zsidók nem partnerek, de nem lehet ezt egy nemzedéken belül megoldani. Én igazán szeretem őket, de hát azért mégsem vagyok keresztény. Mi a határ? A Messiás? Nem hiszem. **Jézust** nagy prófétának tartom. Már talán ez is eretnokség egy zsidótól. Bár olvastam zsidó filozófust, aki ugyanezt mondja. Mindaz, amit **Pál** tett hozzá, az teljesen idegen. Kíváncsi volnék, hogy az első három században, amelyről nem tudunk semmit, mit jelentett az evangélium? Azt gondolom, hogy egy kiterjesztett, szelíd zsidóság lehetett.

– **Mik a terveid? Szeretne még sokat írni?**

– Szeretnék, csak nem biztos, hogy tudok. Mert ami számomra fontos volt, ami érdekelt, azt már megírtam.

– **És ha megkérnék, hogy mutassa be magát az olvasóknak? Mit mondana?**

– A túlélő lelkifurdalása és az indoklása annak, hogy miért pont ő élte túl – ez jellemez. Ebben az iszonyú szórásban, ahol teljesen véletlen volt, hogy ki marad meg és ki nem, nehéz volt kibírni ezt a terhet. Talán ez vitt arra, hogy megírjam. Azt hittem, hogy erről senki nem fog beszélni. Ostoroztak is folyton, hogy miért nem a cigányokról írok. Hát, mert nem vagyok cigány, és nem azt éltem meg. Hogy az emberben hogyan mozognak a vonzalmak, azt nem lehet tudni ésszel befolyásolni.



Fotó által, világosan...

Múlt, jelen és jövő
Fehér László festészetében

Kezdetben voltak az időtől megsárgult és megbarnult, régi családi fotográfiák ihletforrás gyanánt, amelyek még magukon viselték a fényképezőgépet tartó kéz gyakorlatlanságát, az amatőrség bájos naivitását és sete-sutaságát. Talán ezért emelkedhettek mégis áttételesen, a festészeti interpretálás révén a művészet magasába, mert már ekkor is átsűrített rajtuk az emberség melege, az ábrázolt személy és az ábrázoló piktor között lérejtött érzelmi áramvonal erőtere.

Aztán a szürke szimfóniák, meg a fekete-fehér konturvonalak kontrasztjai következtek – mint afféle negatív előhívás az emlékezés sötétkamrájában –, amelyeken az alakok áttetsző, testetlen körülrajzolása döbbenetesen drámai képzettársításokat keltett azáltal, hogy ezek a mozdulatlanra dermedt, valaha volt lények mégis súlyos, és sötét árnyékokat vetnek a mögöttük csupán diszletként húzódó, három dimenziós és reális környezetre, vagy ha úgy tesszük, a való világra.

A felhők vonulásához az égen, a szélfodrozta fakoronák, bokrok és fűvek leveleken megcsillanó csúcspontjaihoz rövidesen a szabad vízfelületek hullámverése és fénytörése társult fehér piktúrájában. Kezdetben csak egy mosóteknő vagy egy gyermekmedence erejéig, aztán a *Fekete Mólón* még mindig csupán a folyékony elem hiányát tudatosítván a nézőben, de a *Folyónál* az aranyhíd helyett sötét tócsába fullad a naplemente, a *Vízesésnél* mintha jéggé dermedne hófehéren a fényképezkedő turistapár felett, hogy aztán a *Lány a Dunánál* esetében a mennybolt bádogszerűen vak és sík tükre lehessen, a *Park medencével* pedig a sziluett-kislány három dimenziós testét is visszatükrözze meghökkenően. Talán az eddigiekből is kiderül, hogy Fehér László a bennünk létező sztereotípiák ellen komponál folyamatosan ilyen-olyan, váratlan fordulatokat és ezzel a sok-hatással ér el megálást parancsoló döbbenetet, majd ma-



radandó emléket a kiállítás-látogatóban. Ezt variálták tovább a stég-változatok férfi és női figurái – úszógumival vagy vitorlással körítve –, míg aztán a vasból konstruált kontúr-szobrokat is behozta a tárlatok termébe, amelyek egy-az-egyben képei rajz-figuráit reprodukálták. Sőt, elhelyezte őket a szabad természetben is, a vízben illetve a vízparton, és az erről készült fotók dokumentációja költözött a falakra vagy a katalógusok oldalaira. A natúr kolorit belopózása után szinte magától értetődő folytatás volt, hogy a *Szolnoki emlék* szürke vízparton álló férfialakja már színesben és testi valóságában szemléli szintelen tükröződését a hullámzó felületen, *Zöld fürdőruhás* nő című olajképen is így vet a főszereplő

R. A., az esztéta

Japán turisták
galambokkal



árménykot a szürke természetre, akár csak a parkban a gyerekükkel játszódozó nők vagy a sárga balonkabátos férfi a fatörzsön.

Jerger Krisztina értő és érző rendezésében a Műcsarnok legutolsó termébe kerültek a legfrissebb képek, a festőhöz legközelebb álló családtagokról, barátokról és ismerősökről, amelyek az európai hírű és rangú kortárs magyar művész oeuvre-jének legújabb vonulatát képviselik. Nekem itt az a színházi legenda jutott az eszembe, miszerint a legnagyobb színészek képesek szótlanul, a nézőtérnek háttal állva is „beszélni” a közönséghez a világot jelentő deszkákon. Lám, Fehér László „hát-protrében” valószínűleg ezt a

bravúrt, és a cím elolvasása nélkül is felismerhetjük **Réz András** esztétát jellegzetes kellékei nélkül is, kopasz tarkójáról, mert mozdulata teljes egyéniségét is összegzi. Más esetekben a fekete napszemüveget veti be elidegenítésül – például **Kőbányai János** vagy **Engel Tamás** esetében – hasonló eredménnyel. **David Eliot** felülkötötten hajol előre, felesége – Edit asszony – épp a körmét lakkozza teljes odaadással és mégis, avagy éppen ezáltal válnak közvetlenekké, eltávolodás helyett. Legfeljebb az életnagyságúnál nagyobb méret emeli valóság fölé a figurákat... Fiát, Dávidot felhúzott kapucnival és profilból örököltette meg, kislánya – Zami – valakinek a nyakából fordul felénk, oldalra hajtott fejjel, játékosan, míg tavalyi önarcképen a festő füles sapkában tekint a néző szemébe: – Íme az ember! Ezek a festmények már finom pasztellszínekben költik át a vászonra a valóságot, realisztikusan, akár csak egy színes fotó. Így jutott el a monokróm barnáktól a fekete-fehér kontrasztokon át a színezett figurákig, majd pedig a teljesen színes festmény-felületekig az az ötvenhez közeledő művész, aki próféta lehetett a saját házában is.



Lépcsőn

Wagner István

(*Olvasóink írják*
– folytatás a 2. oldalról.)

2. Szívderítőbb a „Mózesről Buddháig” c. riport csacsisága. Tevje a tejesember modorában adja elő, hogy „mit is mond a S'má Jisrael? Őrizd meg a nyelvemet a gonosztól és ajkamat az ármánykodástól!” Nem várok a laptól különösebb teológiai jártasságot, de azért létezhetne egyfajta szövegkritikai megközelítés (már ha a Jerusalem Report-ban ez így jelent volna meg), akár tanult egykori kollégám, a fordító Rajki András (a kereskedelmi kamarából), akár a T. Szerkesztőség részéről. Az idézet egyébként a 34. zsoltárból való, igaz, hogy egy részét a hétköznapi imakönyv (Sziddur) is tartalmazza, de nincs köze a zsidó főimádsághoz.

Az utolsó gondolat csak egy megfontolásra ajánlott adalék: A Szirtes-ügy című cikkben vitairat szinten vetődik fel a magyar közigazgatásnak 1944. március 19. előtti szerepe, s idézik néhai Antall József állásfoglalását is.

Én esetleg egy tágabb összefüggésre világitanék rá: milyen volt a zsidók sorsa a meg nem szállt, de németekkel szövetséges államokban? Soroljuk: Finnország, Bulgária, Vichy-Franciaország, Olaszország, Japán, Szlovákia, Románia. Nem kétséges, hogy az akkori Magyarország mely országokkal állítható párhuzamba.

Tisztelettel:

Bognár Sándor
főtanácsos
Magyar Köztársaság
Nagykövetsége
Helsinki

*

Tadeusz Borowski azt írta: Auschwitz történetét csak azok mondhatnák el, akik ott pusztultak. Egy irodalmi művön számon kémi a lágerek teljes valóságát – nem érdemes. Ábrázolni az ábrázolhatatlant – nem lehet, de a művészek dolga mégis ez. Százalékos arányban mérni azt, hogy ki hogy viselkedett a táborok öntörvényű „univerzumában” (Kertész Imre) – bizonyosan lehetetlen.

Elismerjük a hibát: valóban nem a Smá Jisraelből való a „Mózesről Buddháig” című cikkben található idézet, a szöveg az imakönyv egy másik helyéről való, a Smone Eszrét követő ima részlete.

A főtanácsos úr másik állítását ugyanakkor vissza kell utasítsuk. Az ak-

kori magyar hatóságok mentegése helyett inkább az állami felelősséget kellene elismerni a magyar zsidók deportálásában. Nem gondoljuk, hogy a magyar zsidóknak hálával kellene gondolniuk az akkori magyar kormányzatra, hiszen mint minden állami vezetésnek, az lett volna az utóbbi feladata, hogy minden áron megvédje országa lakosságának életét. Ezt pedig nem tette meg, kiszolgáltatta az „idegen” zsidókat a németeknek, és a vidéki zsidóság deportálását is csak a nemzetközi tiltakozás hatására állította le.

(A szerk.)

Az olvasó árnyaltabb portréja

Mint mindig – immár 5 éve – ezúttal is érdeklődéssel és élvezettel olvastam a Szombat legutóbbi számát, és abban Gádó János tőle megszokott színvonalon, tömören megírt „Az olvasó portréja” című cikkét. Megelégedettségemet bizonyítandó a lapban mellékelt csekken már befizettem a 4500 forintot, hogy ezzel azokat is hozzásegítem a laphoz, akik nem tudnak előfizetni a Szombat-ra.

Ám a kérdőíveket feldolgozók korrektsegük ellenére egy alapvető szempontot figyelmen kívül hagytak: az előfizető nem egyenlő a törzsolvasóval és még kevésbé az olvasóval! Így pusztán a beküldött és kitöltött kérdőívekből való következtetés néhány témában – enyhe szóval – nem kellően „árnyalt képet” mutat.

Az általam előfizetett példányt rendszeresen még két család kapja meg. Az viszont csak természetes, hogy az egy példányban mellékelt kérdőívet én, az előfizető, és nem ők küldték vissza.

A sajtó-marketing ismeri az „olvasói szorzószám” fogalmát azaz: átlag hányan olvasnak egy lapot. Meggyőződésem, hogy a Szombat esetében – hasonlóan a „Családi lapokhoz” – legalább 2-3 olvasóval számolhatunk.* Megkérdőjelezhető a szerző azon következtetése, miszerint „a Szombat jóval inkább vonzza a diplomával rendelkezőket...” Személyes tapasztalatom, hogy jobb, empatikusabb marketing munkára van szükség ahhoz, hogy a vitathatatlanul egyedül hangot megütő, sokszínű tematikát érintő folyóirat tábora – amibe az előfizetőkön kívül sok „amatőr” olvasó is beletartozik – tovább szélesedjen. (A legközelebbi olvasói „portréban” szerepelhetnének azok is, akik – anyagiak híján – előfizetés nélkül, de igényt tartanak a lapra.)

Javne zeneiskola

2001. nyár végétől működik Magyarország első, zsidó hagyományokat is ápoló zeneiskolája. A Javne szervezetileg önálló, miközben a Lauder iskola épületében működik, és annak infrastruktúrájára támaszkodik. Jelenleg nyolcféle hangszeren (zongora, cselló, fuvola, gitár, harmonika, hegedű, klarinét, ütősök) 118 gyerek tanul. Szabályosan bejegyzett zeneiskolaként normatív állami hozzájárulás az egyik pénzügyi forrása, ezzel megegyezik a szülők által fizetett alapítványi hozzájárulás. A Mazsihisz-pályázaton nyert 800 ezer forint, valamint néhány magáncég hangszer-adománya gyarapítja még a forrásokat.

A Lauder Iskolában tanuló gyerekek szülei szeretnék volna megoldani a zeneoktatást – ilyen egyszerű és kézenfekvő a Javne eredete. Aztán az igény annyira tömegessé vált, hogy kézenfekvő volt mindezt zeneiskolává szervezni. Miután szervezetileg nem tartozik a Lauderhez, a Javne zeneiskola nyitva áll más iskolák növendékei előtt is – tájékoztatott Radó Anna, igazgatóhelyettes.

A lelkes tanárok jóvoltából már szinte minden hónapra jut egy koncert, nyáron pedig a rackevei Savoyai kastélyban egyhetes zenei tábor és héthetes rendezvénysorozatot szervez – ahogy magát nevezi – Európa első zsidó zeneiskolája.

Az érdeklődők az alábbi e-mail címen kaphatnak tájékoztatást: rado@lauder.hu

Végül – egyetértek a szerzővel, miszerint „a Szombatnak nagyobb vonzerőt kellene (!?) gyakorolnia a fiatalokra...” Igen, csak ezt – könyörgöm – ne feltételes módban fogalmazzák meg hozzátéve, hogy „az ifjúság érdektelensége túlmutat a Szombat gondjain.” Igaz. De hát annál inkább tennünk kell (nem kellene!) együtt.

Pálos Miklós

* A levél még a decemberi szám megjelenése előtt íródott, ahol közöltük a vonatkozó számokat: egy lappéldányt átlag 3-4 fő olvas el. (a szerk.)